

VELFERDSFORSKNINGSINSTITUTTET NOVA

Rettsoppfatning i Norge

Holdninger til straff og straffegjennomføring i den norske befolkningen

LARS ROAR FRØYLAND, PETER SCHARFF SMITH, MAY-LEN SKILBREI,
BERIT JOHNSEN, INGRID RINDAL LUNDEBERG, FREDRIK SIVERTSSON
& KARI STEFANSEN

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

Rettsoppfatning i Norge

Holdninger til straff og straffegjennomføring i
den norske befolkningen

LARS ROAR FRØYLAND, PETER SCHARFF SMITH,
MAY-LEN SKILBREI, BERIT JOHNSEN, INGRID
RINDAL LUNDEBERG, FREDRIK SIVERTSSON
& KARI STEFANSEN

Velferdsforskningsinstituttet NOVA
Rapport 9/2022

Velferdsforskningsinstituttet NOVA er et institutt på Senter for velferds- og arbeidslivsforskning på OsloMet – storbyuniversitetet.

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

© Velferdsforskningsinstituttet NOVA

OsloMet – storbyuniversitetet 2022

ISBN (trykt utgave) 978-82-7894-813-2

ISBN (elektronisk utgave) 978-82-7894-814-9

ISSN 0808-5013 (trykt)

ISSN 1893-9503 (online)

Illustrasjonsfoto: © colourbox.no

Desktop: Hussein Monfared

Trykk: Byråservice

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

NOVA, OsloMet

Stensberggata 26 · Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo

Telefon: 67 23 50 00

Nettadresse: www.oslomet.no/om/nova

Forord

Rapporten viser funn fra en omfattende studie av befolkningens rettsoppfatning i Norge. En viktig målsetting med prosjektet har vært å framskaffe ny kunnskap om befolkningens holdninger til kriminalitet, straff og straffegjennomføring. Prosjektet er finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet (JD). Vi vil takke oppdragsgiver for å ha tatt initiativ til prosjektet, for et godt samarbeid og nyttige samtaler i løpet av prosjektperioden.

Prosjektgruppen har bestått av deltakere fra Institutt for kriminologi og retts-sosiologi (IKRS) ved Universitetet i Oslo, Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) og Velferdsforskningsinstituttet NOVA ved OsloMet – storbyuniversitetet. IKRS har deltatt med tre personer: Peter Scharff Smith, May-Len Skilbrei og Fredrik Sivertsson. Fra KRUS har Ingrid Rindal Lundeberg og Berit Johnsen deltatt, mens Kari Stefansen og Lars Roar Frøyland (prosjektleder) har deltatt fra NOVA. Forfatterrekkefølgen gjenspeiler at de tre førstnevnte har vært sentrale i utarbeiding av prosjektet og ferdigstilling av rapporten. De resterende forfatterne er plassert i alfabetisk rekkefølge. Samtidig vil vi understreke at alle har levert sentrale bidrag på sine områder og står inne for det endelige resultatet.

I prosjektet har vi samlet inn data i en befolkningsundersøkelse ved hjelp av telefon og et spørreskjema sendt i posten, fokusgrupper, de kommunale Ungdataundersøkelsene og et dommerpanel. Tusen takk til alle deltakerne, og en særlig takk til dommerpanelet for skjerpene diskusjoner rundt kompliserte juridiske tema. Vi vil også takke Ipsos og Linn Sørensen Holst for å ha gjennomført den kvantitative datainnsamlingen med stoisk ro og stor kontroll.

Ut over prosjektmedarbeiderne, har vi hatt stor glede av å ha med masterstudent Synnøve Aursand Pedersen i store deler av prosjektet. Hun var spesielt viktig i gjennomføringen av fokusgruppene. Professor emeritus Flemming Balvig er en nestor i den nordiske forskningen om rettsoppfatning, og har sammen med professor Jørn Jacobsen fra Universitetet i Bergen bidratt som eksperter i prosjektet. Videre hadde vi ikke kommet i mål uten hjelp fra dyktige transkriptører både hos NOVA og IKRS. Vi vil også rette en takk til Jane Dullum ved NOVA, som har vært intern kvalitetssikrer på denne rapporten. Hennes innsiktsfulle kommentarer hjalp til med å løfte sluttproduktet enda ett hakk.

Oslo, 22/12–22

Lars Roar Frøyland, Peter Scharff Smith, May-Len Skilbrei, Berit Johnsen, Ingrid Rindal Lundeberg, Fredrik Sivertsson og Kari Stefansen.

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	11
Hva er rettsoppfatning? Forskningstradisjoner og definisjoner	12
Rettspolitikken og rettsoppfatningens rolle.....	13
Den nordiske forskningstradisjonen: tre nivåer av rettsoppfatning	14
Om straff i de nordiske landene	15
Om rapporten	16
2 Datamateriale	17
Befolkningsundersøkelsen.....	17
Fokusgrupper	26
De kommunale Ungdataundersøkelsene	29
Dommerpanel.....	30
3 Den generelle rettsoppfatning	33
Om straffenivået generelt.....	33
Om fengselsstraff.....	37
Om elektronisk fotlenke	39
Om samfunnsstraff	43
Om formålet med straff	43
Oppsummering om den generelle rettsoppfatning.....	47
4 Seksuallovbrudd	48
Voldtekt i straffeloven	49
Det generelle synet på straff for voldtekt.....	50
Vurdering av konkrete voldtektssaker	50
Fokusgrupper om voldtekt	56
Oppsummering om voldtekt	63
Deling av seksuelle bilder på digitale medier i straffeloven	65
Vurdering av konkrete saker om deling av seksuelle bilder på digitale medier	66
Fokusgrupper om deling av seksuelle bilder på digitale medier	70
Oppsummering om deling av seksuelle bilder på digitale medier	77
5 Voldslovbrudd	79
Voldslovbrudd i straffeloven.....	79
Det generelle synet på straff for voldslovbrudd	81
Vurdering av en konkret sak om mishandling i nære relasjoner	81
Vurdering av en konkret sak om kroppsskade	86
Fokusgrupper om kroppsskade.....	88
Oppsummering om voldslovbrudd	96

6 Narkotikalovbrudd	98
Narkotikalovbrudd i legemiddeloven.....	100
Det generelle synet på straff for besittelse av cannabis	101
Vurdering av konkrete saker om bruk og besittelse av cannabis.....	103
Fokusgrupper om bruk og besittelse av cannabis	107
Oppsummering om bruk og besittelse av cannabis.....	117
7 Hatefulle ytringer	119
Hatefulle ytringer i straffeloven.....	120
Det generelle synet på straff for hatefulle ytringer	120
Vurdering av en konkret sak om hatefulle ytringer	123
Fokusgrupper om hatefulle ytringer	125
Oppsummering om hatefulle ytringer	131
8 Konklusjon	133
Den generelle rettsoppfatningen – et fall i straffevillighet og stor støtte til alternative sanksjoner	133
Den informerte og konkrete rettsoppfatning – fire lovbrudds-kategorier	135
Fra den generelle til den konkrete rettsoppfatning – på tvers av lovbrudd.....	140
Følger for framtidig forskning og politikktutforming.....	142
Summary	144
Litteratur.....	148
Vedlegg 1 – telefonsurvey.....	154
Vedlegg 2 – beskrivelse av straffereaksjoner	157
Vedlegg 3 – alternativ saksbeskrivelse om hatefulle ytringer	159

Sammendrag

Rapporten presenterer en kartlegging av holdninger til kriminalitet, straff og straffegjennomføring i den norske befolkningen – deres rettsoppfatning. Det er over ti år siden forrige gang det ble gjennomført en større studie av rettsoppfatning i Norge. Befolkningens rettsoppfatning tillegges stor vekt både av politikere og profesjonelle aktører i rettssystemet. Kunnskap om hva folk mener om slike spørsmål, er dermed viktig for utviklingen av rettspolitikken i landet. I rapporten løfter vi særlig noen rettsområder som har vært mye diskutert i offentligheten de seneste årene: voldtekt, digitale seksuallovbrudd, narkotikalovbrudd og hatkriminalitet, samt at vi inkluderer voldskriminalitet. En viktig forutsetning i prosjektet har vært å gi en stemme til befolkningen selv i disse viktige rettspolitiske spørsmålene, uten at svarene formes av de som normalt uttaler seg og handler på deres vegne, som politikere, politi, advokater, dommere og andre aktører i det norske rettssystemet.

Den generelle, informerte og konkrete rettsoppfatning

En viktig arv fra tidligere nordisk forskning om rettsoppfatning er skillet som gjøres mellom den generelle, den informerte og den konkrete rettsoppfatning. Den generelle rettsoppfatning handler om folks holdninger til straff når de blir bedt om å vurdere overordnede spørsmål som «synes du straffene i Norge er for milde, passende eller for strenge?». Den informerte og konkrete rettsoppfatning baserer seg på økt kunnskap om konkrete kriminelle handlinger og konteksten de finner sted i. Den generelle rettsoppfatning har i tidligere studier blitt omtalt som et utømmelig reservoar av straffevillighet, hvor man, uavhengig av den rettspolitiske utviklingen, alltid vil finne et ønske i befolkningen om strengere straffer. Når folk får mer informasjon om den kriminelle handlingen og omstendighetene rundt, viser empiriske studier at straffevilligheten er langt mindre enn den fremstår som basert på de generelle spørsmålene.

Datagrunnlag

Analysene i rapporten baserer seg på data fra en rekke ulike kilder. Et representativt utvalg av den norske befolkningen i alderen 16 til 74 år har besvart en telefonundersøkelse bestående av generelle spørsmål om holdninger til straff og straffegjennomføring. Deler av det samme utvalget fikk deretter tilsendt et spørreskjema bestående av seks tekster som beskrev fiktive lovbrudd, utviklet på bakgrunn av forskning og rettspraksis. Deltakerne ble her bedt om å oppgi hva de trodde reaksjonen fra samfunnet ville bli i de ulike sakene, hva de selv mente at ville være en egnet reaksjon og hva de trodde folk flest ville mene. Videre ble de samme tekstene diskutert i fokusgrupper blant ungdom og unge voksne i alderen 17 til 24 år, mens det faktiske straffenivået i de fiktive lovbruddene ble vurdert av et panel av erfarne dommere fra et utvalg norske tingretter og lagmannsretter. Sist samlet vi inn data om holdninger til straff blant elever i ungdomsskolen og videregående skoler gjennom de kommunale Ungdataundersøkelsene.

Færre ønsker strengere straffer

Halvparten av deltakerne i undersøkelsen svarte på generelle spørsmål at de synes straffenivået i Norge i dag er passende. Sammenlignet med tidligere studier, har den generelle straffevilligheten gått markant ned. Vi fant også at deltakerne var støttende til bruk av alternative straffegjennomføringsformer som erstatning for fengselsstraff, som elektronisk fotlenke og samfunnsstraff. På et generelt spørsmål om hva formålet med samfunnets reaksjon på kriminalitet burde være, var det rehabilitering av gjerningspersonen som ble løftet fram som det viktigste.

Rapporten studerer seks konkrete lovbrudd spesielt: voldtekt, deling av seksuelle bilder på digitale medier, mishandling i nære relasjoner, kroppsskade, bruk og besittelse av cannabis og hatefulle ytringer. Analysene viste at de ulike typene lovbrudd hadde noen fellestrekk, samt at noen funn gjaldt mer spesifikt for enkelte av dem.

Tror straffene er lavere enn de er

Et første fellestrekk var at generelle spørsmål om straff for de ulike typene lovbrudd gjennomgående viste ønsker om strengere straffer i befolkningen. Samtidig viste det seg at ønsket bunnet i en tydelig misoppfatning av hva det faktiske straffenivået i Norge er for ulike typer lovbrudd, hvor deltakerne gjennomgående undervurderte dette kraftig. Når deltakerne selv ble bedt om å vurdere reaksjon i de ulike lovbruddene, plasserte de seg markant over det de trodde straffenivået var, men likevel under det som faktisk er straffenivået i Norge i dag. Her var det noe variasjon mellom de ulike lovbruddstypene i hvor tydelig tendensen var, men, med ett unntak, gjaldt dette på tvers av alle. Funnet er i tråd med funn fra tidligere forskning, om at informasjon og tid til refleksjon generelt vil minske straffevilligheten til folk.

Støtter alternative straffemetoder

Et annet tydelig funn var en sterk støtte i befolkningen til bruk av alternativer til frihetsstraff, samt at et viktig mål med straff er å rehabilitere gjerningspersonen. Få vektla gjengjeldelse som grunn til å straffe. Diskusjonene i fokusgruppene understøttet dette ved at de viste hvordan deltakerne vurderte egnede reaksjoner ut fra om de kunne hjelpe gjerningspersonen til å avstå fra kriminalitet i framtiden. Samtidig er det verdt å merke seg at viljen til å bruke alternative straffegjennomføringsformer var relativt liten i de konkrete sakene vi ba deltakerne i studien vurdere, på tross av at den generelle støtten var stor. Støtten til alternative straffer ble kombinert med en like sterk støtte til at den fornærmede må hjelpes og støttes i straffesaker for å oppnå rettferdighet. Sistnevnte var synlig både ved at deltakerne i befolkningsundersøkelsen viste en sterk støtte til bruk av økonomisk kompensasjon til den fornærmede i de ulike sakene og i diskusjonene i fokusgruppene.

Stor straffevilje for seksual- og voldslovbrudd

Det var noen særtrekk ved hvordan de som deltok i studien forholdt seg til de ulike lovbruddene. Deltakerne så alvorlig på seksuallovbrudd, særlig voldtekt. Her var straffeviljen stor, samtidig som det var en av lovbruddstypene hvor under vurderingen av det faktiske straffenivået i Norge i dag var størst. Deltakerne la også stor vekt på at den fornærmede måtte kompenseres økonomisk i slike saker. Deling av seksuelle bilder på digitale medier ble oppfattet som et mildere lovbrudd, men yngre deltakere så mer alvorlig på dette enn eldre. Også voldslovbrudd ble ansett som alvorlig. Kroppsskade var det eneste av de inkluderte lovbruddene hvor deltakerne i befolkningsundersøkelsen ønsket en strengere reaksjon enn det som ville vært utfallet i en rettssak. Vi så ikke samme tendenser for mishandling i nære relasjoner, hvor deltakerne langt oftere valgte reaksjoner som behandling og betinget fengsel. Her er det samtidig verdt å merke seg at også dommerpanelet hadde vanskeligheter med å vurdere alvorligheten i saken.

Delte meninger om cannabisbruk

Bruk og besittelse av cannabis var det lovbruddet som skapte størst splittelse blant deltakerne. En stor gruppe var tilhengere av full straffrihet, mens en annen gruppe støttet straff, og da også relativt strenge straffer. Alder hadde betydning for valg av reaksjon. Blant elever i ungdomsskolen og videregående skole var det en sterk støtte til ulike hjelpeorienterte tiltak når en person under 18 år blir tatt av politiet for besittelse av cannabis. Behandling ble imidlertid ikke ansett som en nødvendig eller riktig reaksjon av befolkningen som helhet for en gjerningsperson over 18 år. Et viktig moment som kom fram i diskusjonen i fokusgruppene var at saken tydelig beskrev en vanlig ungdom uten rusproblemer eller andre oppgitte vansker, noe som gjorde behandling mindre relevant.

Hatefulle ytringer skilte seg noe ut som et lovbrudd hvor flere svarte «vet ikke» da de blir spurt om straffenivået er passe i Norge i dag. Den høye andelen som svarte «vet ikke» reflekterer trolig at forbudet er relativt nytt og dermed kanskje mindre kjent i befolkningen. Også for disse hendelsene undervurderte deltakerne markant det faktiske straffenivået. I flere av fokusgruppene diskuterte deltakerne hvordan de mente at den utsattes opplevelse av hatytringen burde være sentral for utmåling av reaksjon. Dette er i tråd med rettspraksis de senere årene, som har beveget seg i retning av individvern og bort fra den opprinnelige hensikten med straffebudet om at det var gruppers menneskeverd som skulle beskyttes.

Følger for framtidig forskning og politikkutforming

Rapporten peker på noen sentrale spørsmål som bør følges opp i nye forskningsprosjekter. For det første er endringene i den generelle rettsoppfatning over tid av en størrelsesorden som vi ikke har sett i tidligere studier. Dette tilsier at funnene bør repliseres både i Norge og de andre nordiske landene. Et annet viktig spor for framtidig forskning er å fortsette utforskningen av den generelt sterke støtten i befolkningen til bruk av andre straffegjennomføringsformer enn fengsel. Særlig

viktig vil det være å undersøke hvordan støtten varierer for ulike lovbruddstyper. Et tredje viktig tema er hvordan den konkrete rettsoppfatningen ser ut i andre aldersgrupper enn blant ungdom og unge voksne.

Flere av funnene i rapporten har også straffepolitiske implikasjoner og bør veie tungt for en lovgiver som vurderer å gjøre lovendringer med henvisning til befolkningens rettsoppfatning. Når folk ønsker strengere straffer, gjør de ofte det på bakgrunn av manglende innsikt i det faktiske straffenivået, som blir undervurdert og gjerne i stor grad. Samtidig prioriterte befolkningen tydelig rehabilitering som det viktigste formålet med å straffe. Støtten til alternativer straffegjennomføringsformer til fengsel var også stor, mens den informerte og konkrete rettsoppfatning pekte på et tydelig ønske om å hjelpe og støtte den fornærmede i straffesaker. Forskjellige typer lovbrudd fremkalte også ganske forskjellige holdninger og følelser. Studien viser på denne måten at man som lovgiver må forholde seg til alle de forskjellige nivåene av rettsoppfatning, og ikke kun den generelle eller den informerte og konkrete.

1 Innledning

Hva er rettsoppfatning og hvilken rolle spiller den for rettspolitikken? Hva mener den norske befolkning om straffesystemet og hvordan mener folk at man bør straffe, hvis de selv får makten og kan bestemme? Hva er formålet med å straffe og hva bør i det hele tatt være straffbart?

Det er mange og, til tider, veldig forskjellige meninger om disse grunnleggende retts- og straffepolitiske spørsmålene. I mai 2017 foreslo den daværende regjeringen å øke maksimumsstraffen i Norge fra 21 til 26 års fengsel. Justis- og beredskapsministeren mente at en slik lovendring samsvarte «med folks rettsoppfatning» og finansministeren fastslo at «allmennheten» åpenbart ville mene «at dette er et fornuftig forslag».¹ Få år senere, i 2020, presenterte den daværende helse- og omsorgsministeren en offentlig utredning for Stortinget som tok til orde for rusreform (NOU 2019: 26). I utredningen ble det argumentert for å gå «fra å straffe mennesker til å hjelpe mennesker» ved å avkriminalisere bruk og besittelse av mindre mengder narkotiske stoffer og i stedet møte misbrukere «med tilbud om hjelp, ikke straff».² Rusreformen ble ikke vedtatt, men etter utredningen og påfølgende debatt på Stortinget begynte norske domstoler å sette ned straffen for oppbevaring av narkotiske stoffer til eget bruk. I en prinsipiell sak uttalte Høyesterett: «Synet på hva som er en riktig straff, er preget av allmenne retts- og verdioppfatninger i samfunnet og vil kunne endre seg over tid. Verdisyn som er uttalt av Stortinget, må anses som et autoritativt uttrykk for den alminnelige rettsfølelsen. Det er på denne bakgrunn bred enighet om at domstolene må følge opp signaler om straffutmåling fra Stortinget som er gitt i forbindelse med en lovgivningsprosess» (HR-2022-731-A, stk. 43).

Eksemplene illustrerer at befolkningens rettsoppfatning tillegges stor vekt, ikke bare av politikere, men også av profesjonelle aktører i rettssystemet. Oppfatningen kan dermed få betydning for lovgivning, straffutmåling og i grunnleggende samfunnsmessige spørsmål om hva som i det hele tatt skal være straffbart. Det er derfor viktig å vite hva befolkningen faktisk mener om disse spørsmålene. Det er også viktig å diskutere hvordan disse oppfatningene skal tolkes og hvilken rolle de *bør* spille i rettspolitikken og straffesystemet. Særlig gjelder dette i en tid hvor politikere i økende grad viser til folks angivelige rettspolitiske holdninger og hvor det ifølge flere har skjedd en generell politisering av spørsmål rundt følelser om kriminalitet og straff (Balvig et al., 2015; Hörnqvist, 2021; Lappi-Seppälä, 2016, Smith, 2018). Dette innebærer at tilsynelatende upolitiske spørsmål, som følelser

---

¹ Regjeringen vil øke maksstraffen til 26 års fengsel, [lenke til vg.no](#)

² Ny høringskonferanse! Regjeringen legger snart fram en historisk rusreform, [lenke til rusfeltet.no](#)

og holdninger, får en mer framtrødende plass på den politiske dagsorden og blir gjenstand for politisk styringsvilje.

Formålet med prosjektet har vært å skaffe ny kunnskap om rettsoppfatningen i den norske befolkningen. Fokus har særlig vært på kunnskap og holdninger i befolkningen om straffbare handlinger og straffenivå for disse. Vi har videre ønsket å belyse hvordan folk resonnerer rundt de grensene som er satt mellom lovlige og straffbare handlinger. I den sammenheng har vi også samlet inn data som kan belyse graden av samsvar mellom folks rettsoppfatning og den faktiske straffeutmålingen som skjer i domstolene. Metoden i prosjektet er inspirert av tidligere nordiske studier om tematikken, noe som gjør det mulig å si noe om utviklingen av folks rettsoppfatning over tid.

Et særlig viktig mål i prosjektet har vært å gi en stemme til befolkningen selv om temaene kriminalitet og straff, framfor å lytte til andre som normalt uttaler seg og handler på deres vegne, som politikere, politi, advokater, dommere og andre aktører i det politiske rom og i det norske rettssystemet.

Hva er rettsoppfatning? Forskningstradisjoner og definisjoner

Begrepene rettsoppfatning, rettsfølelse og rettsbevissthet brukes ofte om hverandre. Det norske akademis ordbok definerer rettsoppfatning som en «oppfatning av det som er (juridisk) rett», mens rettsfølelse beskrives som en «følelse for hva som er rett (og urett)». Rettsbevissthet defineres som en «bevissthet om hva som er rett og urett». ([Se nettsidene til naob.no](#)). Ryssdal (2007, s. 1f) beskriver den allmenne rettsfølelse som «et begrep, en referanse, et forsøk på en dyp forankring av oppfatninger om straff i den norske folkesjelen» og finner at uttrykket «peker hen til en *følelse*, *verdimessig oppfatning* eller *bevissthet*: om hva som er den rettfærdige løsningen». Ryssdal (2007, s. 2) fremhever videre at man med det allmenne ikke tenker på dommerens rettsfølelse, men «en rettsfølelse som tilskrives de brede lag, den store gruppe» i samfunnet. I dette prosjektet vil vi bruke betegnelsen rettsoppfatning som uttrykk for folks holdninger til og meninger om lov, rett og straff.

Det finnes en omfattende internasjonal og nordisk forskning som på forskjellige måter omhandler befolkningens rettsoppfatning. Internasjonalt bør man skille mellom to store forskningsfelt, hvor det ene kan omtales som studier i og om rettsbevissthet («legal consciousness»), mens det andre kan omtales som studier av rettsoppfatning («public sentiments on justice» eller bare «public opinion on justice»). Førstnevnte er særlig amerikansk forskning som springer ut av en rettssosiologisk ambisjon om å forstå vanlige menneskers forhold til og forståelse av loven og retten (Chua & Engel, 2019; Engel, 1984; Ewick & Silbey, 1998). Tradisjonen har i hovedsak basert seg på kvalitativ forskning og et overordnet mål har vært å undersøke hvordan retten gjør seg gjeldende i menneskers dagligliv, kultur og sosiale liv (Chua & Engel, 2019). Forskning om «public opinion» har typisk vært mer direkte fokusert på rettssystemet og ikke minst folks holdninger til

straff, og denne forskningen har vært både kvantitativ og kvalitativ (Balvig et al., 2015; Roberts et al., 2003; Ryberg & Roberts, 2014).

Tidligere nordisk forskning kan for det meste plasseres i den siste kategorien: forskning om rettsoppfatning («public opinion» / «public sentiments on justice») (Balvig, 2006; Balvig et al., 2015; Olaussen, 2010; Olaussen, 2014). Forskningen har spesielt omhandlet befolkningens syn på straff, inkludert oppfatninger av det faktiske straffnivået og meninger om hvordan straffnivået burde være for en rekke konkrete lovbrudd (for en oversikt, se Balvig, 2022). Også annen nordisk forskning i denne kategorien har blitt gjennomført (se f.eks. Ryberg, 2006; Smith, 2018), og en interessant utvikling har vært inkluderingen av hele strafferetts-systemet, herunder straffegjennomføringen (Balvig et al., 2015; Frøseth et al., 2015; Frøseth et al., 2016). Ved også å se på gjennomføringen av straff bidrar man til å belyse befolkningens syn på hva straff er og innebærer i praksis (se også Ryssdal, 2007).

Rettspolitikken og rettsoppfatningens rolle

Som allerede nevnt, ligger en grunnleggende observasjon av samfunnsdebatten om lov og straff bak mye av den nyere forskningen på dette feltet: at folks følelser om disse temaene i økende grad har blitt gjenstand for politisk interesse og hyppigere anvendes som argumentasjon i politiske debatter. Utviklingen skjer på tvers av politiske skillelinjer og i de nordiske landene kan utviklingen spores tilbake til 1990-tallet (Lappi-Seppälä, 2016; Balvig, 2022). Befolkningens holdninger og følelser blir ofte sentrale elementer i dette rettspolitiske klimaet, som da den daværende justisministeren i Danmark, Lene Espersen, i 2002 erklærte at hun styrte rettspolitikken «med sin indre sans for retfærdighed», som hun etter eget utsagn delte «med den helt almindelige befolkning».³ Resultatet var den gang, som mange ganger senere, straffeskjerpelser på en rekke områder. Denne typen politikk har medført en rekke lovendringer og strengere straffer i de nordiske landene i løpet av de siste tiårene, noe som i forskningen har vært omtalt som en «straffende vending» (Lappi-Seppälä, 2016). I Danmark har «rettsfølelsen» vært brukt utallige ganger de seneste tiårene som politisk argument for strengere straffer (Balvig, 2022). Som vi viser videre i rapporten, så er det imidlertid tvilsomt at folks holdninger kan brukes til å legitimere straffeskjerpelser på denne måten. Det ovennevnte forslaget om rusreform illustrerer samtidig at utviklingen av straffepolitikk de seneste årene varierer for ulike lovbruddstyper og at ønsker om strengere straffer fortsatt brytes mot prinsipper som proporsjonalitet i straffene og ideer om prevensjon og inkapasitering (Jacobsen, 2017).

Uansett er det et åpent spørsmål hvilken rolle folks holdninger og følelser egentlig *bør* spille i utviklingen av konkret rettspolitikk. Her skjelner man normalt mellom tre posisjoner; to ytterposisjoner, én som har som utgangspunkt at folks følelser og holdninger ikke skal spille en rolle og én som ser disse som noe som skal

---

³ Djøfbladet nr. 7 (2002).

inkorporeres og avspeiles direkte i straffepolitikken, samt en mellomposisjon hvor utgangspunktet er at folks rettsoppfatning bør spille en viss rolle i utviklingen av rettspolitikken (Ryberg & Roberts, 2014). På papiret kan de fleste antagelig bli enige om den tredje posisjonen, men hva det egentlig betyr i praksis er en helt annen sak. Samtidig vil nok de færreste borgere i et demokrati stille spørsmål ved om befolkningens holdninger burde ha en viss betydning for politikken som føres (Olaussen, 2014). Tilsvarende forutsettes det alltid en grunnleggende overenstemmelse mellom lovene i et samfunn og befolkningens syn på hva som bør være lov og rett. Blir diskrepansen for stor, trues den sosiale integrasjonen i samfunnet. Samlet viser dette at befolkningens holdninger på dette området er viktig i forskningssammenheng.

Den nordiske forskningstradisjonen: tre nivåer av rettsoppfatning

I forlengelsen av den tidligere nordiske forskningen på feltet har vi i prosjektet undersøkt folks rettsoppfatning på tre forskjellige nivåer av kunnskap og refleksjon om lovbrudd og straff:

1. Den generelle rettsoppfatning
2. Den informerte rettsoppfatning
3. Den konkrete rettsoppfatning (Balvig, 2006; Balvig et al., 2015).

Den generelle rettsoppfatning kalles også den uinformerte rettsoppfatning og består av folks umiddelbare holdning til generelle spørsmål om lov og rett, som for eksempel «Do you think punishments in this country are too lenient, about right or too harsh?» (Balvig et al., 2015, s. 346). Den informerte og den konkrete rettsoppfatning baserer seg på økt kunnskap om konkrete kriminelle handlinger og deres kontekst. Til sammen utgjør de tre formene for rettsoppfatning hva Ryberg (2006, s. 19) omtaler som folks «normative vurderinger med hensyn til straff».

Nyere nordisk forskning på dette området begynte for alvor med studien «Danskernes syn på straff» utgitt i 2006 (Balvig, 2006). Utgangspunktet for studien var at politikere oftere enn før ønsket strengere straffer, noe som da gjerne ble begrunnet med henvisning til befolkningens angivelige rettsoppfatning. Den danske studien ble senere gjentatt flere ganger, blant annet i form av en større nordisk studie gjennomført i Norge, Sverige, Finland, Danmark og Island (Balvig et al., 2015; Balvig, 2022; Olaussen, 2010). Et avgjørende moment i de nordiske studiene har vært å skille mellom de tre forskjellige formene for rettsoppfatning som er nevnt over.

Omfattende kvantitative studier i Norden av de tre formene for rettsoppfatning viser tydelig at befolkningens generelle holdninger tilsier mer og strengere straff (Balvig, 2006; Balvig et al., 2015; Olaussen, 2010; Olaussen, 2014). Forskningen

viser også at ønsket om mer straff bygger på manglende kunnskap om straffnivåer og straffeformenes karakter. Jo mer kunnskap man får om bestemte kriminelle handlinger, de involverte partene og omstendighetene rundt kriminaliteten, jo mindre vil man straffe (Balvig et al., 2015). Et samlet blikk på internasjonal forskning på dette området viser videre at undersøkelser av den generelle rettsoppfatning alltid gir et ønske om mer straff, helt uavhengig av om straffnivåer i tidligere år er satt opp eller ned (Balvig, 2006, s. 11). Den generelle rettsoppfatning kan betegnes som et utømmelig reservoar av hevnfølelse eller straffevilje som bygger på feilaktige antagelser om rettssystemet, samt kriminalitets- og straffnivået (Smith, 2007). Man kan derfor argumentere for at den informerte og den konkrete rettsoppfatning er mer relevante som rettspolitiske ledetråder, i og med at de bygger på et visst nivå av faktakunnskap. Balvig (2022, s. 85) omtaler i tråd med en slik oppfatning den konkrete «rettsfølelse» for «rettsfornuft». Det er derfor avgjørende å inkludere data om det informerte og det konkrete nivået i forskningen om folks rettsoppfatning.

Om straff i de nordiske landene

Forskning har identifisert en rekke overordnede kjennetegn ved de nordiske landenes straffep praksis og straffeutmåling, herunder en relativt begrenset bruk av frihetsstraff. En oversikt har betegnet perioden fra slutten av 1960-tallet til tidlig 1990-tall som karakterisert av en human og rasjonell straffepolitikk, mens det fra midten av 1990-tallet har foregått en «punitive turn – Nordic style» (Lappi-Seppälä, 2016). Den første perioden besto av de-institusjonalisering og et oppgjør med behandlingstanken, herunder bruken av tidsubestemte straffer, samt innføringen av et mer rettighetsbasert perspektiv på frihetsberøvelse (Fransen & Smith, 2022; Lappi-Seppälä, 2016; Smith, 2005, s. 177). Ifølge flere studier har det, særlig fra 1990-tallet, skjedd en «straffende vending», med et stigende antall straffeskjerpene lovendringer, noe som ikke minst dreier seg om kriminalitetsområder som involverer narkotika, vold og seksualitet (Lappi-Seppälä, 2016).

På tross av dette er straffep praksisen i de nordiske landene, og ikke minst i Norge, i de seneste tiårene ofte betegnet som eksepsjonell av utenlandske observatører. Uttrykket «Nordic penal exceptionalism» har vært brukt for å beskrive en begrenset bruk av frihetsstraff og relativt humane fengselsforhold i de nordiske landene, noe som tilskrives velferdsstatenes sosiale ytelser, menneskesyn og egalitære prinsipper (Pratt & Eriksson, 2014; Crewe et al., 2022). Journalister og forskere har besøkt for eksempel Halden og Bastøy fengsler i Norge for å undersøke denne tesen. Som det fremgår ovenfor, er denne «penal exceptionalism» imidlertid utfordret av et politisk ønske om mer og strengere straff. Fangebefolkningen i de nordiske landene er imidlertid relativt stabil, på tross av straffeskjerpelser, noe som blant annet skyldes økt bruk av elektronisk fotlenke som alternativ til soning i fengsel. I 2021 ble totalt 3 434 fotlenkesoninger avsluttet i Norge, noe som tilsvarer godt over én tredel av alle løslatelser fra frihetsberøvelse i Kriminalomsorgen dette året (Statistisk sentralbyrå, 2022). Samtidig er det ikke uvanlig med korte frihetsstraffer i de nordiske rettssystemene, inkludert i Norge.

Resultatet er at antallet fengslinger i de nordiske landene ikke er spesielt lavt i en internasjonal kontekst, selv om det gjennomsnittlige belegget i fengslene er lavt sammenlignet med i de fleste andre land (Smith & Ugelvik, 2017).

Mens det, som nevnt, har vært en generell nordisk tendens til å innføre straffeskjerpelser, så kan det selvsagt være store forskjeller fra en lovbruddskategori til en annen. Over tid kan det i mange tilfeller være et spørsmål om hva som i det hele tatt betraktes som lovlig eller ulovlig, noe historien tydelig viser. For eksempel er det ikke veldig mange år siden det var lov å slå barn eller at homoseksualitet var ulovlig. På disse områdene har menneskers og samfunnets holdninger og verdier endret seg på en grunnleggende måte. Spørsmålet om rusreform og avkriminalisering av besittelse av mindre mengder narkotika kan være et aktuelt eksempel på en slik diskusjon. Samtidig aktualiseres også nye lovbruddskategorier med tiden, som for eksempel uønsket deling av seksuelle bilder på digitale medier.

For å få samlet inn gode og valide data har studien dekket et begrenset antall ulike lovbruddstyper, som alle på ulike måter har vært gjenstand for politisk og offentlig diskusjon de senere årene. Oppdragsgiver ønsket særlig ny kunnskap om sovevoldtekt, seksuallovbrudd på digital plattform, narkotikalovbrudd og hatefulle ytringer. Det endelige utvalget av lovbrudd var voldtekt, deling av seksuelle bilder på digitale medier, mishandling i nære relasjoner, kroppsskade, bruk og besittelse av cannabis og hatkriminalitet. Lovbruddene møtes samlet sett med hele spekteret av straffereaksjoner, fra langvarig, ubetinget fengselsstraff (voldtekt) til betinget påtaleunntatelse og andre alternative straffereformer (narkotikalovbrudd). Utvalget av lovbruddstyper var også inspirert av tidligere nordiske studier om rettsopfatning (Balvig, 2010; Olaussen, 2010).

Om rapporten

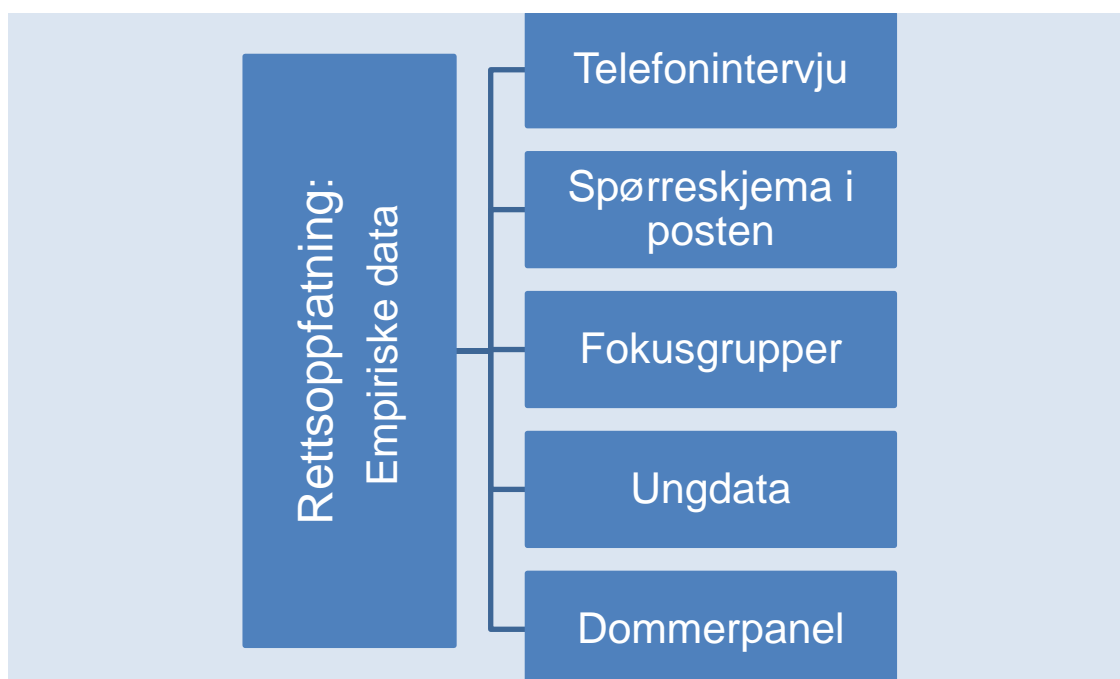
Rapporten baserer seg på fire ulike datakilder: en spørreundersøkelse bestående av et telefonintervju og et spørreskjema tilsendt i posten til et representativt utvalg av den norske befolkningen i alderen 16 til 74 år, fokusgrupper blant ungdom og unge voksne, de kommunale Ungdataundersøkelsene blant elever i ungdomsskolen og videregående skole og et dommerpanel. De ulike datakildene beskrives i detalj i kapittel 2 av rapporten. Kapittel 3 presenterer kunnskap om den generelle rettsopfatningen, basert på overordnede spørsmål om straff og straffegjennomføring fra telefonundersøkelsen og Ungdataundersøkelsen. Deretter følger fire tematiske kapitler for hver av de inkluderte lovbruddstypene, hvor vi diskuterer forholdet mellom den generelle, den informerte og den konkrete rettsopfatning. Sist inneholder kapittel 8 en konkluderende diskusjon av hvordan funnene i de ulike kapitlene samlet sett kan informere oss om holdninger til straff og straffegjennomføring i den norske befolkningen.

2 Datamateriale

Rapporten baserer seg på data fra en rekke ulike kilder: en telefonundersøkelse til et representativt utvalg av den norske befolkningen i alderen 16 til 74 år, et spørreskjema på papir tilsendt i posten til deler av det samme utvalget, fokusgrupper blant unge i alderen 17 til 24 år, data fra elever i ungdomsskolen og videregående skole fra spørreundersøkelsen Ungdata og et dommerpanel.⁴ Figur 2.1 viser de ulike typene data som er samlet inn i prosjektet.

Figur 2.1: Empiriske data i prosjektet.

Den metodiske framgangsmåten og datainnsamlingen i prosjektet er inspirert av tidligere nordiske studier om rettsoppfatning (Balvig, 2006; 2010; Olausson, 2010). Mange av analysene innebærer en del skjønnsmessige vurderinger av hvordan man velger å bruke materialet, noe som blir inngående diskutert i dette kapittelet.

Befolkningsundersøkelsen

Svarprosent og utvalgets representativitet

Deltakernes generelle rettsoppfatning ble kartlagt i en telefonundersøkelse til et representativt utvalg av den norske befolkningen i alderen 16 til 74 år. Undersøkelsen ble gjennomført av markedsanalyse selskapet Ipsos i perioden januar til

---

⁴ NSD – Norsk senter for forskningsdata har vurdert behandlingen av personopplysninger i studien til å være i tråd med gjeldende regelverk (meldeskjema 619726).

juni 2022, med hoveddelen av intervjuer i februar og mars. Spørreskjemaet ble først pilotert til en mindre gruppe deltakere ($n = 100$), før det ble gjort små justeringer for å korte ned skjemaet. Samlet ble det gjennomført 4 103 telefonintervjuer. Rekrutteringen av deltakere til telefonintervjuene foregikk ved at det ble trukket kvoter av numre til ulike strata i befolkningen (etter kjønn, alder og bosted), hvor intervjuere så forsøkte å kontakte de trukne numrene fram til aktuelle strata var fylt opp med et ønsket antall svar. I henhold til vanlig praksis i studier med denne framgangsmåten, ble det ikke registrert antallet personer intervjuerne forsøkte å oppnå kontakt med eller hvor mange som sa ja til å la seg bli intervjuet. Tall fra undersøkelsen Norsk Monitor har vist at de oppnådde kontakt med noe over halvparten av oppringte telefonnumre og at rundt 20 prosent av disse igjen ville besvare undersøkelsen (Hellevik, 2016). Det er vanskelig å gjøre gode sammenligninger mellom befolkningen som helhet og de man oppnådde kontakt med på telefon, men for eksempel skilte partivalget til deltakerne i Norsk Monitor seg lite fra resultatene ved forrige Stortingsvalg. Utvalgets representativitet diskuteres i detalj på de neste sidene.

Som en oppfølging til telefonundersøkelsen, ble et underutvalg av deltakerne i telefonundersøkelsen tilsendt et spørreskjema i posten bestående av korte beskrivelser av hendelsesforløpet ved mulige lovbrudd og et reaksjonsskjema for å krysse av for reaksjon i saken.⁵ Deltakerne i telefonundersøkelsen svarte selv ja eller nei til om de ville motta spørreskjema i posten, noe 73,2 prosent ($n = 3\ 004$) samtykket til. Av disse returnerte 34,9 prosent ($n = 1\ 064$) av deltakerne skjemaet. Samlet gir dette en svarprosent på 25,9 prosent av det opprinnelige telefonutvalget, mens svarprosent basert på antallet personer som ble forsøkt kontaktet på telefon ikke er kjent. Utvalget ble purret både via brev og på telefon for å øke svarprosenten, samt at alle deltakere var med i en trekning av fem gavekort à kr. 1 000,-.

Ideelt sett skulle vi ønsket oss en høyere svarprosent enn det som er oppnådd i studien. Resultatet knytter seg antagelig både til utfordringer med å få personer til å svare på spørreundersøkelser i det hele tatt og til bruk av spørreskjemaer på papir i posten i dagens digitale samfunn. Her er det viktig å understreke at bruken av et slikt spørreskjema framfor et digitalt var et bevisst valg, da utformingen av undersøkelsen med lengre tekster som beskrev de fiktive lovbruddene og et omfattende reaksjonsskjema ville fungert dårlig på digitale plattformer som mobiltelefon. Tidligere studier av svarprosent i utvalgsundersøkelser har vist at responsrater godt under ti prosent kan gi data av høy vitenskapelig verdi (Cavari & Freedman, 2022; Hellevik, 2016). Et sentralt vurderingspunkt vil da være om det er systematiske skjevheter i hvem som har svart på undersøkelsen og ikke, og særlig om det finnes skjevheter som kan tenkes å henge sammen med temaet man studerer. Her er det naturlig å tenke seg at jo flere som velger bort å svare

---

⁵ Se figur 2.2 på side 22.

på undersøkelsen, jo større er sannsynligheten for at skjevheten kan få betydning for funnene man gjør.

Tabell 2.1 viser aktuelle bakgrunnskjenne tegn for utvalget i henholdsvis telefonundersøkelsen og den brevbaserte undersøkelsen sett opp mot tall for den norske befolkningen i samme aldersgruppe.

Tabell 2.1: Utvalg i befolkningsundersøkelsen etter individuelle kjennetegn.

	Telefonundersøkelse (N = 4 103)		Brevbasert undersøkelse (N = 1 064)		Norge pr. 1/1-2022 ^a
	%	n	%	n	%
Kjønn					
Kvinne	45,2	1 855	51,6	548	49,0
Mann	54,7	2 244	48,3	513	51,0
Annet	0,1	4	0,1	1	–
Alder					
16–29 år	33,6	1 379	19,0	202	23,9
30–39 år	22,3	917	20,2	215	18,7
40–49 år	14,3	585	15,3	163	17,9
50–59 år	16,8	690	22,4	238	18,1
60–74 år	13,0	532	23,0	244	21,3
Utdanning^b					
Grunnskole	5,3	216	4,0	40	24,0
Videregående skole	35,4	1 451	28,2	299	37,3
Kort høyere utd. (1–3 år)	32,4	1 331	35,2	374	26,6
Lang høyere utd. (4+ år)	26,6	1 092	32,5	345	12,1
Ønsker ikke svare	0,3	13	0,2	1	–
Bostedskommune^c					
1 (mest sentral)	21,0	858	21,4	227	19,0
2	28,4	1 162	28,8	306	25,3
3	24,9	1 019	25,3	269	25,7
4	14,1	576	13,7	146	16,5
5	7,9	322	7,4	79	9,4
6 (minst sentral)	3,8	156	3,3	35	4,5
Landbakgrunn					
Norge	86,1	3 524	90,7	963	79,2
Resten av Skandinavia	3,3	134	2,9	31	1,6
Resten av Europa, Nord-Amerika og Oseania	5,0	204	4,2	45	8,7
Resten av verden	5,7	232	2,2	23	10,5

Note: ^aData viser til befolkningen i alderen 16 til 74 år, med mindre annet er angitt. ^bData for Norge for personer mellom 16 og 66 år per 1/1-2021. ^cKommunene er fordelt etter Statistisk sentralbyrå sin indeks for sentralitet (Statistisk sentralbyrå, 2020). Data for Norge viser til hele befolkningen per 1/1-2019.

En målsetting med befolkningsundersøkelsen var at utvalget skulle gjenspeile den norske befolkning som helhet, og dermed gi et godt bilde av hva folk i Norge generelt sett mener om straff og straffegjennomføring. Et første vurderingskriterium er da om personene som har besvart telefonundersøkelsen kan sies å representere befolkningen som helhet. I gjennomføringen av undersøkelsen trakk Ipsos et grunnutvalg med personer de ringte opp for å fylle landsrepresentative kvoter etter kjønn, aldersgrupper (16–29 år, 30–39 år, 40–49 år, 50–59 år og 60–74 år) og bostedsfylke. Ipsos valgte å overrepresentere noen grupper i telefonundersøkelsen som man *vet* er vanskeligere å nå via brev, for å gjøre det endelige utvalget i denne delen av studien mer representativt for befolkningen som helhet. Av denne grunn var det en overrepresentasjon av menn og personer i aldersgruppen 16 til 29 år i telefonundersøkelsen, mens kvinner og personer i aldersgruppen 60 til 74 år var tilsvarende underrepresentert. Etter bosted var utvalget i telefonundersøkelsen representativt for befolkningen i landet som helhet. Kjennetegn som utdanning og landbakgrunn var ikke en del av representativitetsvurderingene i rekrutteringen, og her fant vi også noen skjevheter i utvalget sammenlignet med i befolkningen som helhet: Personer med lang universitets- eller høyskoleutdanning var tydelig overrepresentert sammenlignet med personer som hadde grunnskole som sin høyest oppnådde utdanning og personer med to norskfødte foreldre var noe overrepresentert sammenlignet med personer med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania.

I analysene ble utvalget vektet slik at det gjenspeilet befolkningssammensetningen når det kommer til kjønn, alder og hvilken del av landet man er bosatt i, mens det ikke ble vektet etter utdanning og landbakgrunn. Begrunnelsen er at antallet besvarelser i undersøkelsen fra personer med grunnskole som høyeste utdanning og med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania var for lavt til at de ville være representative for gruppen som helhet uansett. Med små undergrupper kan variasjoner være tilfeldige heller enn representative, og å vekte opp disse besvarelsene ville dermed heller øke usikkerheten rundt representativiteten til utvalget framfor å korrigere skjevheter.

Samlet sett er utvalget godt balansert etter kjønn, alder og geografi, som var kriteriene som ble brukt for å trekke et nasjonalt representativt utvalg av den norske befolkningen i den aktuelle aldersgruppen. Videre korrigeres de små skjevheter som er ved hjelp av befolkningsvekter i analysene. Ut fra disse kriteriene har vi lyktes godt med å komme i kontakt med et nasjonalt representativt utvalg av befolkningen. Samtidig skiller utvalget seg fra den norske befolkningen på kjennetegn som utdanning og landbakgrunn. Skjevheten skyldes antagelig systematiske forskjeller i hvem som velger å besvare spørreundersøkelser, noe som er vanskelig å korrigere for i utvalgsundersøkelser som denne. I rapporten vil det være viktig å ikke trekke for bastante konklusjoner dersom det er store forskjeller i svaratferd etter enten oppnådd utdanning eller landbakgrunn, da utvalget er skjevt sammenlignet med befolkningen på disse to punktene. Vi kan heller ikke utelukke at det finnes faktorer vi ikke har målt som påvirker om man velger å svare på et telefonintervju eller ikke eller om man returnerer et spørreskjema man mottar i posten.

Spørreskjemaer

Spørreskjemaet i telefondelen av befolkningsundersøkelsen inneholdt en rekke generelle spørsmål om holdninger til straff, til bruk av fengsel som straffeform, om alternative straffereaksjoner som elektronisk fotlenke og samfunnsstraff, om syn på hvorfor samfunnet må reagere på kriminalitet og om holdninger til straff for spesifikke lovbruddstyper. Det ble gitt lite tilleggsinformasjon i spørsmålsformuleringene, og undersøkelsen kan slik sett si å kartlegge deltakernes generelle rettsoppfatning. Det fullstendige spørreskjemaet finnes i vedlegg 1.

Spørreskjemaet deltakerne fikk tilsendt i posten besto av en detaljert beskrivelse av ulike typer reaksjoner som er mulig å ilegge, seks tekster som presenterte fiktive lovbrudd og et reaksjonsskjema hvor deltakerne ble bedt om å oppgi hva de trodde samfunnets reaksjon for hendelsen ville være, hva de selv mente en riktig reaksjon ville være og hva de trodde folk flest ville mene. Beskrivelsen av de ulike straffereaksjonene finnes i vedlegg 2, mens den fullstendige teksten for de ulike lovbruddene presenteres i kapitlene hvor sakene behandles. En målsetting med den brevbaserte delen av undersøkelsen var å kartlegge den informerte rettsoppfatningen blant deltakerne i studien: deres holdninger til straff når de har fått mer inngående informasjon om lovbruddet, omstendighetene rundt dette og de involverte partene i situasjonen. Tekstbeskrivelsene dekket følgende sakstyper: sovevoldtekt, deling av seksuelle bilder på digitale medier, mishandling i nære relasjoner, kroppsskade, bruk og besittelse av cannabis og hatefulle ytringer. Beskrivelsene var inspirert av faktiske straffesaker, og ble utarbeidet på bakgrunn av typiske handlingsmønstre for de ulike sakstypene. Deltakerne kunne så krysse av for reaksjoner av ulik type og strenghet, samt at det var graderinger internt for de ulike reaksjonene. Figur 2.2 viser reaksjonsskjemaet deltakerne ble bedt om å fylle ut for hver sak.

I hver vertikale kolonne kunne deltakerne sette to kryss, for å kompensere for at enkelte av reaksjonene som ble presentert i skjemaet ikke er faktiske reaksjoner som kan ilegges av en domstol. Eksempler er påtaleunntatelse, som avgjøres av påtalemyndigheten, elektronisk fotlenke, som avgjøres av Kriminalomsorgen og behandling av gjerningspersonen, som både kan avgjøres av domstolen som del av en betinget dom og Kriminalomsorgen som del av straffegjennomføringen. Økonomisk kompensasjon til den fornærmede er heller ingen straffereaksjon, selv om beslutningen tas i domstolen. Anledningen til å sette flere kryss ga deltakerne muligheten til å foreslå kombinasjonsdommer bestående av for eksempel fengselsstraff og behandling av gjerningspersonen eller økonomisk kompensasjon til den fornærmede. Reaksjonsskjemaet inneholdt også andre forenklinger som ikke fullt ut ivaretar den juridiske virkeligheten. For eksempel ble deltakerne ikke gitt muligheten til å krysse av for at de mente en lengre fengselsstraff burde avsluttes med soning med fotlenke, men kun at de mente soning med fotlenke ville være en passende reaksjon for det aktuelle lovbruddet. Deltakere som hadde satt mer enn to kryss i de vertikale kolonnene ble ekskludert fra de aktuelle analysene.

Figur 2.2: Reaksjonsskjema fra den brevbaserte undersøkelsen.

1 HUSK: Du kan sette inntil to kryss ved de opplistede alternativene per kolonne (nedover). Hvis du er usikker på begrepene, se forklaring på side 2 og 3.				
	Hva tror du reaksjonen fra samfunnet ville bli?	Hva synes du selv at reaksjonen skal være?	Hva tror du at folk flest synes at reaksjonen skal være?	
	1.	2.	3.	
Ingen straff	☐	☐	☐	1
Påtaleunntatelse	☐	☐	☐	2
Bot				
Under kr. 10 000,-	☐	☐	☐	3
Mellom kr. 10 000,- og kr. 50 000,-	☐	☐	☐	4
Over kr. 50 000,-	☐	☐	☐	5
Betinget fengsel				
Under 2 måneder	☐	☐	☐	6
2-5 måneder	☐	☐	☐	7
6-11 måneder	☐	☐	☐	8
1-2 år	☐	☐	☐	9
Mer enn 2 år	☐	☐	☐	10
Konfliktråd				
Ordinær megling i konfliktrådet	☐	☐	☐	11
Ungdomsoppfølging/ungdomsstraff	☐	☐	☐	12
Samfunnsstraff				
Under 50 timer	☐	☐	☐	13
50-150 timer	☐	☐	☐	14
Over 150 timer	☐	☐	☐	15
Elektronisk fotlenke				
Under 2 måneder	☐	☐	☐	16
2-3 måneder	☐	☐	☐	17
Over 3 måneder	☐	☐	☐	18
Ubetinget fengsel				
Under 2 måneder	☐	☐	☐	19
2-5 måneder	☐	☐	☐	20
6-11 måneder	☐	☐	☐	21
1 år-1 år og 11 måneder	☐	☐	☐	22
2 år-2 år og 11 måneder	☐	☐	☐	23
3 år-4 år og 11 måneder	☐	☐	☐	24
5 år eller mer	☐	☐	☐	25
Behandling av gjerningsmann				
Under 2 måneder	☐	☐	☐	26
Mellom 2 måneder og 1 år	☐	☐	☐	27
Over 1 år	☐	☐	☐	28
Økonomisk kompensasjon til offeret				
Under kr. 50 000,-	☐	☐	☐	29
Mellom kr. 50 000,- og kr. 100 000,-	☐	☐	☐	30
Over kr. 100 000,-	☐	☐	☐	31

Utviklingen av reaksjonsskjemaet har blitt grundig presentert i tidligere metode-dokumentasjon av de nordiske rettsoppfatningsundersøkelsene (Balvig, 2015, s. 106–107).

Fire ulike versjoner av det papirbaserte spørreskjemaet ble sendt ut. De ulike versjonene av skjemaet skilte seg etter om personen som begikk lovbruddet var tidligere straffet eller ikke, som i en del tilfeller vil kunne ha betydning for straffen som utmåles, og etter kjennetegn som ikke skal ha betydning for straffeutmålingen, som kjønn, etnisitet og hvem som ble utsatt for lovbruddet. Variasjonene i spørreskjemaet viste seg å ha liten betydning både for dommerpanelets utmåling av straff og i deltakerne i befolkningsundersøkelsen sin vurdering av de ulike sakene. Innenfor rammen av dette prosjektet har variasjoner mellom skjemaene heller ikke vært mulig å utforske videre. I rapporten presenterer vi derfor gjennomsnittet av svar på de ulike typene skjema.

Straffeskalaer

De kvantitative analysene i rapporten består i hovedsak av enkle frekvens- eller krysstabeller som viser svarfordelinger for de ulike spørsmålene i undersøkelsen. I tillegg viser vi for hvert lovbrudd i den brevbaserte undersøkelsen en tabell hvor deltakernes avkryssinger er plassert inn etter de ulike typene reaksjon. I og med at deltakerne ble gitt muligheten til å sette to kryss, summerer ikke prosenteringen til 100. Tabellen leses slik at hvis for eksempel 30 prosent har krysset av for en kortere ubetinget fengselsstraff, er det 70 prosent som ikke har gjort dette. Tabellen viser derimot ingenting om hva de faktisk har krysset av for.

En sentral arv fra de tidligere nordiske studiene om rettsoppfatning er bruken av straffeskalaer, hvor de ulike typene reaksjoner har vært gitt en tallverdi basert på hvor inngripende de er for personer som ilegges dem. Bruken av en straffeskala som dette i analysene innebærer at de ulike typene reaksjoner skjønnsmessig må plasseres i relasjon til hverandre. Det er dermed mulig både å rangere reaksjonene og lage mål på sentraltendens i befolkningen. I de tidligere nordiske studiene av rettsoppfatning har det vært foreslått flere ulike måter å lage slike skalaer på, hvor to av disse kommer fra Flemming Balvig (2010) i Danmark og Leif-Petter Olaussen (2010) i Norge. I rapporten har vi valgt å presentere analyser basert både på skalaen til Balvig og til Olaussen i en felles figur for hver av de inkluderte lovbruddene. På denne måten synliggjør vi i hvor stor grad funnene fra den brevbaserte delen av befolkningsundersøkelsen avhenger av hvordan man operasjonaliserer straffeskalaen.

Tabell 2.2 viser hvordan Balvig har satt verdier for de ulike reaksjonene i reaksjonsskjemaet i sin straffeskala. Deltakerne er innplassert etter det krysset de har satt med høyest verdi på straffeskalaen. Samlet gir dette da en skala med verdier fra 0 til 10. Påtaleunndlatelse var ikke med som svarkategori i de tidligere nordiske studiene. Vi har valgt å innplassere påtaleunndlatelse på samme nivå som bøter, kompensasjon, behandling og konfliktråd, da deltakerne i undersøkelsen eksplisitt fikk oppgitt at en påtaleunndlatelse normalt vil innebære vilkår om ikke å

begå ny kriminalitet samt andre vilkår som rusbehandling eller annet. Med andre ord vil dette være mer inngripende enn at handlingen ikke fører til noen reaksjon.

Tabell 2.2: Straffeskala fra Balvig (2010).

Poeng	Reaksjon
0	Ingen reaksjon
1	Bøter, kompensasjon, behandling, konfliktråd, påtaleunntatelse
2	Betinget fengsel
3	Samfunnsstraff
4	Ubetinget fengsel / elektronisk fotlenke < 2 mnd.
5	Ubetinget fengsel 2–5 mnd. / elektronisk fotlenke 2–3 mnd.
6	Ubetinget fengsel 6 mnd.–1 år / elektronisk fotlenke > 3 mnd.
7	Ubetinget fengsel 1–2 år
8	Ubetinget fengsel 2–3 år
9	Ubetinget fengsel 3–5 år
10	Ubetinget fengsel > 5 år

Tabell 2.3 på neste side viser straffeskalaen slik Olaussen (2010) har valgt å konstruere den. Her er de ulike reaksjonene gitt verdier fra 0 til 28. Prinsippet bak innplassering er det samme i denne skalaen som i Balvig sin versjon: at omtrent likeverdige reaksjoner skal tildeles samme tallverdi og at tallverdiene øker i takt med at graden av inngrep for den aktuelle reaksjonen tiltar. Hvis deltakerne har satt to kryss i skjemaet er disse summert til en samlet verdi. Av analysemessige hensyn har vi begrenset maksimumsverdien på skalaen til 28, slik at vi sitter igjen med en skala med verdier fra 0 til 28.

Bruken av straffeskalaer har vært diskutert i en rekke tidligere metodiske bidrag fra de nordiske studiene om rettsoppfatning (se Balvig et al., 2011; Balvig et al., 2022; Olaussen, 2011; Olaussen; 2021). Felles for de to variantene av straffeskala som vi presenterer i denne rapporten er at de baserer seg på innplassering av reaksjonene etter hvor inngripende de er, hvor en høyere verdi på skalaen viser til strengere reaksjoner. Et annet fellestrekk er at begge baserer seg på stor grad av skjønn. Samtidig er det også noen sentrale ulikheter ved de to variantene. Ett punkt gjelder hvorvidt skalaene tar hensyn til at deltakerne har fått anledning til å sette to kryss i hver kolonne i reaksjonsskjemaet. Her har Balvig valgt å innplassere deltakerne etter det krysset de har satt med «maksimal» verdi etter hans vurdering av hvor inngripende reaksjonene er, mens Olaussen har valgt å ivareta kombinasjonsdommene gjennom å summere verdien for de to kryssene. En annen ulikhet knytter seg til den faktiske vurderingen av hvilke verdier de ulike reaksjonene er gitt. Balvig har valgt å slå sammen en betydelig mengde av ulike reaksjoner til felles verdier, mens Olaussen har konstruert en skala med større spennvidde i et forsøk på å skille mer detaljert mellom ulike typer og ulik strenghet i reaksjonene. I utviklingen av skalaene finnes det ikke noe entydig svar på hva

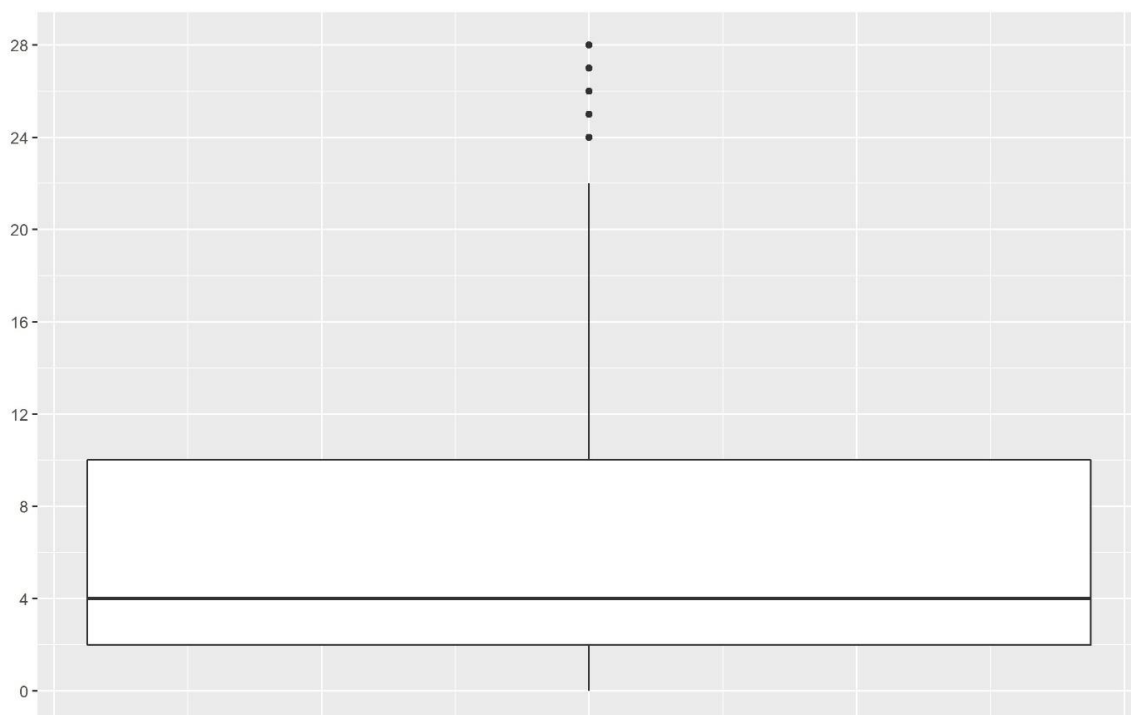
Tabell 2.3: Straffeskala fra Olausen (2010).

Ingen reaksjon	0	Elektronisk fotlenke	
Påtaleunntatelse	1	Under 2 mnd.	10
Bot		2–3 mnd.	12
Under kr. 10 000,-	2	Over 3 mnd.	14
Mellom kr. 10 000,- og kr. 50 000,-	2	Ubetinget fengsel	
Over kr. 50 000,-	3	Under 2 mnd.	10
Betinget fengsel		2–5 mnd.	13
Under 2 mnd.	4	6–11 mnd.	16
2–5 mnd.	4	1 år–1 år og 11 mnd.	19
6–11 mnd.	4	2 år–2 år og 11 mnd.	22
1–2 år	5	3 år–4 år og 11 mnd.	25
Mer enn 2 år	5	5 år eller mer	28
Konfliktråd		Behandling av gjerningsperson	
Ordinær megling	1	Under 2 mnd.	2
Ungdomsoppfølging/ungdomsstraff	1	2 mnd.–1 år	3
Samfunnsstraff		Over 1 år	5
Under 50 timer	10	Økonomisk kompensasjon	
50–150 timer	13	Under kr. 50 000,-	2
Over 150 timer	16	Mellom kr. 50 000 og kr. 100 000,-	3
		Over kr. 100 000,-	5

som er riktig eller galt. Varianten til Balvig er på mange måter enklere, mens varianten til Olausen er mer finmasket, men involverer da også større grad av skjønn. Innen rammene til dette prosjektet har det ikke vært mulig å gjøre konkrete vurderinger av om skalaene burde revideres eller ikke, så vi har derfor valgt å presentere våre funn på lignende måter som er gjort i de tidligere nordiske studiene av rettsoppfatning.

Resultatene fra straffeskalaene vises som boxplots, som er en effektiv metode for å illustrere sentraltendens i kontinuerlige fordelinger og variasjon rundt denne. Figur 2.3 på neste side viser et eksempel på et slikt plott. I plottet viser den tykke streken sentralt boksen til medianverdien (det mest vanlige svaret på spørsmålet). Selve boksen inneholder 50 prosent av svarene, mens delene av boksen over og under median viser grensen for henholdsvis første og tredje kvartil i fordelingen (stedet hvor 25% og 75% av svarene befinner seg under denne verdien). Ytterpunktene på linjen gjennom boksen viser de laveste og høyeste svarene på det aktuelle spørsmålet. Avstanden mellom første og tredje kvartil i fordelingen omtales som «interquartile range» (IRQ). Eventuelle svar som befinner seg mer enn 1,5 IRQ fra første eller tredje kvartil i fordelingen er markert med punkter (uteliggere). I fordelinger som de vi arbeider med i denne rapporten, med verdier fra henholdsvis 0 til 10 og 0 til 28, kan det ofte være at ingen deltakere oppgir slike ekstremverdier.

Figur 2.3: Eksempel på boxplot.

Fokusgrupper

Som i tidligere forskning om rettsoppfatning har vi gjennomført fokusgrupper. Fokusgruppene ble planlagt ut fra erfaringene fra tidligere studier på feltet, samtidig som vi gjorde noen nødvendige justeringer i lys av rammene for dette prosjektet. Vi gjennomførte 11 fokusgrupper med til sammen 49 personer; 29 jenter eller kvinner og 20 gutter eller menn. Hver gruppe besto av mellom tre og syv deltakere i alderen 17 til 24 år. Alle unntatt tre av gruppene var kjønnsblandet. I de videre analysene omtales gruppene som ungdom (17–19 år) og unge voksne (20–24 år). Styrken med kvalitative data er at man kan gå i dybden for å forstå sammenhenger og dynamikker. For å kunne skape slik dybdekunnskap, er det viktig å ikke inkludere så mye variasjon at det blir vanskelig å undersøke hva forskjeller innad i materialet uttrykker. Ved å konsentrere oss om et avgrenset aldersspenn fikk vi detaljerte data om hvordan ungdom og unge voksne resonnerte rundt kriminalitet og straff, heller enn å forsøke å si noe overordnet om befolkningen som helhet. På mange måter kan unge antas å være bærere av nye tendenser og holdninger, noe som gjør det til en aktuell aldersgruppe å intervju. Det er også i denne perioden av livet flest kommer i befatning med kriminalitet (Drager, 2021).

Vi rekrutterte deltakerne til fokusgruppene via flere kanaler. Vi tok kontakt med videregående skoler i to byer som vi mente representerte en bredde i ungdomsbefolkningen. Alle skolene vi henvendte oss ga et positivt svar. Ungdommene som deltok gikk alle i videregående skole, noen på studieforbereidende linje, andre på yrkesfaglige løp. Variasjonen blant ungdommer ble ivaretatt ved at vi rekrutterte fra svært ulike videregående skoler. Vi forsøkte også å rekruttere deltakere i denne

aldersgruppen utenom videregående skoler, men lykkes ikke i det. Det betyr at ungdommer som av ulike grunner ikke går i videregående skole ikke deltar i studien. De fleste ungdom begynner på videregående skole rett etter ungdomsskolen (Rogstad & Bjørnset, 2021). Det er et betydelig frafall i løpet av utdanningsløpet, og mange bruker lenger enn normert tid, men rekruttering via videregående skoler gir likevel tilgang til brede lag av ungdomsbefolkningen.

Unge voksne ble i hovedsak rekruttert via høyere utdanningsinstitusjoner. Noen var i disiplinbaserte utdanningsløp, mens andre var i gang med mer yrkesrettede utdanninger. Vi ønsket å også rekruttere unge voksne som var i arbeid i stedet for i et utdanningsløp, og brukte både sosiale medier, egne kontaktnett og store arbeidslivsaktører for å nå denne gruppen. Vi hadde ikke suksess med disse strategiene. Vi rekrutterte også unge voksne (kun menn) som satt i varetekt eller sonet dom i fengsel til to fokusgrupper. Denne gruppen har erfaringer som det er både viktig og interessant å inkludere i en studie om rettsoppfatning. Deltakerne ble eksplisitt bedt om ikke å snakke om egne lovbrudd. Det er sjelden personer som soner i fengsel får anledning til å ytre seg i forskning uten at det handler spesielt om egen situasjon.

Selv om bredden i deltakere i fokusgruppene var stor, fra ressurssterke ungdom og unge voksne til unge voksne som var dømt for lovbrudd som er alvorlige nok til at de medfører en ubetinget fengselsdom, er en svakhet ved materialet at vi manglet unge voksne som er i arbeid i stedet for i høyere utdanning. Vi sørget for noe geografisk spredning ved å rekruttere i Oslo, på Østlandet utenom Oslo og i Trøndelag. Sammensetningen både av videregående skoler og høyere utdanningsinstitusjoner sørget for at ungdommene og de unge voksne hadde ulik sosio-økonomisk bakgrunn og hadde foreldre med ulik landbakgrunn.

Opplegget for fokusgruppene var som følger: Hver gruppe besto av deltakere rekruttert fra samme sted eller institusjon, så de kjente hverandre i hvert fall til en viss grad. Gruppene ble ledet av mellom én og tre forskere, de fleste ble ledet av to. Forskerne administrerte opplegget og ledet diskusjonen ved å sørge for at alle temaene ble dekket og at alle deltakerne deltok aktivt. Samtalene i fokusgruppene var likevel ulike, fra grupper som diskuterte temaene i stor detalj og selv styrte mye av samtalen til grupper hvor deltakerne var mer tilbakeholdte eller noen deltakere sa mye mer enn andre. Fokusgruppene startet ved at deltakerne satt hver for seg og fylte i et reaksjonsskjema som for de fleste gruppene besto av tre saker. Deltakerne la skjemaet i en konvolutt uten navn. Etter dette fikk deltakerne mer detaljert informasjon om hva de ulike typene reaksjonene medfører. Forskerne initierte så diskusjon om én av sakene som inngikk i skjemaet. Underveis i diskusjonen om den konkrete saken introduserte forskeren temaer, og spurte mer detaljerte spørsmål om hva som påvirket synet på den beskrevne handlingen og egnet reaksjon, slik som kjennetegn ved gjerningspersonen og hans situasjon. Deretter fylte deltakerne ut et nytt reaksjonsskjema for den diskuterte saken og la det i den samme konvolutten hovedskjemaet lå i. I den etterfølgende diskusjonen ble deltakerne bedt om å bli enige om en reaksjon i saken, før gruppen gikk videre

til å diskutere spørsmål om tillit til politi, domstolene og straffegjennomføring mer generelt.

Det ble gjort mindre endringer i opplegget underveis, etter hvert som erfaringer viste at diskusjonene ble bedre om færre saker ble diskutert. Den opprinnelige planen var at alle fokusgruppene skulle diskutere to saker, men de aller fleste fokusgruppene diskuterte kun én sak. Bruken av et begrenset antall saker svekket muligheten til å sammenligne på tvers av sakstyper og minsket antallet grupper som diskuterte de ulike sakene, men sikret samtidig at de sakene som ble diskutert, ble diskutert i stor detalj. For å sikre at samme sak ble diskutert i flere fokusgrupper, besluttet vi å ikke inkludere saken om mishandling i nære relasjoner i fokusgruppene. Deltakerne var ungdom og unge voksne og denne saken framsto som den som var minst relevant for dem. Fokusgruppene var likevel innom temaet da de ble inviterte til å reflektere over om vold mellom fremmede er mer eller mindre straffeverdig enn mellom kjente.

Fokusgruppene ble tatt opp på digitale opptakere og transkribert i etterkant. Alle forskerne i prosjektet hadde tilgang til de transkriberte intervjuene. Sitater fra fokusgruppene som gjengis i rapporten er forsiktig redigert for at meningen i det som ble sagt skal komme fram. Temaer og sitater som belyser hvordan de ble snakket om er valgt ut med tanke på å representere tendenser i materialet. Når uttrykte meninger eller holdninger skilte seg fra hovedtendensen, nevnes det spesielt.

Målsettingen med fokusgruppene var å undersøke forholdet mellom den generelle og den konkrete rettsoppfatningen. Ved å fylle i reaksjonsskjemaet ga deltakerne oss kunnskap om hvordan de i utgangspunktet vurderte de beskrevne lovbruddene, mens den etterfølgende diskusjonen ga oss informasjon om hvordan de reflekterte videre over sakene og «riktig» reaksjon når nye momenter ble introdusert. Fokusgrupper er fokuserte gruppeintervjuer som styres av forskere med en målsetting om å belyse hvordan forskjellige tenkemåter, ideer og argumenter brytes mot hverandre i en diskusjon og for å forstå hvordan den sosiokulturelle konteksten påvirker hva som sies og hvordan (Skilbrei, 2019). Fokusgruppene har skapt et kvalitativt materiale som vi har brukt til å tolke de kvantitative dataene og for å undersøke argumenter og resonnementer som ligger bak ungdoms og unge voksnes syn på kriminalitet og straff. Svargivning i slike samtaler må ikke kun tolkes som uttrykk for hva deltakerne mener, men også som et resultat av at deltakerne bryr seg om hva de andre synes og lett søker mot konsensus. Flere beskrev også at de andres argumenter hadde fått dem til å endre mening. Vår tilnærming til fokusgruppene skiller seg fra hvordan slike har inngått i tidligere nordisk forskning (Balvig, 2010; Olaussen, 2010). I disse har man rekruttert til fokusgruppene ut fra svargivning i spørreundersøkelsen og dermed forsøkt å undersøke bakgrunnen for svarene via fokusgruppene. Vi har ikke søkt å skape et samsvar mellom sammensetningen av fokusgruppene og svargivning i spørreundersøkelsene.

De kommunale Ungdataundersøkelsene

For å kartlegge unges rettsoppfatning spesielt, samlet vi i prosjektet inn data gjennom de kommunale og skolebaserte Ungdataundersøkelsene. Spørsmålene om rettsoppfatning ble stilt til 90 prosent av alle deltakerne i de 124 kommunene som gjennomførte undersøkelsen våren 2022. Flertallet av svarene ble samlet inn i mars og april. Samlet ble spørsmålene besvart av 84 483 elever på ungdomsskoler og videregående skoler i Agder, Rogaland, Nordland og de tidligere fylkene Østfold og Akershus samt et utvalg kommuner i Møre og Romsdal. Materialet har blitt vurdert til å være landsrepresentativt (Bakken, 2022). I analysene ble materialet vektet på kommunenivå etter den totale svarprosenten på henholdsvis ungdomsskolen og videregående skole og etter den reelle fordelingen av elever i de seks klassetrinnene på landsbasis. For mer informasjon om datainnsamlingen i Ungdataundersøkelsen, [se nettsidene til Ungdata](#).

I formatet på Ungdataundersøkelsen var det ikke mulig å bruke tekster lik det som ble brukt i befolkningsundersøkelsen. Vi valgte derfor å korte ned tre av tekstene med sakstyper av særlig relevans for ungdom til noen få setninger: besittelse av cannabis, deling av seksuelle bilder på digitale medier og sovevoldtekt⁶. De fullstendige tekstene blir presentert i forbindelse med de aktuelle sakstypene i rapporten. Deltakerne ble bedt om å vurdere hvilken reaksjon de selv mente handlingen burde føre til og hva de trodde reaksjonen fra samfunnet ville blitt. Ungdommene fikk av plasshensyn ikke en like utfyllende beskrivelse av mulige reaksjoner, lik det som ble gitt i befolkningsundersøkelsen, og alternativene varierte fra sak til sak. Svaralternativene presenteres derfor også i tilknytning til hver enkelt sakstype. Én gruppe deltakere fikk også et generelt spørsmål om straffnivået i Norge. For å minimere belastningen på deltakerne i undersøkelsen ble hver sak presentert til en tilfeldig tredel av utvalget. I tillegg ble deltakerne presentert for ulike variasjoner av sakene: om gjerningspersonen tidligere hadde vært straffet og gjerningspersoner av ulikt kjønn eller ulik etnisk bakgrunn. De ulike variantene av spørreskjemaet medførte at hvert enkelt skjema ble besvart av én sjettedel av utvalget på videregående skole og én fjerdedel av utvalget på ungdomsskolen.

Tabell 2.4 viser det fullstendige utvalget som besvarte spørsmålene om rettsoppfatning i Ungdataundersøkelsen.

---

⁶ Kun til elever i videregående skole.

Tabell 2.4: Utvalg i Ungdataundersøkelsen 2022. N = 84 483.

	%	n
Kjønn		
Jente	49,9	40 349
Gutt	47,9	42 075
Annet	2,2	1 875
Klassetrinn		
8. trinn	20,5	16 944
9. trinn	19,8	16 370
10. trinn	20,2	16 655
Vg1	17,3	14 324
Vg2	14,7	12 141
Vg3	7,5	6 176
Sosioøkonomisk bakgrunn ^a		
Lavest SØS	19,0	15 966
Lav SØS	22,4	18 788
Middels SØS	17,8	14 915
Høy SØS	17,0	14 241
Høyest SØS	23,9	20 037
Bostedskommune ^b		
1 (mest sentral)	16,7	14 078
2	30,2	25 473
3	28,8	24 370
4	16,3	13 754
5	5,8	4 891
6 (minst sentral)	2,3	1 917

Note: SØS = sosioøkonomisk status. ^aMålet er et samlemål basert på informasjon om foreldres utdanning, antall bøker i hjemmet og ulike ressurser i familien. For en detaljert beskrivelse av målet, se Bakken et al. (2016). ^bKommunene er fordelt etter Statistisk sentralbyrå sin indeks for sentralitet (Statistisk sentralbyrå, 2020).

Dommerpanel

For å kunne besvare spørsmål rundt befolkningens kunnskap om straffnivået for ulike typer kriminalitet i Norge, må man vite noe om det faktiske straffnivået. Selve strafferammene for ulike typer lovbrudd er gitt av straffebudene, men på grunn av hvordan dommer avsies i norske domstoler, finnes det ingen klare oversikter over det faktiske straffnivået. Et eksempel er hvordan straffesaker ofte vil inneholde mange tiltalepunkter, hvor så domstolen tar stilling til skyld eller ikke skyld for hvert tiltalepunkt, som igjen samles i en felles domsslutning og reaksjon. Tidligere har det vært slik at dommene dermed ikke inneholdt informasjon om hvilken reaksjon hvert enkelt tiltalepunkt ville føre til. Samtidig er dette nå i endring, hvor Høyesterett har gått i retning av å gi tydeligere vurderinger av reaksjon for ulike lovbrudd før de til slutt gjør en samlet vurdering. Endringen gjenfinnes også delvis i dommer fra lavere rettsinstanser.

For å løse utfordringen med at vi per nå ikke har gode nok vurderinger av det faktiske straffenivået for ulike lovbrudd i Norge etablerte vi i prosjektet et dommerpanel bestående av fem erfarne dommere fra et geografisk spredt utvalg tingretter og lagmannsretter. Dommerpanelet deltok i to faser av prosjektet: først bidro de til utviklingen av tekstene som beskriver lovbrudd i befolkningsundersøkelsen og fokusgruppene, deretter med å fastslå antatt straff og omfang av den i de ulike sakene. Dommerpanelet møttes i to digitale møter, samt samhandlet via e-post.

Den endelige fastsettingen av straffenivået fra dommerpanelet ble levert i en skriftlig tilbakemelding til prosjektgruppen. Straffenivået for de ulike sakene blir presentert i kapitlene som diskuterer de aktuelle lovbruddene. I tilbakemeldingen viste dommerpanelet også til noen metodekritiske betraktninger som er verdt å diskutere i rapporten.

For det første mente dommerpanelet at tekstene som beskriver lovbrudd i studien manglet sentrale sider som må til for at et lovbrudd skal resultere i en reaksjon i en rettssak. Eksempler var en konkret anklage, vurderinger rundt subjektiv skyld og en tydelig beskrivelse av de faktiske forhold i saken. Panelet mente også at tekstene inneholdt unødvendig informasjon rundt hendelsesforløpet i de ulike sakene, som i seg selv ville kunne påvirke vurderingene til deltakerne i studien. Innspillene fra dommerpanelet knyttet til saksbeskrivelsene har vært viktig å vurdere konsekvensene av for studien. Samtidig peker dommerpanelet på sider ved beskrivelsene som bygger på en lang, samfunnsvitenskapelig forsknings-tradisjon om folks rettsoppfatning. Det dommerpanelet påpeker som mangler, baserer seg på helt bevisste vurderinger. I saker som omhandler lov, rett og straff viser tidligere erfaringer at det er vanskelig for vanlige borgere selv å ta stilling til slike spørsmål, og perspektivene til juridiske aktører blir fort dominerende. Det har derfor vært et viktig premiss at sakene *ikke* inneholdt juridisk terminologi og heller viste til korte beskrivelser av hva som kunne vært virkelige episoder. På denne måten tar man direkte hensyn til at samfunnets reaksjoner på lovbrudd er ment å speile befolkningens rettsoppfatning, noe som da må basere seg på vurderinger av konkrete hendelser og ikke juridiske sakspresentasjoner. Om vi hadde valgt å presentere sakene i rent juridiske termer kunne dette lett blitt en form for «juridisk konfliktyveri» (Christie, 1977). Christie brukte dette uttrykket for å beskrive prosessen som finner sted når jurister overtar eierskapet til konflikter fra de egentlige partene i saken. Hensikten med en studie av befolkningens rettsoppfatning er nettopp å unngå dette. Her skal verken jurister, lovgivere eller politi bestemme hvordan konflikten skal presenteres eller løses; det er befolkningens oppgave. Et mål med denne studien har derfor vært å undersøke hvordan befolkningen vurderte sakene, for så å holde dette opp mot hva dommere trolig hadde dømt.

For det andre opplevde panelet det som problematisk at enkelte av reaksjonene i reaksjonsskjemaet ikke er mulig å ilegge for en domstol, noe som gjorde at deltakerne i studien hadde muligheten til å gjøre andre vurderinger enn det dommerpanelet kunne gjøre. Vurderingen fra tidligere studier om folks rettsoppfatning har vært at det er viktigere å presentere et reaksjonsskjema som er

mulig å forholde seg til visuelt og praktisk enn at det er fullstendig korrekt juridisk. Igjen er et hovedpoeng med studien at vi ikke bare skulle reprodusere det eksisterende straffesystemet, men heller gi befolkningen makten til å selv velge samfunnets reaksjon. Vi har derfor presentert dem for et bredt spekter av mulige reaksjoner på lovbrudd, for å få kjennskap til befolkningens syn på hva de mener er en rimelig respons. For å bøte på det potensielle metodiske problemet med at deltakerne i studien kunne ilegge andre reaksjoner enn dommerpanelet, ble deltakerne gitt muligheten til å krysse av for to reaksjonsformer istedenfor én. På denne måten skulle det sikres at de i alle fall ilegger én reaksjon som også kan ilegges av en domstol. Problemstillingen er diskutert i detalj i tidligere metode-dokumentasjon fra de nordiske studiene av rettsoppfatning, hvor konklusjonen har vært at det ikke har innvirkning på analyseresultatene (se f.eks. Balvig, 2015, s. 106–107).

3 Den generelle rettsoppfatning

I den nordiske forskningstradisjonen om rettsoppfatning har den generelle rettsoppfatning vært omtalt som folks umiddelbare og uinformerte holdninger til overordnede spørsmål om straffbare handlinger, straffenivåer, typer av straff og straffens innhold (Balvig et al., 2015). Et gjentakende funn fra tidligere studier er at folks generelle rettsoppfatning tilsier et ønske om mer og strengere straff, men at dette først og fremst baserer seg på manglende kunnskap om straffenivåer og straffeformenes karakter (Balvig, 2010; Olaussen, 2010).

I denne delen av rapporten undersøker vi hva deltakerne i studien mente om straffenivået i Norge generelt sett, om bruken av alternative straffegjennomføringsformer som elektronisk fotlenke og samfunnsstraff og deres syn på formålet med straff samt hvordan disse svarene varierte etter individuelle kjennetegn.

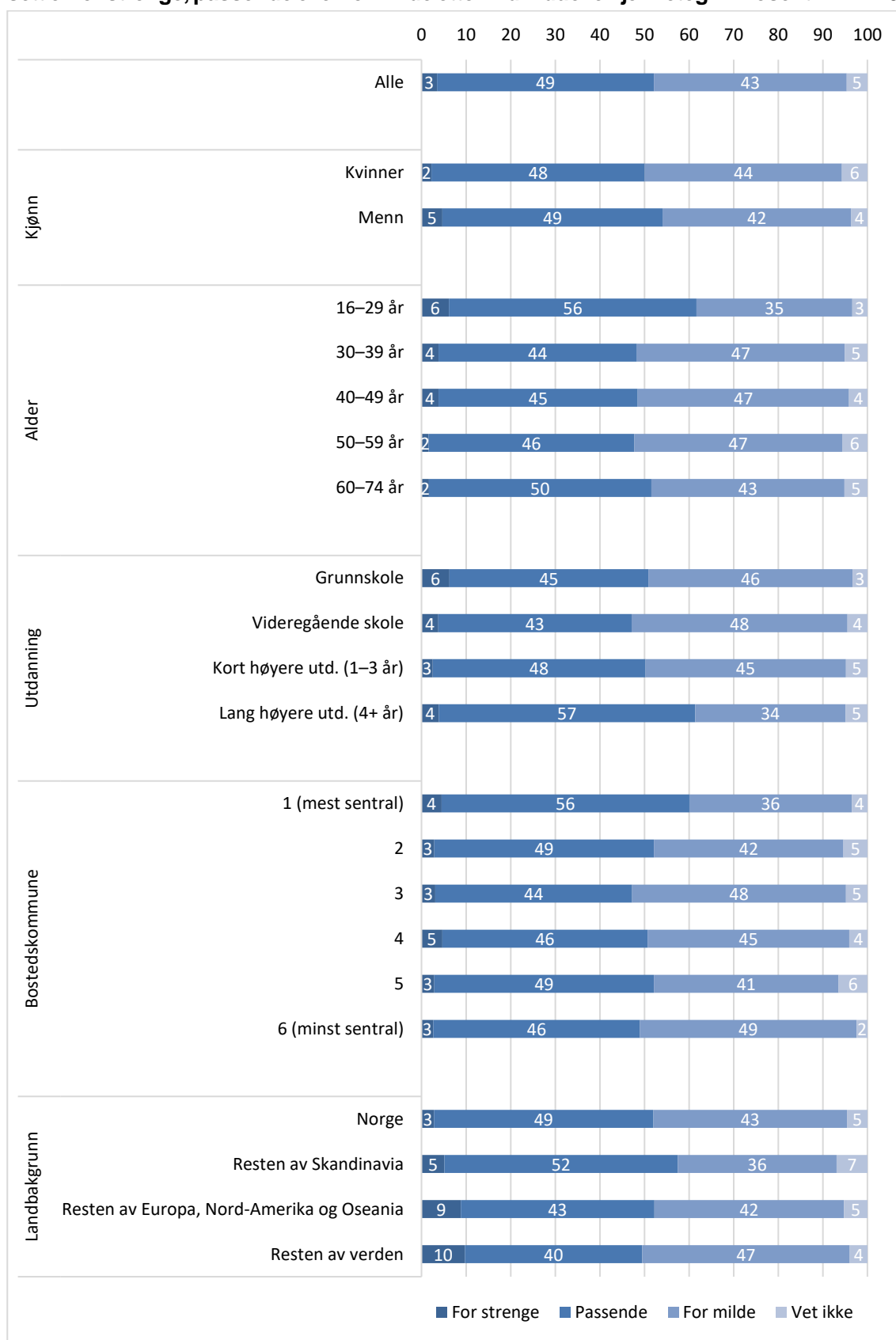
Om straffenivået generelt

Figur 3.1 på neste side viser hva deltakerne i undersøkelsen mente om straffenivået i Norge etter ulike individuelle kjennetegn.

Samlet oppga 43 prosent av deltakerne i studien at de mente straffene i Norge er for milde, mens 49 prosent mente de er passende. Kun 3 prosent av deltakerne mente at straffene er for strenge. Det var en svak tendens til at menn mente straffene burde vært mildere enn det kvinner mente. Blant yngre deltakere var det færre som mente at straffene generelt sett er for milde og heller mente de er passende sammenlignet med i andre aldersgrupper, mens det var liten forskjell etter alder i andelen som mente straffene er for strenge. Videre var det en tendens til at deltakere med lang høyere utdanning sjeldnere mente straffene i Norge er for milde, mens deltakere som har mindre utdanning oftere mente straffenivået er passende. Flere deltakere bosatt i sentrale strøk av landet mente straffenivået er passende, men ellers var det ingen systematiske forskjeller i syn på straff etter hva slags type kommune man bodde i. Sist var det en tendens til polarisering i synet på straff etter landbakgrunn, hvor deltakere med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania oftere både mente at straffene er for milde og at de er for strenge, mens andelen som mente de er passende var lavere enn i grupper av deltakere med annen landbakgrunn.

Sammenlignet med den forrige norske studien om rettsoppfatning (Olaussen, 2010) er det enkelte endringer som er verdt å merke seg. For det første har andelen av deltakerne som mente at straffene er for milde sunket betraktelig, fra 65 prosent i den forrige undersøkelsen til 43 prosent i denne undersøkelsen. Forholdet mellom kvinner og menn i det generelle synet på straff har ikke endret

Figur 3.1: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på om straffene i Norge generelt sett er for strenge, passende eller for milde etter individuelle kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

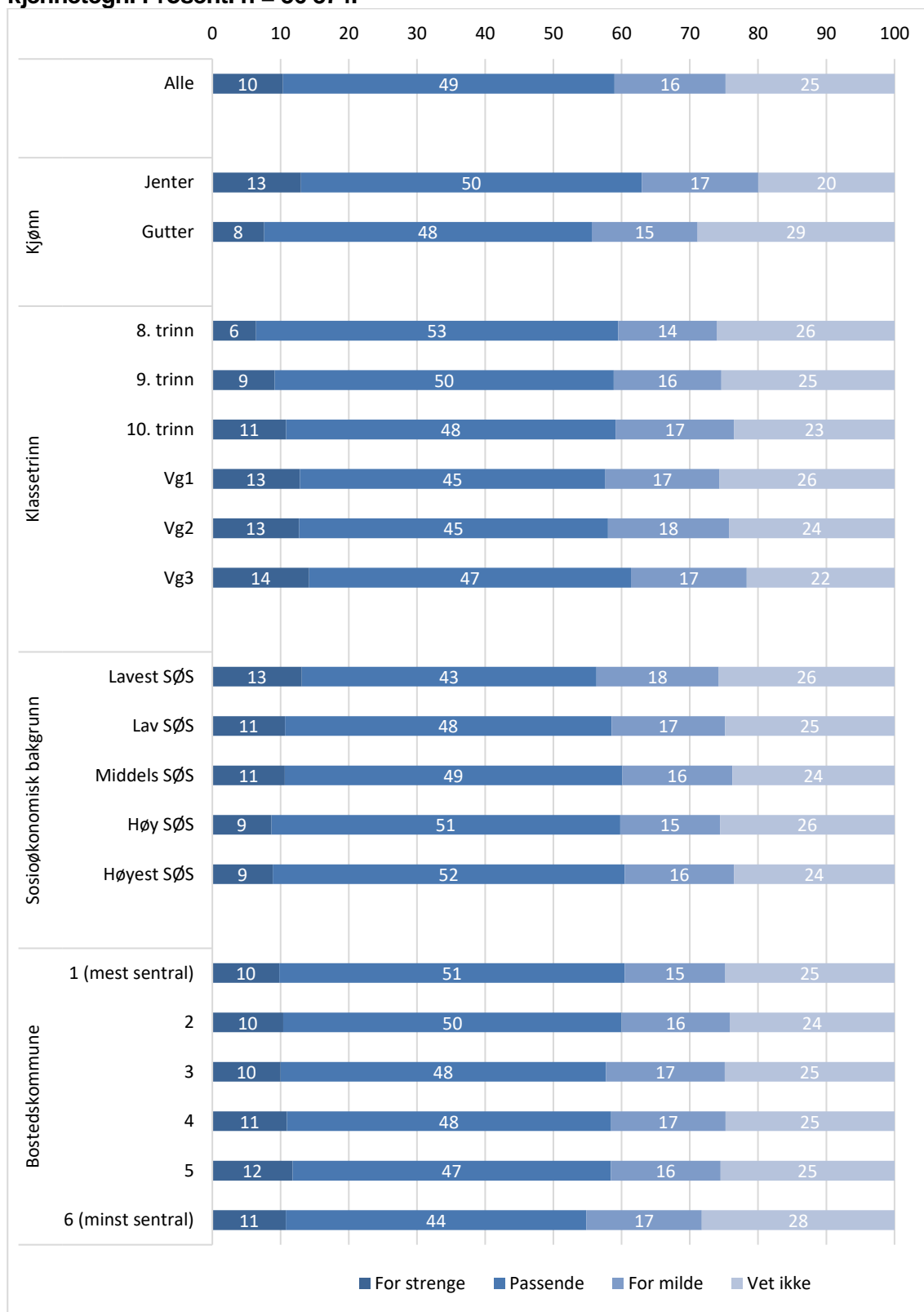
Note: Halvparten av deltakerne fikk spørsmålet før de besvarte spørsmål om syn på fengselsstraff og alternative straffegjennomføringsformer, den andre halvparten fikk spørsmålet etter. Rekkefølgen hadde liten betydning for svarene som ble gitt. Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

seg i noen vesentlig grad. Derimot var det i den forrige undersøkelsen små aldersforskjeller, mens det nå var en tydelig tendens til at de yngste deltakerne i studien sjeldnere mente at straffene er for milde sammenlignet med eldre deltakere. Om vi ser hen den danske studien av rettsoppfatning fra 2009, var tendensene de samme samlet sett, etter kjønn og etter alder (Balvig, 2010). Videre samsvarer våre funn om utdanningsnivå og bosted med funnene i denne studien, hvor personer med henholdsvis kortere oppnådd utdanning og som er bosatt i rurale strøk gjennomgående ville hatt strengere straffer.

Figur 3.2 på neste side viser hvordan svarene på spørsmålet om man synes straffene i Norge er for strenge, passende eller for milde varierte etter sosiale kjennetegn blant jenter og gutter i ungdomsskolen og videregående skole, basert på svar fra Ungdataundersøkelsen.

Det mest slående når man sammenligner svarene blant unge med svarene i befolkningsundersøkelsen er andelen som svarte vet ikke, noe som gjaldt nesten én av fire i Ungdataundersøkelsen. Omtrent halvparten mente straffenivået i Norge er passende, noe som er tilnærmet identisk med svarene i befolkningsundersøkelsen. Om man derimot tar utgangspunkt i andelen som faktisk hadde gjort seg opp en mening, skilte svarene seg fra hverandre. 65 prosent av ungdommene i Ungdata mente straffenivået er passende, dersom man holder de som svarte «vet ikke» utenfor, mens det tilsvarende tallet i befolkningen ellers var 51 prosent. Ti prosent mente straffene er for strenge, mens 16 prosent mente de er for milde. Det var altså en viss tendens til at de unge mente man burde straffe mildere i Norge enn man gjør sammenlignet med deltakerne i befolkningsundersøkelsen. Gutter og jenter skilte seg lite fra hverandre, men gutter mente noe oftere enn jenter at straffene i Norge burde vært mildere enn de er i dag. Etter alder var det stadig flere som mente straffene burde vært mildere, fra 6 prosent i 8. trinn på ungdomsskolen til 14 prosent i siste trinn på videregående skole. Forskyvningen skjedde først og fremst på bekostning av andelen som mente straffenivået er passende. Blant unge med den laveste sosioøkonomiske bakgrunnen var det også en tendens til at flere mente straffene er for strenge og tilsvarende færre som mente de er passende enn i andre sosioøkonomiske grupper. Sist var det få systematiske forskjeller i det generelle synet på straff etter hvor sentral eller rural bostedskommunen til respondenten var.

Figur 3.2: Deltakerne i Ungdataundersøkelsen 2022 (13–18 år) sitt syn på om straffene i Norge generelt sett er for strenge, passende eller for milde etter individuelle kjennetegn. Prosent. n = 36 874.

Note: SØS = sosioøkonomisk status. Halvparten av deltakerne fikk spørsmålet før to spørsmål om holdninger til straff for besittelse av cannabis, mens den andre halvparten fikk spørsmålet etter. Gruppen som fikk spørsmålet etter spørsmålene om cannabis, oppga noe oftere at straffene i Norge var for strenge ($p < 0.001$). Figuren viser gjennomsnittet av de to gruppene. Tallene er vektet etter svarprosent på kommunenivå og klassestrinn.

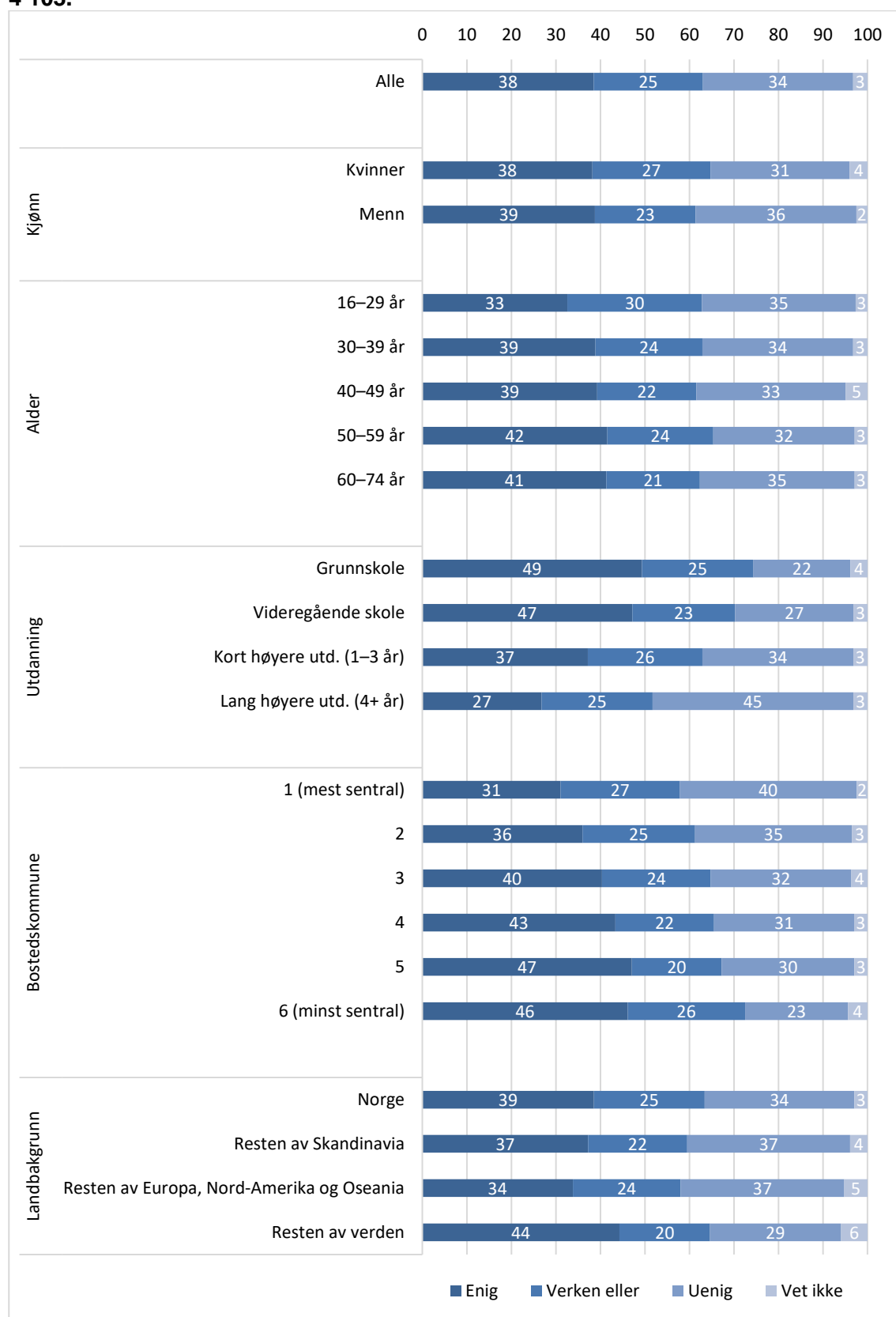
Om fengselsstraff

Befolkningsundersøkelsen inneholdt to spørsmål om synet på bruk av fengselsstraff: «Jeg går generelt inn for lengre fengselsstraffer» og «Innsatte i norske fengsler har det for godt». Deltakerne ble bedt om å vurdere hvor enig eller uenig de var i disse to påstandene. Figur 3.3 på neste side viser hvordan svarene fordelte seg på den første av disse påstandene.

Nær fire av ti deltakere i befolkningsundersøkelsen sa seg enig i at de generelt gikk inn for lengre fengselsstraffer. Funnet samsvarer godt med at omtrent like mange mente straffenivået generelt sett var for mildt. Menn sa seg noe oftere enn kvinner uenig i at de ønsket lengre fengselsstraffer, mens andelen som var enig økte systematisk med alder. Én av de mest tydelige sosiale skillelinjene på denne påstanden var etter utdanning, hvor deltakere med kortere utdanning oftere gikk inn for lengre fengselsstraffer enn deltakere med høyere oppnådd utdanning. Forskjellen mellom deltakere med grunnskoleutdanning og deltakere med lang høyere utdanning var på over 20 prosentpoeng både for det å si seg enig og det å si seg uenig i påstanden. Videre ønsket deltakere bosatt i tettbygde strøk langt sjeldnere lengre fengselsstraffer sammenlignet med deltakere bosatt i rurale strøk, motsvarende var de langt oftere uenig i påstanden. Forskjellen etter landbakgrunn var ikke spesielt stor, men det var en viss tendens til at deltakere med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania oftere sa seg enig i at de gikk inn for lengre fengselsstraffer.

Om man ser hen til den forrige norske undersøkelsen om rettsoppfatning (Olaussen, 2010), har andelen som sa seg enig i at de går inn for lengre fengselsstraffer sunket markant, fra 63 prosent i 2010 til 38 prosent i 2022. I 2010 var det også slik at de yngste deltakerne oftere ville ha lengre fengselsstraffer, mens de eldre deltakerne var mer tilbakeholdne. Nå er dette forholdet motsatt. Også i den danske undersøkelsen fra 2009 var andelen av deltakerne som sa seg enig i at de generelt gikk inn for lengre fengselsstraffer høyere, med 55 prosent (Balvig, 2010).

Figur 3.3: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på påstanden «Jeg går generelt inn for lengre fengselsstraffer» etter individuelle kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

Note: Halvparten av deltakerne fikk spørsmålet før de besvarte spørsmål om generelt syn på straffenivå i Norge, den andre halvparten fikk spørsmålet etter. Rekkefølgen hadde liten betydning for svarene som ble gitt. Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Figur 3.4 på neste side viser hvordan deltakerne i undersøkelsen stilte seg til følgende påstand: «Innsatte i norske fengsler har det for godt». Påstanden sier altså ikke noe om straffenivået i Norge, men heller om hva befolkningen tenker om innholdet og opplevelsen av å idømmes fengselsstraff.

Fire av ti deltakere i undersøkelsen sa seg uenig i påstanden om at innsatte i norske fengsler har det for godt. Noe over én av fire var enig i påstanden. Det var små forskjeller mellom kvinner og menn, mens det var en viss tendens til at eldre deltakere noe oftere mente innsatte i norske fengsler har det for godt. Videre var det store forskjeller etter utdanningsnivå, hvor deltakere med kortere oppnådd utdanning langt oftere sa seg enig i at innsatte i norske fengsler har det for godt, og tilsvarende færre sa seg uenig i påstanden. Et særlig tydelig skille gikk mellom deltakere som hadde minst ett år høyere utdanning mot de som hadde utdanning på videregående skole eller lavere. Det var også en viss systematikk i synet på fengselsstraff etter hva slags type kommune man var bosatt i, hvor deltakere bosatt i sentrale kommuner oftere var uenig i påstanden om at innsatte i norske fengsler har det for godt. Sist var det en tydelig tendens til at deltakere med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania oftere mente innsatte i norske fengsler har det for godt.

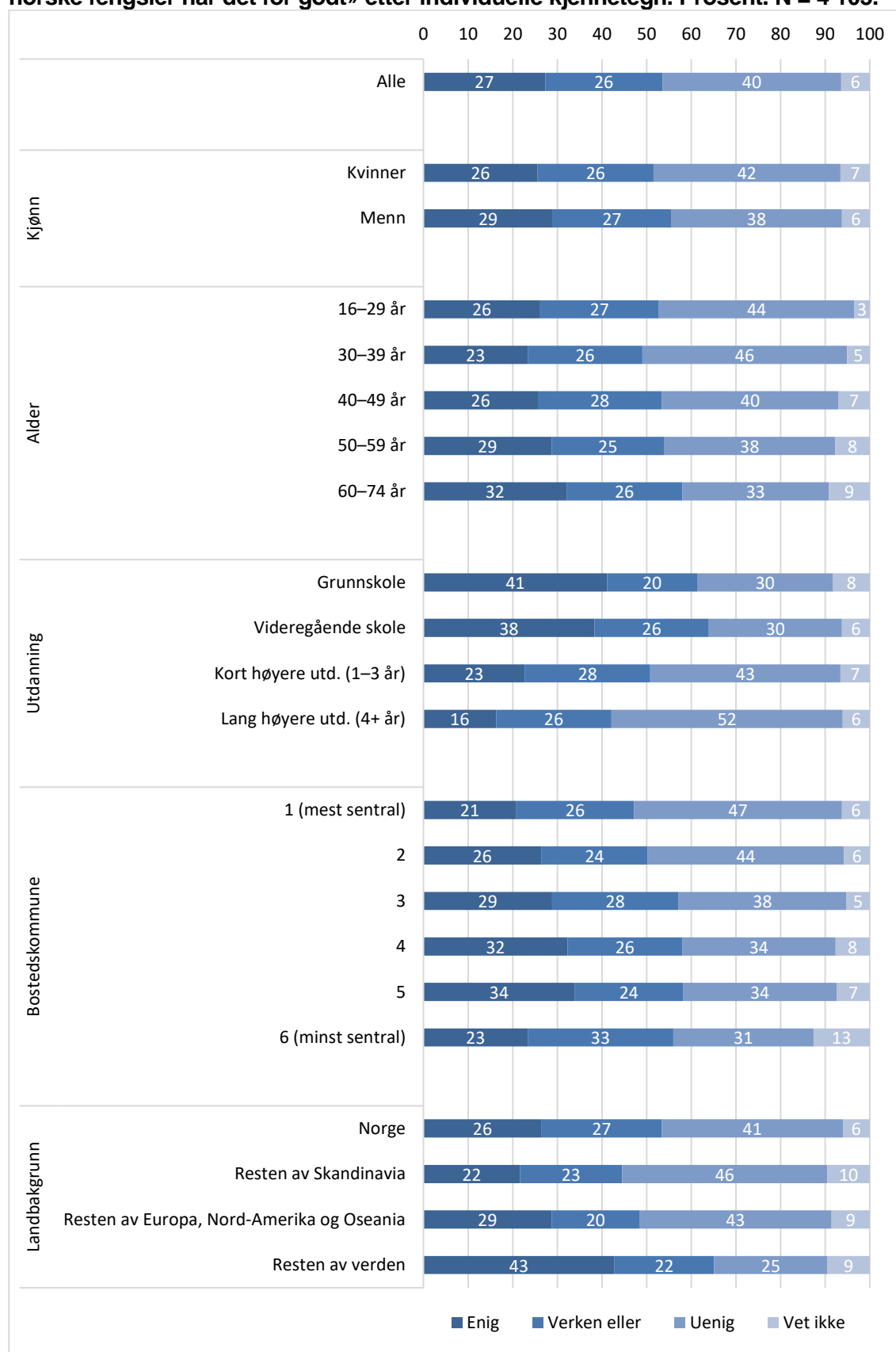
I den forrige norske undersøkelsen om rettsoppfatning fra 2010 ble deltakerne presentert for en lignende påstand: «Å være innsatt i fengsel kan nesten betraktes som et hotellopphold, de innsatte har det alt for godt» (Olaussen, 2010). Påstanden var noe mer bombastisk og idylliserende enn påstanden deltakerne ble bedt om å vurdere i 2022, men vi har likevel valgt å foreta en forsiktig sammenligning av svarene på de to spørsmålene. Mens over halvparten av deltakerne i 2010 sa seg enig i at innsatte i norske fengsler har det alt for godt, gjaldt dette nå 27 prosent. Utviklingen føyer seg dermed inn i rekken av tendenser hvor deltakerne i 2022 ser ut til å være mindre oppsatt på strengere straffer enn de var i 2010. Svartendensene etter kjønn, alder og utdanningsnivå var den samme i de to undersøkelsene.

Om elektronisk fotlenke

En person som er dømt til ubetinget fengsel i opptil seks måneder, kan søke Kriminalomsorgen om å gjennomføre straffen hjemme. Personen får da satt på en elektronisk fotlenke som ikke kan tas av. Tilsvarende kan personer som har inntil seks måneder gjenstående soningstid til forventet løslatelse og har sonet minst én tredel av en lengre, ubetinget fengselsstraff søke om å sone resten av straffen med elektronisk fotlenke. Den dømte må oppholde seg i sin bolig, men kan være i arbeid, gå på skole, studere eller ha annen form for sysselsetting i bestemte tidsrom. Eventuelle bevegelser ut fra hjemmet avtales med Kriminalomsorgen. Hvis personen forlater boligen uten tillatelse går alarmen i en vaktentral, og den dømte blir kontaktet. Hvis personen bryter fastsatte regler, skal resten av fengselsstraffen gjennomføres i fengsel.

Figur 3.4: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på påstanden «Innsatte i norske fengsler har det for godt» etter individuelle kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

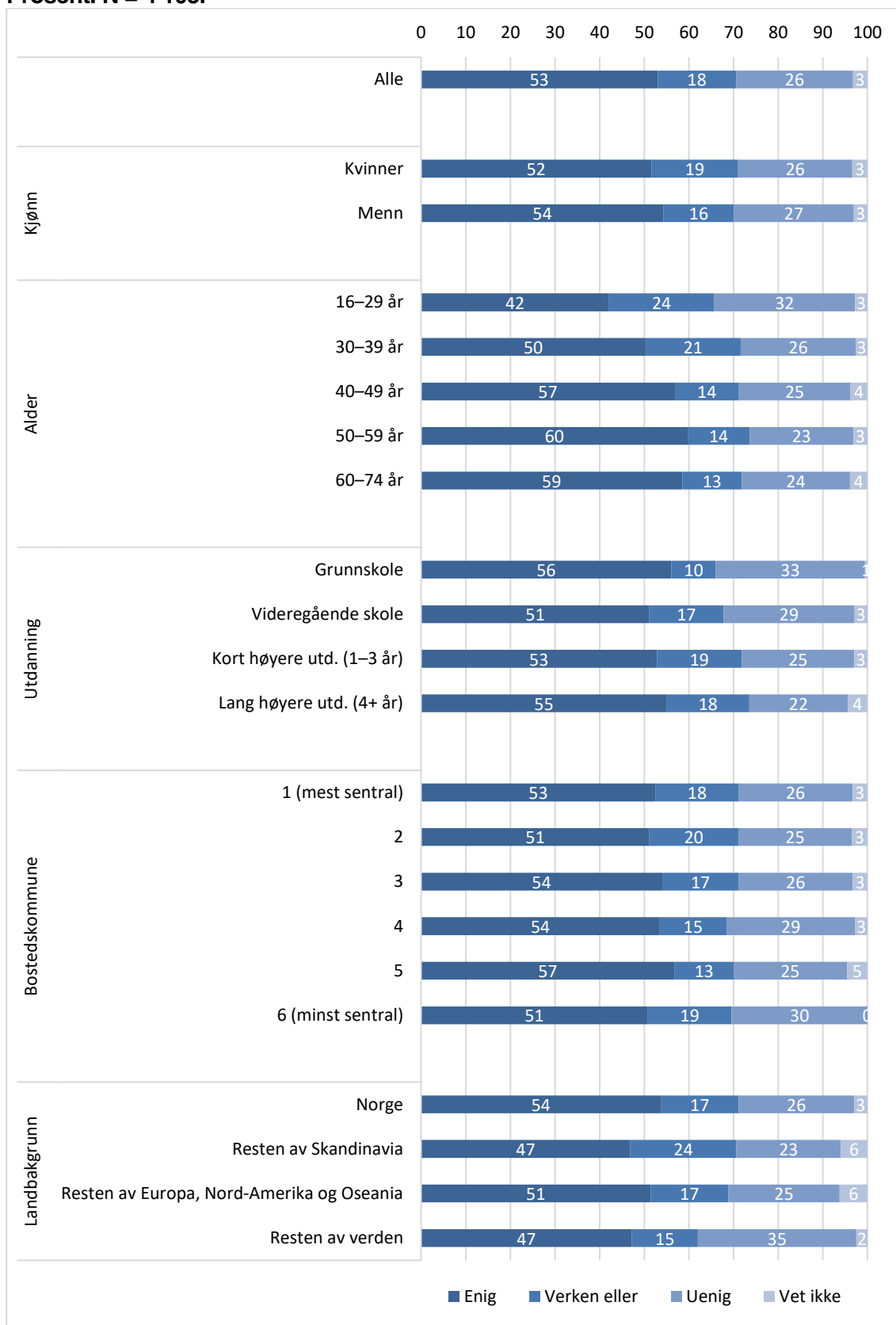
Note: Halvparten av deltakerne fikk spørsmålet før de besvarte spørsmål om generelt syn på straffnivå i Norge, den andre halvparten fikk spørsmålet etter. Rækkefølgen hadde liten betydning for svarene som ble gitt. Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Elektronisk fotlenke som soningsform ble første gang innført som en prøveordning i Norge i 2008 og ble landsdekkende i 2014. Tall fra Kriminalomsorgsdirektoratet (2021a) viser at over 31 000 personer har sonet med elektronisk fotlenke siden oppstarten i 2008, hvorav 4,4 prosent (1 367 personer) har blitt tilbakeført til fengsel for brudd på reglene for soningen. I 2020 sonet omtrent 3 500 personer med elektronisk fotlenke, og det var til enhver tid rundt 500 aktive fotlenker. Flertallet av de domfelte soner relativt korte dommer. I 2020 var gjennomsnittlig lengde på de som sonet hele straffen med elektronisk fotlenke 33 dager, mens det for de som sonet den avsluttende delen av en lengre straff var 82 dager. Personene sonet først og fremst dommer for kjøring i ruset tilstand og brudd på veitrafikkloven, samt bedrageri og narkotika. Personer dømt for alvorlig kriminalitet, som seksuallovbrudd og vold, vil ikke få innvilget søknad om å sone med elektronisk fotlenke. Ordningen med soning med elektronisk fotlenke ble evaluert av Vista Analyse i 2016 (Rasmussen et al., 2016). Konklusjonen var at ordningen er et samfunnsøkonomisk lønnsomt tiltak som treffer målgruppen godt, som øker sannsynligheten for arbeidslivstilknytning og dermed reduserer sannsynligheten for tilbakefall.

Figur 3.5 på neste side viser hvordan deltakerne i studien stilte seg til påstanden «I Norge burde flere få anledning til å sone fengselsstraffen hjemme med bruk av elektronisk fotlenke».

Over halvparten av deltakerne i studien sa seg enig i at flere burde få anledning til å sone fengselsstraff hjemme med elektronisk fotlenke, mens én av fire var uenig i påstanden. Det var små kjønnsforskjeller, mens yngre deltakere var noe mer restriktive når det kom til hjemmesoning med elektronisk fotlenke sammenlignet med eldre deltakere. Funnet bryter noe med tendensen på mer generelle spørsmål om synet på straff og bruken av fengselsstraff, hvor de yngste deltakerne sjeldnere mente man burde straffe strengere. Det var små forskjeller etter utdanningsnivå i andelen som sa seg enig i at flere burde få sone fengselsstraff i hjemmet med elektronisk fotlenke, men noe flere med kortere utdanning sa seg uenig sammenlignet med i andre grupper. Det var heller ingen systematiske forskjeller i svarene på påstanden etter hva slags type kommune man bodde i eller landbakgrunn, selv om noe færre deltakere med bakgrunn fra skandinaviske land og andre land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania sa seg enig i at flere burde få sone fengselsstraff hjemme med elektronisk fotlenke, mens flere i sistnevnte gruppe sa seg uenig.

Figur 3.5: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på påstanden «Flere burde få sone fengselsstraff hjemme med elektronisk fotlenke» etter individuelle kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

Note: Halvparten av deltakerne fikk spørsmålet før de besvarte spørsmål om generelt syn på straffnivå i Norge, den andre halvparten fikk spørsmålet etter. Rækkefølgen hadde liten betydning for svarene som ble gitt. Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Om samfunnsstraff

Samfunnsstraff er et alternativ til ubetinget fengselsstraff. En person kan da slippe å sone i fengsel ved å samtykke til å gjennomføre mellom 30 og 420 timer ulønnet, samfunnsnyttig arbeid eller en annen form for aktivitet. Timene skal gjennomføres innenfor en tidsperiode som vanligvis ikke overskrider ett år. Mens dommeren bestemmer antall timer og gjennomføringstid, bestemmer Kriminalomsorgen hva arbeidet eller aktiviteten skal være. Det samfunnsnyttige arbeidet kan bestå av rydding eller vedlikehold eller å gjøre ulike tjenester for frivillige organisasjoner, sosiale institusjoner, kirker med mer. Personen kan også delta i individuelle samtaler, i gruppesamtaler eller gå i behandling. Arbeidet eller aktiviteten legges inn i en gjennomføringsplan, og Kriminalomsorgen kontrollerer at den blir fulgt. Hvis ikke planen blir fulgt, kan den straffede måtte gjennomføre hele eller deler av fengselsstraffen i fengsel.

I 2021 ble 2 007 samfunnsstraffer idømt i Norge, bestående av et samlet antall gjennomføringstimer på 173 000 (Kriminalomsorgen, 2021b). Antallet straffer har vært stabilt de seneste årene, mens nivået var høyere i årene rundt 2010. Antagelig henger dette sammen med innføringen av andre alternative straffformer som ungdomsstraff. Antallet gjennomføringstimer har økt noe over tid, noe som betyr at straffene i gjennomsnitt har blitt lengre.

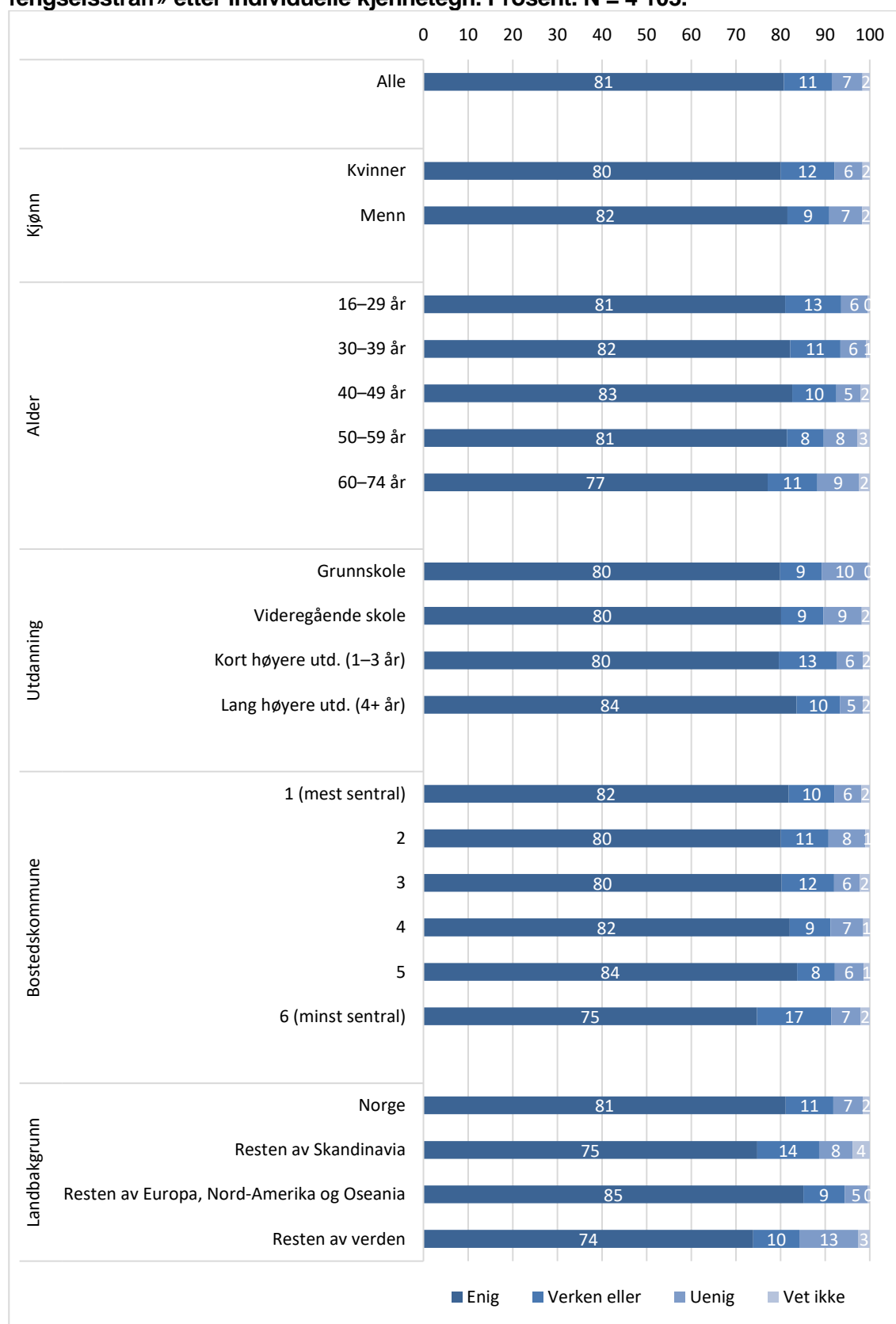
Figur 3.6 på neste side viser hvordan deltakerne i studien stilte seg til påstanden «Det er riktig å la personer som bryter loven gjøre samfunnsnyttig arbeid som erstatning for fengselsstraff, såkalt samfunnsstraff».

Støtten til bruk av samfunnsstraff som erstatning for fengselsstraff var høy blant deltakerne i studien. Hele åtte av ti sa seg enig i at det er riktig å la personer som bryter loven gjøre samfunnsnyttig arbeid som erstatning for fengselsstraff. Det var ellers små forskjeller etter de fleste individuelle kjennetegn, som kjønn, alder, utdanning og bosted. Støtten til bruk av samfunnsstraff var noe mindre blant de eldste deltakerne og personer bosatt i de minst sentrale kommunene i landet, men hovedinntrykket var at støtten gjennomgående er høy. Deltakere med bakgrunn fra land i resten av Skandinavia og andre land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania oppga noe lavere støtte til bruk av samfunnsstraff. Særlig for den siste gruppen var dette i tråd med svar på andre spørsmål om at man generelt mente straffenivået i Norge er for lavt, at man støttet lengre fengselsstraffer og at man mente innsatte i norske fengsler har det for godt.

Om formålet med straff

Hva er formålet med å straffe? Spørsmålet har vært gjenstand for stor diskusjon gjennom historien. Fra å statuere kongens og guds makt, har straff i nyere tid oftere vært begrunnet ut fra nytteverdi, for eksempel ved at den skal bidra til å minske kriminaliteten i samfunnet gjennom å avskrekke og rehabilitere lovbrøyttere. Som både denne studien og annen forskning viser, er det imidlertid fortsatt mange

Figur 3.6: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på påstanden «Det er riktig å la personer som bryter loven gjøre samfunnsnyttig arbeid som erstatning for fengselsstraff» etter individuelle kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

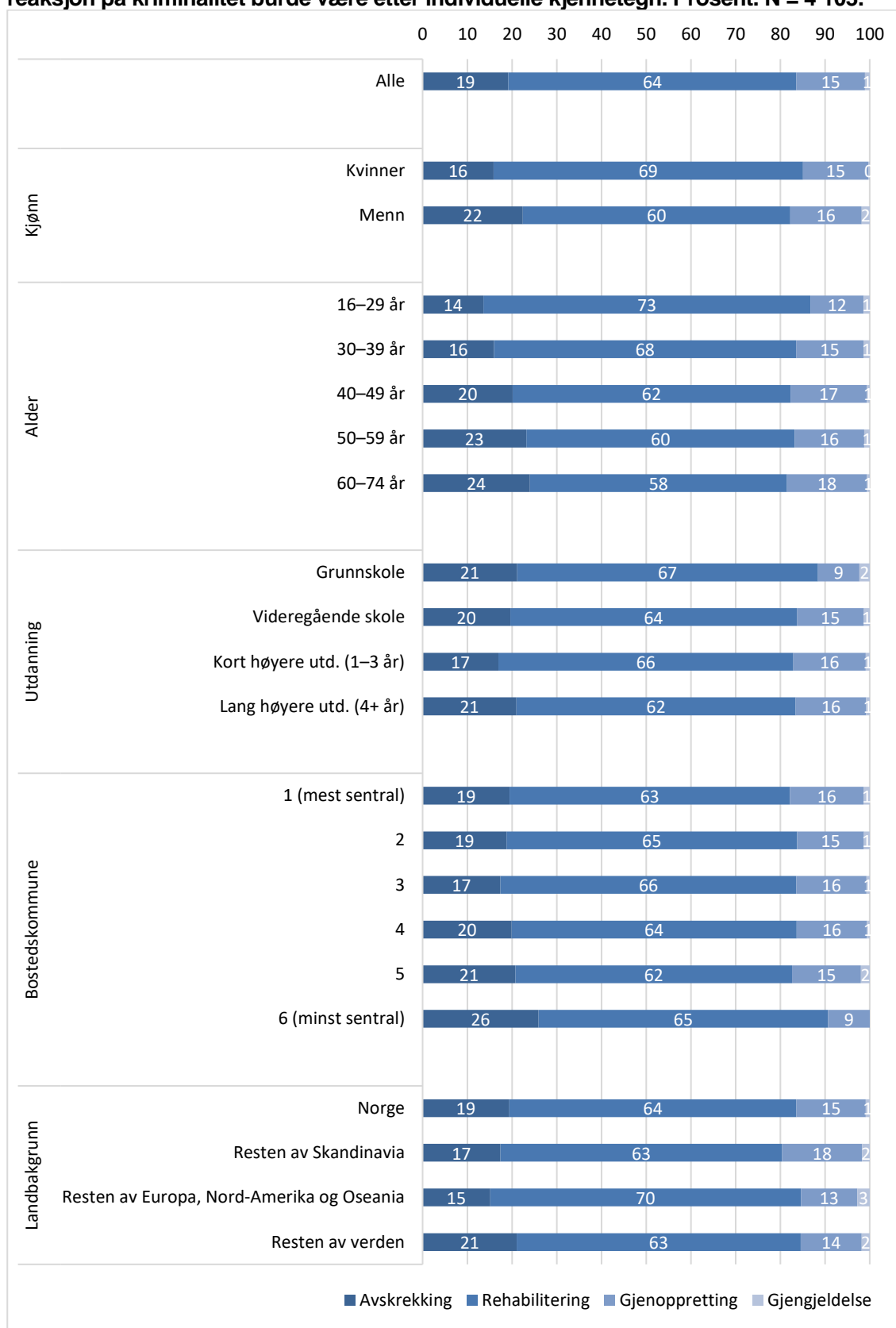
Note: Halvparten av deltakerne fikk spørsmålet før de besvarte spørsmål om generelt syn på straffenivå i Norge, den andre halvparten fikk spørsmålet etter. Rækkefølgen hadde liten betydning for svarene som ble gitt. Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

følelser i spill når man diskuterer straff, og det er heller ikke alle formål med straff som kan regnes som kriminalpreventive. Man skiller normalt mellom utilitaristiske og ikke-utilitaristiske teorier som begrunnelse for straff, hvor førstnevnte typisk igjen inndeles i allmenn- og individualpreventive hensyn. Det allmennpreventive handler primært om at man gjennom å straffe kan avskrekke befolkningen fra å begå kriminalitet, mens individualpreventive hensyn retter seg mot den enkelte lovovertreder og handler om avskrekking, rehabilitering eller inkapasitering av den som begår lovbruddet. De ikke-utilitaristiske teoriene beskrives ofte som tilbakeskuende i sitt formål og handler normalt om at samfunnet gjengjelder seg på lovbyteren. Oppstillingen er imidlertid noe forenklet, da det også kan være et element av nytte i å tilfredsstille folks (retts)følelser. En sosiologisk tolkning går for eksempel på at man kan styrke det sosiale limet i samfunnet gjennom å straffe (Engbo & Smith, 2012). Også i politiske styringsdokumenter løftes det å møte kriminalitet på det folk anser som en adekvat måte som en viktig kriminalpreventiv grunn for å straffe, da det kan forhindre private initiativ som igjen fører til mer kriminalitet (Innst. O. nr. 72 (2004–2005)).

Begrunnelsen for straff som i nyere tid har dominert i Norge er å forebygge ny kriminalitet, både gjennom å virke avskrekkende og gjennom kommunikasjon av normer for ønskelig atferd (Innst. O. nr. 72 (2004–2005)). Det er imidlertid flere formål og hensyn i spill i norsk strafferett og, samlet sett, kan man ikke si at ett bestemt grunnprinsipp eller formål er systematisk gjennomført. I den forstand inneholder den norske strafferetten «ein iboende normativ kompleksitet, der mange og til dels ulike synspunkt gjer sig gjeldande» (Jacobsen, 2022, s. 45). Det samme kan også sies om gjennomføringen av straff i de skandinaviske landene, hvor forskjellige prinsipper og hensyn brytes mot hverandre (Engbo & Smith, 2012). Prinsippet om at man har så ulike formål med straffen som både å avskrekke, rehabilitere og kommunisere om normer for ønskelig atferd er unektelig ambisiøst. Det kan også være forskjell på formålet med å straffe og spørsmålet om hvordan man gjennomfører straffen. I forbindelse med straffegjennomføringen prioriterer man av den grunn en rekke hensyn som ikke nødvendigvis relaterer seg direkte til straffens formål, for eksempel innsattes rettigheter (Engbo & Smith, 2012).

I telefondelen av befolkningsundersøkelsen fikk deltakerne et spørsmål om hva formålet med samfunnets reaksjon på kriminalitet burde være, med fire svaralternativer: «Skremme andre fra å begå kriminalitet», «hjelp og støtte gjerningspersonen i ikke å begå ny kriminalitet», «gjenopprette uretten som gjerningspersonen har begått» og «hevne seg på gjerningspersonen». Her kunne man selvsagt være mer eller mindre enig i alle de ulike grunnene, men deltakerne ble bedt om å velge én av disse. Figur 3.7 på neste side viser hvordan svarene fordelte seg på dette spørsmålet.

Figur 3.7: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på hva formålet med samfunnets reaksjon på kriminalitet burde være etter individuelle kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

Note: Avskrekking = skremme andre fra å begå kriminalitet. Rehabilitering = hjelpe og støtte gjerningspersonen i å ikke begå ny kriminalitet. Gjenoppretting = gjenopprette uretten som gjerningspersonen har begått. Gjengjeldelse = hevne seg på gjerningspersonen. Deltakere som svarte «Vet ikke» er holdt utenfor. Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Et stort flertall av deltakerne i studien mente at det viktigste formålet med samfunnets reaksjon på kriminalitet er rehabilitering – å hjelpe og støtte gjerningspersonen i ikke å begå ny kriminalitet. Én av fem mente det viktigste målet er allmennprevensjon, gjennom å skremme andre fra å begå ny kriminalitet. 15 prosent mente gjenoppretting av uretten som er begått er den viktigste grunnen, mens få svarte at gjengjeldelse er den viktigste grunnen til at samfunnet må reagere på kriminalitet. Kvinner svarte noe oftere enn menn at rehabilitering er det viktigste, mens menn noe oftere svarte avskrekking. Støtten til rehabilitering var også sterkest blant de yngste, mens både allmennprevensjon og gjenoppretting fikk mer støtte i eldre aldersgrupper. Samtidig var rehabilitering fortsatt det vanligste svaret blant de eldste deltakerne i studien. Vi fant få systematiske forskjeller etter både utdanningsnivå, bosted og landbakgrunn, selv om gjenoppretting var noe mindre vanlig og allmennprevensjon noe mer vanlig å svare blant deltakere med grunnskoleutdanning som høyest oppnådde utdanning, de som var bosatt i de minst sentrale kommunene og personer med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania.

Oppsummering om den generelle rettsoppfatning

På et generelt spørsmål om straffenivået i Norge i dag svarte over fire av ti deltakere i befolkningsundersøkelsen at de mente straffene er for milde, mens halvparten mente de er passende. Få mente de er for strenge. Funnene var lignende blant ungdom i Ungdataundersøkelsen, men det var også langt flere unge som svarte at de ikke visste om straffenivået i Norge er for strengt eller for mildt. Det var stor støtte til bruk av fengselsstraff blant deltakerne i befolkningsundersøkelsen, hvor halvparten svarte at de generelt går inn for lengre fengselsstraffer. Samtidig mente et mindretall at innsatte i norske fengsler har det for godt.

Når vi sammenlignet med tidligere nordiske studier av rettsoppfatning, har andelen som mente straffene er for milde sunket med omtrent 20 prosentpoeng siden 2009. Andelen som ønsket lengre fengselsstraffer og som mente fengselsopphold er for milde, har også sunket markant.

Støtten til bruk av alternative straffegjennomføringsformer, som elektronisk fotlenke og samfunnsstraff, var også stor blant deltakerne i befolkningsundersøkelsen. Over halvparten av deltakerne mente flere burde få anledning til å sone fengselsstraff hjemme med elektronisk fotlenke, mens åtte av ti mente det er riktig å la personer som bryter loven gjøre samfunnsnyttig arbeid som erstatning for fengselsstraff.

To av tre deltakere i befolkningsundersøkelsen svarte at rehabilitering av gjerningspersonen er den viktigste grunnen til at samfunnet må reagere når det blir begått kriminalitet. Allmennpreventive og gjenopprettende hensyn fikk også noe støtte, mens gjengjeldelse ikke ble ansett som viktig.

4 Seksuallovbrudd

I denne studien fokuserte vi på to typer seksuallovbrudd: voldtekt der den utsatte var ute av stand til å motsette seg handlingen, noe som ofte omtales som sovevoldtekt, og deling av seksuelle bilder på digitale medier.

Straffelovens kapittel om seksuallovbrudd kriminaliserer handlinger som stadig diskuteres i offentlig debatt (Jacobsen & Skilbrei, 2020). Kapitlet har gjennomgått store endringer siden årtusenskiftet, og spesielt voldtektsparagrafen har vært gjenstand for omfattende endringer, men også mye kritikk. Kjernen i diskusjonen av voldtekt i det norske samfunnet er samsvaret mellom sosiale normer om seksualiteten og straffelovens definisjon av og reaksjon på voldtekt. Diskusjonen gjør voldtekt til et spesielt interessant og viktig eksempel på seksuallovbruddene i en studie av folks rettsoppfatning. I en del sammenhenger hevdes det at voldtekt straffes for mildt, samtidig som det er en sterk rettsoptimisme på dette området, særlig blant toneangivende sivilsamfunnsaktører – dvs. en tro på at høy straff virker avskrekkende på individer som kan tenkes å begå voldtekt, i tillegg til at det er viktig av symbolske grunner (Jacobsen & Skilbrei, 2020).

Hensynet til den generelle rettsoppfatning og den fornærmede har vært sentralt i argumentet for strengere straff for seksuallovbrudd. I 1994 uttalte Riksadvokaten, Georg Fredrik Rieber-Mohn, at hans syn var at straffenivået for voldtekt burde heves betraktelig. I 2010 vedtok Stortinget (Prop. 97 L (2009–2010), s. 17) at straffenivået for seksuallovbrudd skulle heves:

Straffnivået (sic) må reflektere at voldtekt er en av de mest alvorlige forbrytelsene mot en persons fysiske, psykiske og seksuelle integritet, og vil som oftest ha dyptgripende skadevirkninger og medføre reduksjon i livskvalitet for den som rammes.

At Stortinget foreslo at straffenivået skulle heves, kom til tross for at man observerte at straffenivået hadde gått opp i de foregående årene (Prop. 97 L (2009–2010), s. 13). Som sitatet over viser, var behovet for at straffen reflekterer skaden voldtekt forvolder, begrunnelsen for strengere straffer. At begrunnelsen for straff er skade heller enn forebygging kan sies å reflektere den sterke posisjonen skadefølgeprinsippet har i norsk rett, det vil si at «straff bare bør brukes som reaksjon på handlinger som medfører, eller kan medføre, at noen påføres skade» (NOU 2002: 04, s. 79). Begrunnelsene for at straffenivået for seksuallovbrudd burde heves inkluderte ikke at det kunne bidra til å forebygge kriminalitet.

Deling av seksuelle bilder av personer som ikke har samtykket til det er noe som har vakt mye bekymring de siste årene. Forskning har pekt på at det å ha uønskede opplevelser knyttet til seksuelle bilder og filmer på digitale medier ikke er uvanlig blant ungdom (Frøyland & Stefansen, 2023), noe som har medført at politikere og andre har problematisert om eksisterende lovverk er tilstrekkelig. Det

finnes flere straffebud som kan komme til anvendelse, men for å sikre at lovverket er tilstrekkelig dekkende, ble det innført et eget forbud mot deling av krenkende bilder i 2021 (strl. § 267a). I motsetning til for voldtekt, står ikke straffenivået i sentrum av diskusjoner om lovverket. I stedet handler diskusjonene om hvorvidt eksisterende lovverk er godt egnet til å fange og straffe skadelige handlinger gitt dagens ungdomskultur og et nytt medielandskap.

Studien hadde noe ulike data for de to lovbruddstypene. Deltakerne i befolkningsundersøkelsen fikk et generelt spørsmål om sitt syn på straff for voldtekt i telefonundersøkelsen, men de ble ikke spurt om deling av seksuelle bilder. Begge saksstypene ble dekket ved hjelp av saksbeskrivelser i spørreskjemaet deltakerne i befolkningsundersøkelsen fikk tilsendt i posten, samt med korte beskrivelser i Ungdataundersøkelsen. Dommerpanelet ble bedt om å vurdere straff for de to tekstene i befolkningsundersøkelsen, og begge sakstypene ble diskutert i fokusgrupper.

Voldtekt i straffeloven

Saken som beskrives i spørreskjemaet i befolkningsundersøkelsen var ment å tilsvare strl. § 291 bokstav b, som gjelder tilfeller der noen har seksuell omgang med en som «er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen»⁷. Forbudet mot voldtekt ble utvidet i år 2000 til også å dekke slike hendelser, og i dag utgjør denne typen saker en stor andel av de voldtektene som anmeldes og irettesføres (Kripos, 2020, s. 12). En slik voldtekt er rettslig like straffverdig som en voldtekt som har kommet i stand «ved vold eller truende atferd», og lovbruddet bærer en maksimumsstraff på 10 år. Om den seksuelle omgangen innebærer vaginal, anal eller oral penetrasjon med penis eller vaginal eller anal penetrasjon med en gjenstand er det en minstestraft på 3 år og en maksimumsstraff på 15 år (jf. strl. § 292). Straffeskjerpende omstendigheter for brudd på strl. § 291 er beskrevet i strl. § 293 om grov voldtekt. En dom for voldtekt skal normalt resultere i en ubetinget fengselsstraff (Ot.prp. nr. 22 (2008–2009), s. 229). I tillegg til strafferammene som er oppsatt av loven, er det innført en normalstraff på 4 år for voldtekt til samleie (Ot.prp. nr. 22 (2008–2009), s. 229). Formålet med å sette normalstraff for voldtekt til samleie, var å påvirke det generelle straffenivået, ut fra et argument om at dommene for voldtekt lå for lavt. Når retten skal dømme i en voldtektssak er de altså i flere tilfeller bundet av en normaltype straff og en normallengde på straffen, noe som skaper lite variasjon i straffen som utmåles for voldtekt. At retten i liten grad kan utmåle straff ut fra de konkrete omstendighetene i hver enkelt sak, er noe som de siste årene har blitt diskutert i flere fora (se for eksempel Matningsdal, 2021).

---

⁷ Aktuelle deler av forbudet i straffeloven mot voldtekt (§ 291) lyder som følger: «Med fengsel inntil 10 år straffes den som (...) b. har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen.» Strl. § 293 beskriver forhold som gjør saken til et grovt tilfelle, strl. § 294 rammer grovt uaktsom voldtekt og strl. § 299 rammer voldtekt av barn under 14 år.

Det generelle synet på straff for voldtekt

I telefonundersøkelsen fikk deltakerne et generelt spørsmål om straffene som gis for voldtekt i Norge er for strenge, passende eller for milde. En utfordring med å spørre på denne måten er at deltakerne kunne trekke inn både at man mente voldtektssaker for ofte ender med frifinnelse og at man mente straffene burde vært strengere. Figur 4.1 på neste side viser hvordan deltakernes svar på spørsmålet fordelte seg etter individuelle kjennetegn.

Langt de fleste av deltakerne i befolkningsundersøkelsen mente straffene i Norge for voldtekt er for milde. Andelen kvinner som svarte dette var noe høyere enn blant menn, men samtidig var det bare én prosent av mennene som mente straffene er for strenge. Det var få systematiske forskjeller i svarene etter alder, mens deltakere med lang høyere utdanning oftere svarte at de mener straffenivået er passende. Deltakere bosatt i de mest sentrale strøkene av landet mente noe oftere at straffenivået for voldtekt er passende. Sist fant vi at deltakere med innvandringsbakgrunn fra Europa utenfor Skandinavia, Nord-Amerika og Oseania noe oftere både svarte vet ikke og oppga at straffenivået for voldtekt i Norge er passende sammenlignet med deltakere med bakgrunn fra de skandinaviske landene, mens deltakere med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania oftere mente både at straffenivået er for strengt og passende.

Vurdering av konkrete voldtektssaker

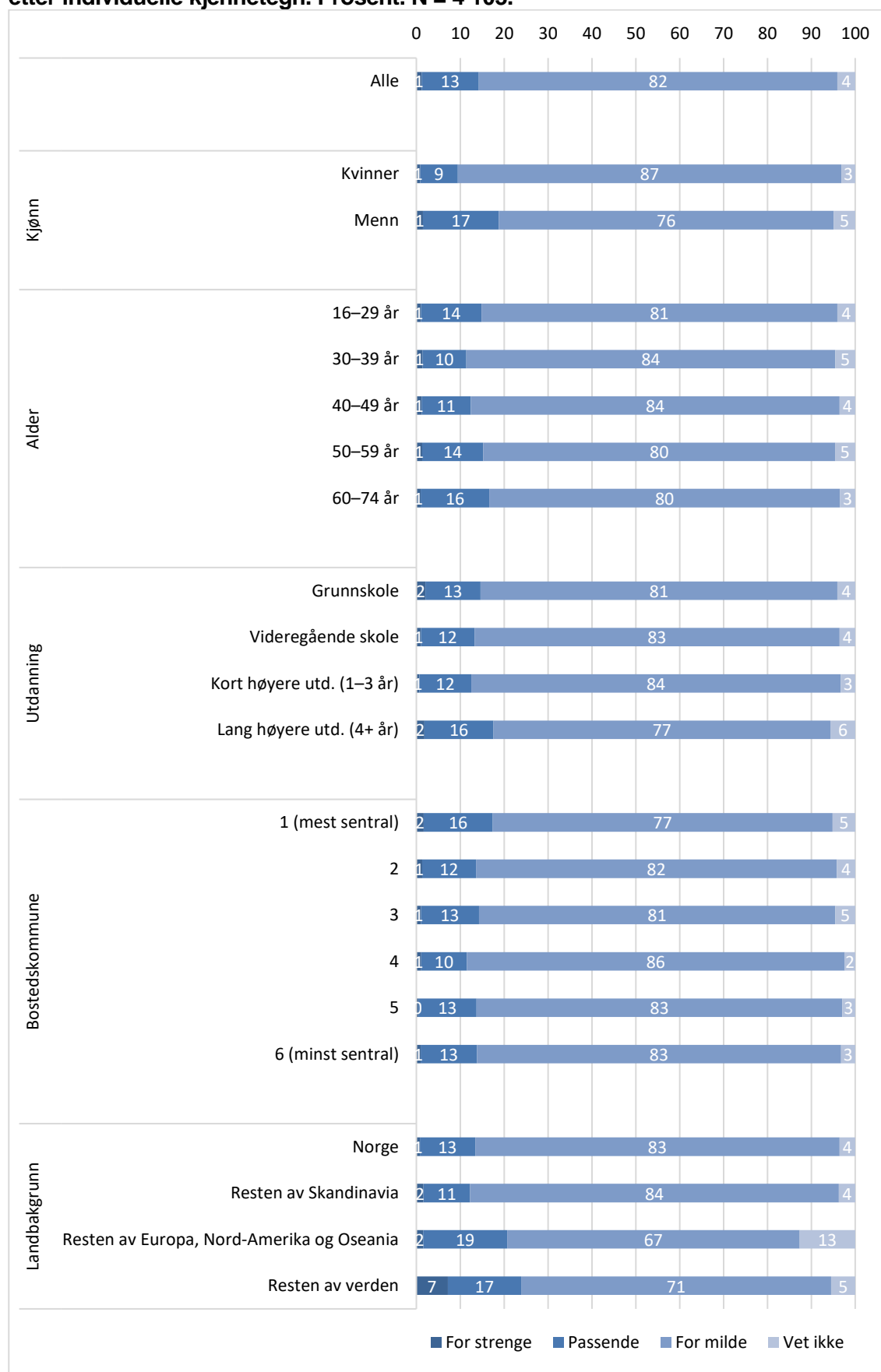
I den brevbaserte delen av befolkningsundersøkelsen ble deltakerne bedt om å vurdere reaksjon i en konkret voldtektssak. Den fullstendige teksten lød som følger:

Siv på 20 år var på fest hjemme hos en venninne hvor det var både bekjente, venner og fremmede. Det var mye alkohol på festen, og Siv drakk tett. Sent på kvelden kom Siv i snakk med Brian, som hun ikke hadde møtt før. De danset og snakket sammen en stund. Siv forlot Brian for å gå på toalettet. Siv var kraftig beruset og kastet opp på toalettet. Etter toalettbesøket var hun veldig svimmel og gikk inn på et soverom ved siden av for å legge seg nedpå. Hun sovnet med det samme. En venninne så at Siv gikk inn på soverommet, tittet inn til henne, og så at hun sov så tungt at hun virket nærmest bevisstløs.

Brian gikk etter en kort stund for å se etter Siv. Han fant henne ikke på toalettet, men da han så inn soveromsdøren som sto på gløtt, så han at Siv lå i sengen. Brian gikk deretter inn på soverommet. Da han la seg i sengen bak Siv la han merke til at hun hadde rester av oppkast i håret. Han befølte brystene hennes, uten at Siv reagerte. Han kledde av henne buksa og trusa og gjennomførte samleie, før han sovnet ved siden av henne. Siv åpnet ikke øynene mens samleiet skjedde og var helt slapp i kroppen.

...

Figur 4.1: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på straffenivå for voldtekt etter individuelle kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

Note: Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Da Siv våknet opp dagen etter ble hun forvirret av å oppdage at hun var delvis naken. Hun var sår i underlivet, og merket at det rant væske ut av skjeden da hun satte seg opp. Hun skjønnte at det var sæd. Hun hadde ingen minner om det som hadde skjedd. Brian hadde forlatt soverommet og leiligheten der festen hadde foregått før Siv våknet. Siv var ør og bekymret for at hun hadde blitt smittet av en seksuelt overførbart sykdom og ringte en venninne for å få råd og trøst. Venninnen kom og hentet Siv og tok henne med til overgrepsmottaket på legevakten. Etter å ha tenkt over saken i tre dager bestemte Siv seg for å anmelde hendelsen.⁸

Først ble dommerpanelet i studien bedt om å vurdere passende reaksjon i saken. Panelet vurderte det som ikke tilstrekkelig bevist at gjerningspersonen forsto at den fornærmede sov, og at han dermed må dømmes etter § 294 om grovt uaktsom voldtekt.⁹ Etter gjeldende rettspraksis ville da straffeutmålingen blitt ubetinget fengsel i ett år og seks måneder, samt en oppreisningserstatning på kr. 90 000,- til den fornærmede. Samtidig utmålte panelet også en tentativ straff etter § 291 om voldtekt, som forutsetter at gjerningspersonen forsto at den fornærmede sov, og dermed med forsett hadde begått voldtekt. Straffen ble da fastsatt til ubetinget fengsel i fire år, samt en oppreisningserstatning på kr. 200 000,- til den fornærmede.

Tabell 4.1 på neste side presenterer deltakernes svar på saksbeskrivelsen om voldtekt. I tabellen er alle svarene fra deltakerne plassert inn, så det er flere kryss enn antall deltakere i studien.

---

⁸ I en alternativ variant av skjemaet var gjerningspersonen gitt navnet Aminu samt at varianter av skjemaet oppga at Brian/Aminu tidligere var straffet for en voldsepisode. Variasjonene hadde liten betydning for svarene som ble gitt.

⁹ Strl. § 294 Grovt uaktsom voldtekt. Grovt uaktsom voldtekt straffes med fengsel inntil 6 år. Foreligger omstendigheter som nevnt i § 293, er straffen fengsel inntil 10 år.

Tabell 4.1: Avkryssede reaksjoner i befolkningsundersøkelsen på saksbeskrivelse om voldtekt. Prosent. N = 1 064.

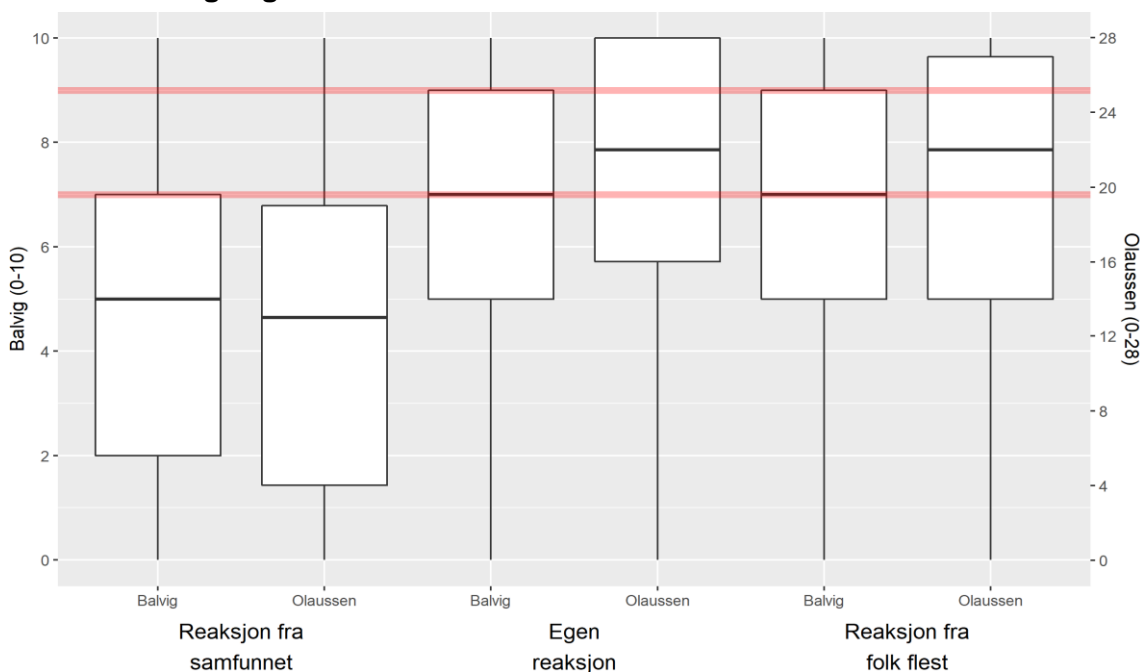
	Reaksjon fra samfunnet	Egen reaksjon	Reaksjon fra folk flest
Ingen reaksjon	13	<1	<1
Påtaleunntatelse	7	<1	<1
Bot	5	3	4
Betinget fengsel	24	12	15
Konfliktråd	1	2	<1
Samfunnsstraff	1	3	1
Elektronisk fotlenke	2	2	<1
Ubetinget fengsel < 1 år	29	20	21
Ubetinget fengsel > 1 år	27	60	58
Behandling av gjerningsperson	2	10	3
Økonomisk kompensasjon	39	62	48
<i>Antall kryss</i>	1 771	2 073	1 802

Note: Deltakerne ble bedt om å sette maksimalt to kryss i hver av de vertikale kolonnene. Kategoriene var ikke gjensidig utelukkende, så prosenteringen summerer opp til over 100. Dommerpanelets vurdering er merket i grått (enten 1,5 års ubetinget fengsel og en økonomisk kompensasjon på kr. 80 000,- til den fornærmede eller 4 års ubetinget fengsel og en økonomisk kompensasjon på kr. 200 000,- til den fornærmede). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Flertallet av deltakerne i studien trodde voldtektssaken ville endt med enten en ubetinget fengselsstraff, hvor 29 prosent hadde krysset av for en ubetinget fengselsstraff under ett år og 27 prosent for en over ett år. Om vi sammenligner med dommerpanelets vurdering, som ville gitt enten 1,5 eller 4 års ubetinget fengsel, var det få som oppga en så streng reaksjon. 39 prosent trodde saken også ville resultere i en form for økonomisk kompensasjon til den fornærmede, noe som er i tråd med faktisk rettspraksis. 13 prosent av deltakerne trodde saken ville endt uten en reaksjon fra samfunnet, noe som viser at teksten beskrev en sak hvor langt de fleste mente det hadde blitt begått en straffbar voldtekt som burde resultere i en reaksjon fra samfunnet. Ser vi på hva deltakerne svarte om hva de mente straffen i saken burde være, var det langt mer samsvar med det faktiske straffenivået for voldtekt i Norge i dag. 60 prosent oppga en reaksjon på minst ett års ubetinget fengsel. Utdypende analyser av denne gruppen viste at 30 prosent hadde krysset av for at en passende reaksjon ville være minst tre års ubetinget fengsel. Videre var det tydelig at deltakerne i studien anså økonomisk kompensasjon til den fornærmede som viktig, hvor 62 prosent har krysset av for dette. Svarene for hva man trodde folk flest ville mene skilte seg lite fra egne holdninger. Samlet var det altså slik at deltakernes syn på hva de mente ville være en passende reaksjon for voldtekt var ganske likt som det faktiske straffenivået i Norge i dag, samtidig som de undervurderte ganske kraftig hvor strenge straffene er.

I figur 4.2 er svarene på de tre spørsmålene kodet etter straffeskjemaet til henholdsvis Balvig og Olaussen og plottet opp mot dommerpanelets to vurderinger av saken.

Figur 4.2: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sin vurdering av reaksjon for voldtekt etter Balvigs og Olaussens straffeskalaer. N = 1 064.

Note: Den uthevede streken i boksen markerer medianverdien, hele boksen dekker 50 prosent og strekene dekker ytterpunktene i fordelingen. Boksene merket Balvig er forankret i Y-aksen på venstre side av figuren, med verdier 0–10. Boksene merket Olaussen er forankret i Y-aksen på høyre side av figuren, med verdier 0–28. Dommerpanelets vurdering er merket i rødt (enten 1,5 års ubetinget fengsel og en økonomisk kompensasjon på kr. 80 000,- til den fornærmede eller 4 års ubetinget fengsel og en økonomisk kompensasjon på kr. 200 000,- til den fornærmede). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

De to boksene til venstre i figuren viser hva deltakerne trodde ville vært samfunnets reaksjon i voldtektssaken. Det er tydelig at deltakerne undervurderte hva samfunnets reaksjon i saken ville være. Medianverdien sentralt i boksene befinner seg langt under de røde linjene for det faktiske straffenivået. At ytterkanten av boksene også plasserer seg under dommerpanelets vurderinger betyr at tre av fire deltakere oppga en mildere reaksjon enn det panelet gjorde, uavhengig av hvilken skala vi benytter oss av. Om man ser på hva deltakerne mente ville være en passende reaksjon og hva de trodde folk flest ville mene, var det derimot lite forskjell fra det faktiske straffenivået for voldtekt. Medianverdien på Balvig sin versjon av skalaen plasserer seg eksakt på straffenivået etter grovt uaktsom voldtekt, mens den ligger i underkant av straffenivået for forsettlig voldtekt. Verdien på Olaussen sin skala ender mellom disse to punktene. På begge skalaene plasserer den nedre kvartilen av boksene seg på en verdi som tilsier en ubetinget fengselsstraff, noe som betyr at tre av fire deltakere mente hendelsen som beskrives i teksten burde resultere i en slik straff.

Også i Ungdataundersøkelsen blant elever i ungdomsskolen og videregående skole ble deltakerne bedt om å vurdere egnet reaksjon i en voldtektssak. Teksten i saken var som følger:

Maria og Oliver er 17 år og går i samme klasse. Maria blir veldig full på en fest og blir lagt i en seng. Senere på kvelden går Oliver inn på rommet og har samleie med henne selv om han forstår at hun sover. Dagen etter blir Oliver kontaktet av politiet, og får beskjed om at Maria har anmeldt ham for voldtekt.¹⁰

Ungdommene ble deretter spurt om hva de trodde reaksjonen fra samfunnet ville blitt i saken og hva de selv mente reaksjonen burde bli. Svaralternativene var som følger: «Ingenting, saken bør henlegges», «han bør ikke straffes, men måtte følge en «ungdomskontrakt» og ikke gjøre noe straffbart i en periode», «han bør få en bot», «han bør få ungdomsstraff (må ikke i fengsel, men må møte offeret i konfliktrådet og følge en streng plan for oppfølging», «han bør få betinget fengselsstraff (må ikke i fengsel hvis han ikke bryter loven på nytt i prøvetiden)», «han bør i fengsel, men under 4 år» og «han bør i fengsel i minst 4 år». I og med at det eksplisitt står i teksten at gjerningspersonen forsto at den fornærmede sov, ville saken antagelig blitt pådømt som forsettlig voldtekt (§ 291), som kan straffes med ubetinget fengsel i inntil ti år. Normalstraffen er ubetinget fengsel i fire år for en gjerningspersonen over 18 år.

Tabell 4.2 viser hva ungdommene svarte om henholdsvis hva de trodde reaksjonen fra samfunnet ville blitt i saken og hva de selv mente reaksjonen burde vært.

Tabell 4.2: Deltakerne i Ungdataundersøkelsen 2022 (13–18 år) sine svar på reaksjon for voldtekt. Prosent.

	Reaksjon fra samfunnet	Egen reaksjon
Henleggelse	20	2
Ungdomskontrakt	11	4
Bot	6	4
Ungdomsstraff (møte i konfliktråd, men ikke fengsel)	30	37
Betinget fengsel	14	14
Ubetinget fengsel under 4 år	11	18
Ubetinget fengsel i minst 4 år	9	20
<i>n</i>	10 510	10 678

Note: Vurderingen fra dommerpanelet for forsettlig voldtekt med en gjerningsperson over 18 år var ubetinget fengsel i 4 år. Straffen for en gjerningsperson under 18 år kan bli noe lavere. Straffenivået er markert i grått. Tallene er vektet etter svarprosent på kommunenivå og klassetrinn.

¹⁰ I en alternativ variant av saken sto også følgende setning: «De er på fest og har flørtet og 'vært på hverandre' hele kvelden.» Variasjonen hadde liten betydning for svarene som ble gitt.

Også i Ungdataundersøkelsen fant vi det samme mønsteret som i befolkningsundersøkelsen. Først er det tydelig at deltakerne undervurderte markant det faktiske straffenivået for voldtekt. Få av ungdommene trodde reaksjonen i saken ville blitt ubetinget fengsel, noe som antagelig ville blitt utfallet i en rettssak der gjerningspersonen har hatt samleie med en person hen visste at sov. Rundt én av fem trodde sakene ville endt med henleggelse, mens 30 prosent svarte ungdomsstraff. Bruk av ungdomsstraff i seg selv er ikke begrenset til spesielle typer lovbrudd. Samtidig viste forarbeidene ved innføring av ungdomsstraff til at denne ikke er egnet som straff blant annet alvorlige seksuallovbrudd (Prop. 135L (2010–2011), kap. 10.5.3.2). Antagelig kjenner ungdommene i liten grad til hva ungdomsstraff er, og i hvilke situasjoner den blir benyttet.

Når det gjaldt hva ungdommene mente reaksjonen burde blitt, var det 20 prosent som svarte ubetinget fengsel i minst fire år, mens ytterligere 18 prosent oppga en ubetinget fengselsstraff under 4 år. Også i Ungdataundersøkelsen var det altså et større samsvar mellom hva man selv mente om reaksjon og det faktiske straffenivået. Samtidig var det åtte av ti som oppga en mildere reaksjon enn det som ville blitt utmålt. Igjen var også andelen som svarte ungdomsstraff høy, med 37 prosent. Kun to prosent mente saken burde blitt henlagt.

Fokusgrupper om voldtekt

Saksbeskrivelsen om voldtekt ble diskutert i fire av de 11 fokusgruppene. I to av gruppene var deltakerne unge voksne i alderen 19 til 24 år, heretter omtalt som «unge voksne». Den ene gruppen besto av personer som selv hadde vært tiltalt eller dømt i en straffesak, den andre av personer som var i jobb eller studerte. Deltakerne i de to andre gruppene var elever i videregående skole i alderen 17 til 18 år, heretter omtalt som «ungdommer».

Hva slags sak er dette?

I samtlige fire grupper tolket deltakerne saken som en utvetydig voldtektssak og som noe alvorlig – ofte med henvisning til konsekvensene en voldtekt kan ha for fornærmede:

Det er jo voldtekt (ung voksen, mann)

Ganske klar på at det er en voldtekt (ung voksen, mann)

Hun var jo bevisstløs og det var jo tydelig at hun var bevisstløs og da er det ikke noe spørsmål om hva det er, det er åpenbart voldtekt. (ungdom, jente)

Han utfører jo sex på henne uten at hun er klar over det. Så det er en sovevoldtekt da, eller hva det kalles. (ung voksen, mann)

Både ungdommene og de unge voksne tolket altså saken slik at Brian forsto at Siv var svært beruset og sov. Voldtekt ble også generelt forstått som noe alvorlig: «Voldtekt er noe av det verste man kan gjøre» (ung voksen, mann). Deltakerne

forsto gjennomgående voldtekt som en handling med stort potensial for skade for den fornærmede, og mange snakket om de langsiktige konsekvensene voldtekt kan ha, som at «det går aldri over» (ungdom, jente):

Det er jo offeret det går mest utover. Han som voldtok fikk jo nytelsen han ville ha, og kunne gå, ikke sant. Hun sitter jo med det hun sliter med resten av sitt liv. Hun kommer til å være skeptisk til mange menn resten av sitt liv og det å drikke ute med venner, være på fest. Det følger jo mye mer med enn det han har gjort. (ung voksen, mann)

For å understreke alvorret i saken som var presentert i spørreskjemaet, sammenlignet mange deltakere med andre typer av voldtekter:

Altså jeg synes intensjonen til voldtektsmannen er viktig. Her hadde ikke voldtektsmannen noen intensjon om å få et 'ja' fra Siv og da synes jeg det burde straffes strengere. Men hvis man i en annen sak ser at voldtektsmannen faktisk hadde en intensjon om det, men det var et eller annet – det kan jo være misforståelser – så synes jeg ikke det skal være like strengt. (ungdom, jente)

En ting er hvis (...) jenta hadde vært med og sånne ting, greit, det er annerledes. Da ser du [det] fra et litt annet perspektiv. Men på den måten her der hun ikke samtykket eller fysisk var til stede, hvordan kan jenta i det hele tatt ha sagt ja eller nei. Så, hvorfor ikke straffe ham mer? (...) Han kunne fått mer enn fem år, liksom. (ung voksen, mann)

I den ene ung voksen-gruppen ble ordet «skitten» brukt for å understreke hva slags sak dette var – en umoralsk handling, som gjerningspersonen alene hadde ansvar for:

Handlingen han gjorde da, og måten han gjorde det på også. Han drar jo nytte av en person som ikke er i stand til å ta vare på seg selv engang. Når hun ligger og sover og har spydd og har oppkast i håret og du begynner å beføle henne og ha samleie med henne. (ung voksen, mann)

At handlingen ble forstått som noe alvorlig kom også fram andre steder i diskusjonen i gruppene, for eksempel når intervjueren spurte om straffen kunne gjennomføres med fotlenke. I én av ungdomsgruppene diskuterte deltakerne at dette ikke ville være riktig, siden gjerningspersonen da ikke ville forstå alvorret i det han hadde gjort, og dessuten kunne voldta igjen siden han ikke satt inne:

Men han kan gå ut på dagen og bare voldta en jente. (ungdom, jente)

Men hvis du er hjemme med fotlenken og bare betaler bot så tenker du «okei, jeg skal bare tjene litt mer penger, bare sitte litt mer hjemme, så gjør jeg det igjen, for det er ikke så ille». (ungdom, jente)

I en av ungdomsgruppene ble handlingen til Brian forstått som mer alvorlig enn en voldtekt der gjerningspersonen hadde prøvd å få samtykke:

Jeg mener også ubetinget fengsel. Han prøvde ikke engang å få consent ... og da synes jeg det er et tilfelle hvor det er riktig å sette et eksempel. (ungdom, jente)

Samlet var det altså tydelig at deltakerne i alle gruppene så på voldtekt og saken de ble presentert for som alvorlig kriminalitet.

Hva kan påvirke hvordan man ser på saken?

Gjennom intervjuet introduserte intervjuerne ulike forhold som kan innvirke på hvordan straffverdigheten ved en handling blir vurdert.

Rus hos gjerningspersonen ble generelt avvist som noe som burde frita for straff eller gjøre at straffen ble satt lavere. Følgende sitater er illustrerende:

Jeg tror at uansett hvor rusa du er, så kan du kontrollere deg for det. (ung voksen, mann)

Ja selv om den personen som gjorde det også var beruset, (...) det skal ikke ha så mye å si. Du har et ansvar og da føler jeg at fengselsstraff er helt riktig på det området der. (ung voksen, mann)

Det samme gjaldt om gjerningspersonen var **innvandrere** til Norge fra et land med andre seksualitetsnormer: «loven skal jo dømme alle likt» (ung voksen, mann); «Ja, som de andre har sagt da, du skal jo liksom følge normene og reglene som er her da, når du kommer hit.» (ungdom, jente)

Samtlige grupper diskuterte om **kjønn** kunne ha noe å si for hvordan en voldtekt skulle vurderes av retten, noe som generelt ble avvist. I én av ung-voksen gruppene ble det anført at voldtekt generelt var mindre alvorlig om det var en kvinne som var gjerningspersonen og en mann som var fornærmet enn når kjønnsretningen var motsatt. Synspunktet handlet om fysisk styrke: «siden en mann er mer dominerende på en måte, fysisk og sånn» (ung voksen, mann). Samtidig mente deltakerne at kjønn ikke skulle ha noen betydning for hvor streng straffen skulle være. Vi så det samme i den andre gruppen med unge voksne: «For voldtekt er jo voldtekt» (ung voksen, mann). Tilsvarende i ungdomsgruppene, som illustrert i følgende sitat:

Jeg tenker at samfunnet kommer til å straffe en dame kanskje litt lettere enn en mann, da. Det tror jeg. Jeg er uenig i det, så jeg tenker de burde straffes på samme måte. (ungdom, jente)

I én av ungdomsgruppene var deltakerne også opptatt av at man må ta hensyn til gjerningspersonen bakgrunn mer generelt: «Man må jo selvfølgelig ta hensyn til hvordan ... kanskje hvordan Brian har hatt det fra før da. Hvordan han har vokst opp, sjekke litt på det» (ungdom, gutt). Hvordan dette skulle påvirke lengden på straffen var imidlertid mer uklart. I de andre gruppene kom det fram lite om dette,

men i én ung voksen-gruppe snakket deltakerne om at dømt med rusproblemer måtte få hjelp med dette.

I tre av fire grupper ble det også anført at om gjerningspersonen har **barn** heller ikke skal ha noe å si for utmåling av straff: «en handling er en handling» (ung voksen, mann). I den ene ungdomsgruppen var noen deltakerne åpne for at omsorg for barn kunne påvirke straffen. De var opptatt av at straffen ikke burde gå ut over barnet. Det gjaldt også spørsmålet om økonomisk kompensasjon til den fornærmede: «Kanskje en litt mildere straff, synes jeg. Og kanskje litt mindre kompensasjon» (ungdom, gutt). Én av deltakerne foreslo at straffen eller deler av den kunne gjennomføres som samfunnsstraff: «Kanskje byttet ut med samfunnsstraff, da. De dagene han skulle vært i fengsel så tok han gratis arbeid i stedet.» (ungdom, gutt)

Hva er en passende reaksjon?

Med utgangspunkt i at saken i spørreskjemaet ble vurdert som en utvetydig voldtekt, og at voldtekt ble sett på som noe alvorlig, argumenterte alle gruppene for at hendelsen burde resultere i en ubetinget fengselsstraff. To grupper, én ung voksen-gruppe og én ungdomsgruppe la seg på et strengere nivå enn de to andre gruppene.

I den strenge ung voksen-gruppen mente den første som tok ordet i samtalen at fem år i fengsel var passende, og de andre deltakerne ga deretter uttrykk for samme syn. Også utfyllingen av reaksjonsskjemaene tydet på at deltakerne i denne gruppen ønsket streng straff for voldtekt. I reaksjonsskjemaet deltakerne fylte ut før diskusjonen oppga to deltakere minst 5 års ubetinget fengsel som passende, mens de to øvrige oppga 3–5 års ubetinget fengsel. Det var liten endring i hva deltakerne mente var passende reaksjon da de fylte ut samme skjema i etterkant av samtalen. I den grad det var endringer, gikk de i retning av en strengere reaksjon. I samtalen åpnet to av deltakerne for at straffen kunne være lavere for andre typer voldtekt, der det ikke var like klart at det var en voldtekt av den typen som var beskrevet i spørreskjemaet. Ut over dette var det stor grad av enighet deltakerne imellom om handlingens alvorlighet og straffens lengde. Kun én av deltakerne nevnte økonomisk kompensasjon til den fornærmede – av en størrelsesorden som skulle svi for den det gjaldt.

Også i den «strenge» ungdomsgruppen var deltakerne enige om at handlingen skulle straffes med ubetinget fengsel. De fleste mente straffen burde være lang, opp mot fem år, mens et par av deltakerne argumenterte for at straffen kunne være lavere, ned mot tre år. I diskusjonen der deltakerne skulle bli enige om en reaksjon, landet de på fire år og en økonomisk kompensasjon til den fornærmede på mellom 50 og 100 000 kroner. Da deltakerne først fylte ut reaksjonsskjemaet lå de samlet på en lavere straff enn det de argumenterte for i intervjuet, noe som også gjaldt for den andre runden med avkryssinger. I denne runden, etter diskusjonen, var straffenivået samlet sett noe høyere og mer likt deltakerne imellom – og speilet diskusjonen i gruppen.

I den «mildere» ung voksen-gruppen var også deltakerne enige om at straffen skulle være ubetinget fengsel, men det var mer diskusjon om hva som ville være riktig straffelengde. Deltakerne hadde lagt seg på et lavere straffenivå enn de to strenge gruppene da de fylte ut reaksjonsskjemaet før diskusjonen. Kun én deltaker svarte ubetinget fengsel i minst fem år, mens de to andre oppga 1–2 år i fengsel. Etter diskusjonen ble lengden på straffen mer lik og samlet sett strengere: to ville ha 3–5 års ubetinget fengsel, mens én ville ha 2–3 år. Samtlige mente det også måtte utmåles en økonomisk kompensasjon til den fornærmede på over 100 000 kroner. Deltakerne i denne gruppen diskuterte først straffens lengde med utgangspunkt i gjerningspersonens situasjon og formålet med straffen. Veldig lang fengselsstraff ble da forstått som å være i konflikt med straffens rehabiliterende siktemål. Med mindre gjerningspersonen hadde begått voldtekt før, da kunne minst fem år være riktig. Deltakerne anførte at en ikke fullt så lang fengselsstraff kunne være riktig fordi gjerningspersonen ville bli straffet sosialt. Hvis man også la til et stort beløp i økonomisk kompensasjon til den fornærmede, ville dette ha en tilstrekkelig signaleffekt: «Men det er også litt sånn signaloverføring, med å gi en litt strengere bot» (mann, ung voksen). Da intervjueren senere i intervjuet introduserte hensynet til den fornærmede, argumenterte deltakerne for strengere straff.

I den «mildere» ungdomsgruppen mente deltakerne i utgangspunktet at reaksjonen burde være ubetinget fengsel. Tre av deltakerne mente mellom ett og to år, mens én argumenterte for en lengre fengselsstraff. Sistnevnte deltaker mente også at det burde være en kombinasjon av behandling og fengsel. Behandling var viktig fordi man da kan «fikse litt mer tankegangen» (ungdom, jente). Straffen de foreslo i diskusjonen stemte godt overens med hva de foreslo i reaksjonsskjemaet. I den andre utfyllingen var det mindre variasjon mellom deltakerne: de som ville ha minst streng reaksjon først oppga nå en strengere reaksjon, mens det var motsatt for de som i utgangspunktet hadde oppgitt de strengeste reaksjonene. I denne gruppen ble deltakerne enige om en «riktig» reaksjon i diskusjonen, som de satte til ett år og fire måneder ubetinget fengsel og en økonomisk kompensasjon til den fornærmede på 150 000 kroner.

Samtlige grupper ønsket altså økonomisk kompensasjon til den fornærmede i tillegg til ubetinget fengselsstraff. Økonomisk kompensasjon ble omtalt som noe som kunne bøte på den fornærmedes situasjon, som en slags oppreising. Men flere argumenterte også for at økonomisk kompensasjon skulle svi for gjerningspersonen. Det ble også nevnt at høy økonomisk kompensasjon kan virke avskrekkende på andre. Én av de unge voksne mente beløpet må være høyt «for at det skal gjøre ekstra vondt» for gjerningspersonen. Den samme oppfatningen kommer godt til uttrykk i følgende sitat:

Jeg er også enig med de fleste i det med ubetinget fengsel. I tillegg synes jeg det bør være økonomisk kompensasjon til offeret. Gjerne kanskje en litt høy en sånn at det også blir litt avskrekkende, sånn som (en annen deltaker) sa. (ungdom, jente)

Hva er grunner for å straffe i denne saken?

Det kom fram et sammensatt syn på hvorfor det må reageres strengt i den aktuelle saken.

Straffen ble forstått som en lærepenge for gjerningspersonen, altså en reaksjon som burde virke **individualpreventivt**:

Hard straff, for at det ikke skal skje igjen. At de skal lære av første gangen som de straffes for. (ung voksen, mann)

At gjerningspersonen skal «forstå hva han har gjort» (ungdom, jente) var en viktig begrunnelse for å straffe. Det vil være en straff i seg selv:

Jeg tenker på en måte den selvfølelsen, den selve følelsen, ville spise han opp. Det ville være en straff i seg selv hvis han virkelig forstår hva han har gjort og hvor alvorlig det var for den andre personen det han hadde gjort. Og hvis han klarte, på en måte, å komme tilbake over den følelsen så ville jo det være å få tilbake det mennesket som er litt friskere og som aldri kommer til å gjøre det igjen. Og kanskje til og med bidra til at flere kommer til å være mer bevisst på å ikke gjøre sånne ting da. (ungdom, jente)

Noen av deltakerne nevnte også at fengselsstraff forhindrer lovbrudd ved at det gjør personen ute av stand til å gjenta lovbruddet i den perioden hun eller han sover. Én av deltakerne formulerte det som at fengselsstraff er en måte å «holde [den som voldtar] borte fra samfunnet» (ungdom, jente).

Streng straff er også nødvendig **av hensyn til den fornærmede**, som må leve lenge med konsekvensene av det som har skjedd. I den ene ung voksen-gruppen, kom dette til uttrykk blant annet gjennom denne utvekslingen:

Intervjuer: «Spørsmålet er jo også litt Siv, ikke sant, hvilken skade denne handlingen har hatt for hennes liv. (...) Hvis en psykolog hadde informasjon om at hun måtte avbryte utdanning og [hadde fått] psykiske problemer.»

Mann: «Jeg føler det har mye å si, altså hvor mye skader ...»

Kvinne: «Blir det på en måte, la oss si at han får fem år i fengsel da, det kan være det tar enda lenger tid for henne å recover.»

Mann: «Ja, for det tenkte jeg litt på.»

Kvinne: «Da er kanskje to års fengselsstraff for lite. (...) Hun Siv, hun er på en måte straffet allerede. Så da kan jeg kanskje gå med på å øke straffen på Brian. Hans straff kan justeres på en måte.»

Kort straff ble omtalt som problematisk i denne gruppen – den fornærmede kunne risikere å møte på gjerningspersonen etter kun kort tid: «Hvordan kommer hun til å føle seg, som offeret, det kan også være en stressende faktor» (mann, ung voksen). I én av ungdomsgruppene ble det anført at straffen også ville rette opp den uretten som var begått mot den fornærmede:

(...) at hun skal, på en måte, være litt rolig, at saken ikke ble lagt helt flat. Den ble liksom gjort noe med, så blir hun kanskje mer takknemlig for selve systemet, eller at det ble gjort noe med saken. (ungdom, jente)

Allmennprevensjon var også en viktig begrunnelse i tre av de fire gruppene: Straffen skal, som én av deltakerne i en ung voksen-gruppe formulerte det, «ikke bare hindre han, det skal påvirke resten av verden også» (ung voksen, mann). Én av de andre fulgte opp: «Ja, helt riktig. At det er såpass hard straff for at mennesker ikke tør tenke på [å begå voldtekt] engang» (ung voksen, mann).

Straff i dette tilfellet vil være «avskrekkende for andre mennesker også», som en ungdom uttrykte det. En annen ungdom snakket om saken som «et tilfelle hvor det er viktig å sette et eksempel» (ungdom, jente). I intervjuet dette sitatet er hentet fra snakket deltakerne også om at streng strafferamme er viktig for å kunne differensiere mellom saker av ulik alvorlighetsgrad.

Et fjerde hensyn var **muligheten for å straffe i voldtektssaker**. To ulike syn kom fram. I den ene ung voksen-gruppen mente én av deltakerne at voldtekten måtte straffes strengt fordi det er så mange henleggelse i voldtektssaker. Med få fellende dommer, bør de som er fellende være strenge, for å sende et sterkt signal til samfunnet. Personen ble møtt med motargumentet om at det er urettferdig overfor gjerningspersonen at han skal få en mye strengere straff «fordi man skal sette et eksempel» (mann, ung voksen). I én av ungdomsgruppene tok noen av deltakerne til orde for at en for høy minstestraft – og dermed streng straff i alle saker der det er dom – kan virke mot sin hensikt, fordi det kan gjøre det vanskeligere å få fellende dom i saker: «(...) terskelen bør være litt lavere for at man skal kunne bli straffet, og da hvis det ikke er en nedre grense så vil flere kunne bli straffet.» (ungdom, jente)

Et femte hensyn som ble trukket fram i diskusjonen koblet til muligheten for lavere straff, var gjerningspersonens **rehabiliterbarhet**. Muligheten for rehabilitering ble forstått som å være mindre for gjerningspersoner som har tidligere volds- eller voldtektsdommer. Da bør straffen være lengre:

Ja, er du repeat offender og da hjalp ikke [straffen] første gang, da tenker jeg at du må sitte inne lengre og tenke på det du har gjort. (mann, ung voksen)

Hensynet til rehabiliterbarhet var særlig tydelig i de sekvensene der intervjueren spurte om deltakerne ville tenke annerledes om en ung gjerningspersonen på 17 år, sammenlignet med en eldre og mer voksen gjerningsperson:

Jeg tenker det er en farligere fase i hans liv å bli dømt hardt, at det kan lage et hardere kjøør videre i 20-årene, liksom (...) Jeg tror ikke fem års straff er svaret her. (ung voksen, kvinne)

Personlig så synes jeg jo det, hvis du har voldtatt noen så burde du sitte inne. For da har du gjort en grusom handling. Men kanskje man som 17-åring – altså man skal vite at man ikke skal voldta – men det trengs ikke like lang straff for at (...) det skal bli en riktig straff. (ung voksen, mann)

Deltakerne kom i denne forbindelsen også inn på tilståelse og anger som noe som burde redusere straffen:

(...) fordi tilstår du, så føler jeg også at da eier du det du har gjort, og da skjønner du at du har gjort noe galt og da er det større sjanse for at du kan rehabiliteres. (ung voksen, mann)

Men da kunne jeg gått med på sånn typ, to år, hvis han skjønner hva han har gjort. (ung voksen, mann)

Tilståelse og anger indikerer altså at gjerningspersonen kan rehabiliteres. De to ungdomsgruppene så ulikt på hvordan straff for en ung gjerningsperson burde vurderes. I den ene gruppen mente deltakerne at en ung gjerningsperson burde straffes mildere og nevnte ulike alternativer til å sone i fengsel, som mulighet for fotlenke, ungdomsfengsel, konfliktråd og ungdomsoppfølging og behandling. I den andre gruppen åpnet ikke deltakerne for lavere straff for en 17-åring. De mente en 17-åring burde vite bedre:

Så det er jo åpenbart for alle, i hvert fall en 17-åring, selv om man er ung, at det ikke er greit. (ungdom, jente)

Som i den andre ungdomsgruppen var deltakerne opptatt av at det burde være mer oppfølging av en ung gjerningsperson – med henvisning til at hjernen ikke er ferdig formet på denne alderen og at behandling derfor kan nytte:

Altså når du er såpass ung så har du kanskje en sjanse til å i hvert fall forme hjernen litt [enn når du er 23]. Altså du kan få hjelp til å tenke riktig. (ungdom, jente)

Oppsummering om voldtekt

I samtlige fokusgrupper ble saken i befolkningsundersøkelsen forstått som en voldtekt og som noe alvorlig. Gruppene var tydelige på at det var åpenbart at gjerningspersonen måtte forstå at den fornærmede sov. Det var også få i befolkningsundersøkelsen som trodde saken ville ende uten noen reaksjon fra samfunnet. Deltakernes syn står i motsetning til vurderingen fra dommerpanelet, som mente det ikke var tilstrekkelig bevist at gjerningspersonen visste at den fornærmede sov. Saken ville dermed bli pådømt som en grovt uaktsom voldtekt. Basert på dette utmålte panelet en straff på ett år og seks måneder ubetinget fengsel. Om saken hadde vært pådømt etter § 291 ville en eventuell straff vært fire års ubetinget fengsel.

Da deltakerne i befolkningsundersøkelsen fikk et generelt spørsmål om straffnivået i Norge for voldtekt, svarte langt de fleste at straffene er for milde. Særlig gjaldt dette blant kvinner. Samtidig viser analysene at deltakerne kraftig undervurderte det faktiske straffnivået. Flere enn tre av fire trodde reaksjonen i saken vil bli mildere enn det dommerpanelet utmålte av straff. Også Ungdataundersøkelsen viser at ungdommene kraftig undervurderte det faktiske straffnivået for voldtekt i Norge. Antagelig skyldes funnet at deltakerne blander sammen andelen voldtektssaker som faktisk ender i straff og hvor strenge straffene er når det straffes.

Det var langt større samsvar mellom hva deltakerne i befolkningsundersøkelsen mente ville være en passende reaksjon for voldtekt og det faktiske straffnivået. Seks av ti mente en passende reaksjon i saken ville vært minst ett års ubetinget fengsel, mens tre av ti svarte minst tre år. Også i fokusgruppene var lengre fengselsstraffer den mest valgte reaksjonen. Konsekvenser for den fornærmede ble brukt av mange deltakere for å underbygge dette. I tillegg kom at gjerningspersonen ikke hadde hatt noen intensjon om å få samtykke. Handlingen ble derfor forstått som umoralsk og åpenbart straffverdig.

Et tydelig funn både i befolkningsundersøkelsen og i fokusgruppene var vekten deltakerne la på økonomisk kompensasjon til den fornærmede. Seks av ti deltakere i befolkningsundersøkelsen mente saken burde resultere i økonomisk kompensasjon. I fokusgruppene ble dette begrunnet på tre måter: at det skulle svi for gjerningspersonen, for å sende et signal til samfunnet og av hensynet til den fornærmede.

I fokusgruppene diskuterte deltakerne hvordan omstendigheter rundt lovbruddet og gjerningspersonens situasjon burde påvirke reaksjon og straffegjennomføring. Av de mulige formildende hensynene som ble tatt opp av intervjuerne, ble kjønn og bakgrunn fra land med andre seksualnormer eller tidligere traumer avvist. Rus hos gjerningspersonen ble også avvist som formildende. Kun i én gruppe mente deltakerne at det burde påvirke straffen om gjerningspersonen hadde barn. Jevnt over la deltakerne vekt på at det var galt å la forskjeller i omstendigheter påvirke reaksjonen, ikke minst av hensyn til den fornærmede.

Diskusjonene i fokusgruppene pekte mot et sammensatt syn på straffens formål. Både individualprevensjon, allmennprevensjon, inkapasitering og hensynet til den fornærmede ble trukket fram i diskusjonen. Tyngdepunktet var noe ulikt i de ulike gruppene. Rehabiliterbarhet framsto som et viktig argument for innholdet i straffen og dels straffens strenghet, noe som kom særlig godt fram når deltakerne argumenterte for at gjerningspersoner som hadde blitt dømt for tilsvarende handlinger tidligere burde dømmes strengt. Ung alder ble sett som formildende i én av gruppene, mens de andre vektla at innholdet i straffen burde være annerledes – mer fokusert på behandling og oppfølging.

Deling av seksuelle bilder på digitale medier i straffeloven

Deling av seksuelle bilder på digitale medier rammes av tre ulike straffebud i straffeloven: §§ 267, 267a og 311. De to første inngår i straffelovens kapittel om vern av den personlige frihet og fred, og er dermed altså ikke seksuallovbrudd. Samtidig omhandler straffebudene eksplisitt deling av bilder eller opptak med et seksuelt innhold. Strl. § 267 er et forbud mot krenkelse av privatlivets fred, som blant annet kan innebære offentliggjøring av nakenbilder.¹¹ Strl. § 267a ble innført i 2021 og omhandler det å tilgjengeliggjøre bilder, film eller lydopptak av andre som er av krenkende eller åpenbart privat karakter.¹² Det å dele opptak av andre som har sex uten deres samtykke har blitt iretteført etter begge disse paragrafene. Sist omhandler § 311 i straffelovens kapittel om seksuallovbrudd blant annet det å produsere, tilgjengeliggjøre eller anskaffe fremstillinger som viser seksuelle overgrep mot barn eller seksualiserer barn¹³. Med barn menes en person under 18 år. Samtidig er det verdt å merke seg at jevnbyrdighet i alder og utvikling er en straffebortfallsgrunn for å ta og besitte seksuelle bilder av personer i alderen mellom 16 og 18 år, men kun om den som er på bildet har samtykket. Straffebudet setter opp et absolutt forbud mot å fotografere eller dele materiale som framstiller et overgrep eller som seksualiserer noen som er eller framstår som under 16 år.

Strafferammen for brudd på de tre straffebudene er noe ulik. For strl. §§ 266 og 267 er strafferammen bot eller fengsel inntil 1 år og for strl. § 311 bot eller fengsel inntil 3 år. Høyesterett har til nå ikke uttalt seg om straffenivå i saker som det vi beskriver i spørreskjemaet om deling av seksuelle bilder på digitale medier, men den typiske straffen fra tingretter og lagmannsretter ligger på 30–90 dagers

---

¹¹ Forbudet i straffeloven mot krenkelse av privatlivets fred lyder som følger (§ 267): «Den som gjennom offentlig meddelelse krenker privatlivets fred, straffes med bot eller fengsel inntil 1 år.». Straffebudet omhandler ikke det å ta slike bilder, som eventuelt kan straffes etter strl. § 266 om hensynsløs atferd.

¹² Forbudet i straffeloven mot deling av krenkende bilder lyder som følger (§ 267a): «Med bot eller fengsel inntil 1 år straffes den som uberettiget gjør tilgjengelig for en annen bilde, film eller lydopptak av krenkende eller åpenbart privat karakter, for eksempel av noens seksualliv eller intime kroppsdeler, noen som utsettes for vold eller andre ydmykninger, eller noen som befinner seg i en svært sårbar eller utsatt situasjon. Grovt uaktsomt overtredelse straffes med bot eller fengsel inntil 6 måneder.»

¹³ Aktuelle deler av forbudet i straffeloven mot fremstilling av seksuelle overgrep mot barn eller fremstilling som seksualiserer barn (§ 311) lyder som følger: «Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som a. produserer fremstilling av seksuelle overgrep mot barn eller fremstilling som seksualiserer barn, b. utgir, tilbyr, selger, overlater til en annen, gjør tilgjengelig eller på annen måte søker å utbre fremstillinger som nevnt i bokstav a, (...) Med barn menes i denne paragrafen personer som er eller fremstår som under 18 år. Den som uaktsomt foretar handling som nevnt i første ledd, straffes med bot eller fengsel inntil 6 måneder. (...) Straffen kan falle bort for den som tar og besitter et bilde av en person mellom 16 og 18 år, dersom denne har gitt sitt samtykke og de to er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling.» Straffebudet tilsvarer i all hovedsak § 390a i tidligere straffelov (1902).

betinget fengsel, bot samt en mindre oppreisning til den fornærmede (se f.eks. TSAFO-2017-33010 eller LF-2019-5622).

Vurdering av konkrete saker om deling av seksuelle bilder på digitale medier

Den brevbaserte delen av befolkningsundersøkelsen inneholdt en beskrivelse av en sak hvor en person skal ilegges reaksjon for å ha delt en seksuell film av andre på Snapchat. Saken lød som følger:

Christian er på fest med en stor gjeng fra skolen. Flertallet av deltakerne på festen drikker tett, det gjelder også Christian. Stemningen på festen er god, og flere av dem som er der flørter åpenlyst med hverandre. På et tidspunkt på kvelden sniker en gutt og en jente i klassen til Christian seg opp til andre etasje.

Christian og vennen hans, Adam, ser at de går, og bestemmer seg for å finne ut hva som er i ferd med å skje. Etter å ha ventet noen minutter går de selv opp trappa. Da de åpner døra til det innerste soverommet i gangen, ser de jenta sittende oppå gutten, og det er tydelig at de har samleie.

Christian fisker opp mobilen sin, og starter å filme med funksjonen MyStory i Snapchat. Det tar bare noen sekunder før de to i rommet blir klar over at noen har kommet inn i rommet, og de dekker seg raskt med en dyne. Christian og Adam løper deretter ned trappa mens de ler høyløyt.

I minuttene som går etter hendelsen blir flere på festen klar over filmen som ligger på Snapchat, hvor det er godt synlig hvem de to involverte er. Begge er også under 18 år, noe Christian visste godt. En venninne av jenta på filmen ber Christian slette opptaket. Etter rundt 15 minutter velger han å gjøre det, men klippet er allerede lagret av flere.

Det at filmen var lagt på MyStory gjør at klippet var tilgjengelig for ubegrenset avspilling for alle kontaktene til Christian fram til han slettet det. Den faktiske spredningen av klippet er derfor vanskelig å avgjøre. I etterkant av hendelsen har begge de involverte, men særlig jenta, opplevd skolesituasjonen som utfordrende, med mobbing, mye fravær og brutte sosiale relasjoner.¹⁴

Saken vi har konstruert i studien var tenkt å falle innunder § 311 i straffeloven, om fremstilling av seksuelle overgrep mot barn eller fremstilling som seksualiserer barn. Dommerpanelet i saken har derimot vurdert dette annerledes, da det ikke framgår klart av teksten om filmen gjerningspersonen delte på Snapchat faktisk viser seksuell aktivitet eller ikke. Dommerpanelet valgte å utmåle straff etter § 267a om deling av krenkende bilder, som er en ny paragraf innført i straffeloven i 2021.

---

¹⁴ I en alternativ variant av skjemaet var gjerningspersonen gitt navnet Silje samt at varianter av skjemaet oppga at Christian/Silje tidligere var straffet for å ha nasket i en butikk. Variasjonene hadde liten betydning for svarene som ble gitt.

Det finnes dermed lite rettspraksis å vise til, men basert på forarbeidene til loven mente dommerpanelet at gjerningspersonen ville bli dømt til en kort samfunnsstraff, samt å måtte betale en økonomisk oppreisning på kr. 3 000,- til hver av de involverte fornærmede. Ut fra eksisterende rettspraksis ville antatt straff etter § 311 i saken som beskrives i spørreskjemaet vært betinget fengsel i 60 dager samt en økonomisk oppreisning på rundt kr. 5 000,- til hver av de fornærmede (se f.eks. TSAFO-2017-33010).

Tabell 4.3 viser hvordan deltakerne i befolkningsundersøkelsen krysset av i reaksjonsskjemaet om deling av seksuelle bilder på digitale medier.

Tabell 4.3: Avkryssede reaksjoner i befolkningsundersøkelsen på saksbeskrivelse om deling av seksuelle bilder på digitale medier. Prosent. N = 1 064.

	Reaksjon fra samfunnet	Egen reaksjon	Reaksjon fra folk flest
Ingen reaksjon	13	1	4
Påtaleunntatelse	18	3	5
Bot	19	16	20
Betinget fengsel	13	16	15
Konfliktråd	42	42	39
Samfunnsstraff	13	24	15
Elektronisk fotlenke	<1	3	<1
Ubetinget fengsel < 1 år	2	7	7
Ubetinget fengsel > 1 år	<1	4	3
Behandling av gjerningsperson	2	5	2
Økonomisk kompensasjon	23	52	36
<i>Antall kryss</i>	1 748	2 057	1 747

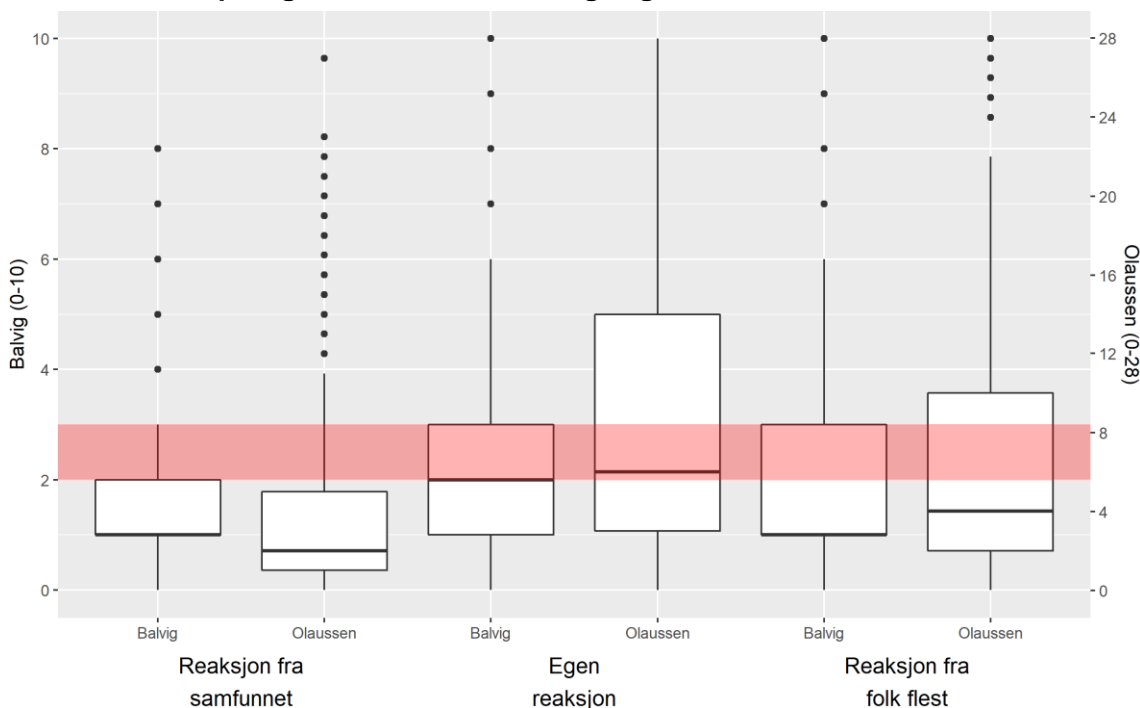
Note: Deltakerne ble bedt om å sette maksimalt to kryss i hver av de vertikale kolonnene. Kategoriene var ikke gjensidig utelukkende, så prosenteringen summerer opp til over 100. Dommerpanelets vurdering er merket i grått (kort samfunnsstraff for overtredelse av § 267a samt en økonomisk kompensasjon på kr. 3 000,- til de fornærmede). Straffenivå etter § 311 er merket i lyst grått (60 dager betinget fengsel samt en økonomisk kompensasjon på kr. 5 000,- til de fornærmede). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Flertallet av deltakerne i befolkningsundersøkelsen trodde at reaksjonen for deling av seksuelle bilder på Snapchat ville blitt behandling i konfliktrådet. Svarene ellers varierte mye, med høye andeler svar på både påtaleunntatelse, bot, betinget fengsel og samfunnsstraff. Én av fire trodde også saken ville resultere i en form for økonomisk kompensasjon til de fornærmede. Samtidig var det også 13 prosent som krysset av for at de trodde handlingen ikke ville resultere i noen form for reaksjon fra samfunnet. Hvis vi ser på hva deltakerne i studien mente burde være reaksjon i saken, var det fortsatt mange som krysset av for konfliktråd. Over halvparten mente også at saken burde resultere i en form for økonomisk kompensasjon til den fornærmede. Én av fire krysset av for samfunnsstraff, som er i tråd med dommerpanelets vurdering av reaksjon i saken, mens 16 prosent krysset av for betinget fengsel, som ville vært utfallet ved pådømmelse etter § 311. Svarene for hva man trodde folk flest ville mene var lignende som for hva en selv synes,

selv om noe færre trodde at folk flest ville mene at økonomisk kompensasjon ville være riktig reaksjon.

I figur 4.3 er forslagene til reaksjon for deling av seksuelle bilder på digitale medier kodet etter de to straffeskjemaene vi bruker i studien og plottet opp mot dommerpanelets vurdering av saken.

Figur 4.3: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sin vurdering av reaksjon for deling av seksuelle bilder på digitale medier etter Balvigs og Olaussens straffeskalaer. N = 1 064.

Note: Den uthevede streken i boksen markerer medianverdien, hele boksen dekker 50 prosent og strekene dekker ytterpunktene i fordelingen. Boksene merket Balvig er forankret i Y-aksen på venstre side av figuren, med verdier 0–10. Boksene merket Olaussen er forankret i Y-aksen på høyre side av figuren, med verdier 0–28. Dommerpanelets vurdering (kort samfunnsstraff for overtredelse av § 267a samt en økonomisk kompensasjon på kr. 3 000,- til de fornærmede) og straffenivå etter § 311 (60 dager betinget fengsel samt en økonomisk kompensasjon på kr. 5 000,- til de fornærmede) er merket i rødt. Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

De to boksene til venstre i figuren viser at deltakerne i studien trodde det faktiske straffenivået for å dele seksuelle bilder på digitale medier er lavere enn det faktisk er, med medianverdier som plasserte seg under vurderingen fra dommerpanelet merket i rødt. Spredningen i svarene var også begrenset, hvor størrelsen på boksene viser at tre av fire deltakere ga svar med verdiene 1 og 2 på Balvigs skala og fra 1 til 5 på Olaussens skala. Samtidig var det også en del ekstremsvar i fordelingen, med deltakere som oppga så strenge reaksjoner at de plasserte seg utenfor grensen av boksene. Når vi ser hva deltakerne mente reaksjonen i saken burde ha vært, var det langt mer samsvar med det faktiske straffenivået. Med begge skalaene plasserte medianverdien seg innenfor hva dommerpanelet mente ville vært straffen i en domstol. Samtidig er det også tydelig at en del av deltakerne i studien ville straffet langt strengere enn dommerpanelet, hvor nær én av fire deltakere plasserte seg på et reaksjonsnivå over dommerpanelet når vi målte med

skalaen til Olausen. For denne typen saker trodde også deltakerne at andre folk ville straffe mildere enn dem selv.

Også i Ungdataundersøkelsen ble deltakerne presentert for en sak om deling av seksuelle bilder på digitale medier. Teksten lød som følger:

Christian på 17 år blir kontaktet av politiet etter å ha delt et lite klipp med en venn av to personer i klassen som har sex på en fest. På filmen ser man at begge er nakne.¹⁵

Ungdommene ble deretter bedt om å oppgi hva de selv synes ville være en passende reaksjon i saken og hva de trodde reaksjonen fra samfunnet ville bli, med svaralternativer «ingenting, saken bør henlegges», «han bør ikke straffes, men følge en 'ungdomskontrakt' og ikke gjøre noe straffbart i en bestemt periode», «han bør få en bot», «han bør få ungdomsstraff (må ikke i fengsel, men må møte offeret i Konfliktrådet og følge en streng plan for oppfølging)», «han bør få betinget fengselsstraff (må ikke i fengsel hvis han ikke bryter loven på nytt)» og «han bør i fengsel». Tabell 4.4 viser hvordan ungdommene vurderte denne saken.

Tabell 4.4: Deltakerne i Ungdataundersøkelsen 2022 (13–18 år) sine svar på reaksjon for deling av seksuelle bilder på digitale medier. Prosent.

	Reaksjon fra samfunnet	Egen reaksjon
Henleggelse	10	3
Ungdomskontrakt	18	9
Bot	19	18
Ungdomsstraff (møte i konfliktråd, men ikke i fengsel)	37	49
Betinget fengsel	9	12
Ubetinget fengsel	6	8
<i>n</i>	49 247	48 330

Note: Straffenivå fra tidligere saker er merket i grått (betinget fengsel i 60 dager). Tallene er vektet etter svarprosent på kommunenivå og klassetrinn.

Nær fire av ti av ungdommene trodde at reaksjonen for å dele seksuelle bilder ville vært ungdomsstraff, mens 15 prosent trodde utfallet ville blitt enten betinget eller ubetinget fengsel. Ti prosent trodde saken ville endt uten en reaksjon fra samfunnet. Få trodde saken ville endt med en betinget fengselsstraff, noe som er et vanlig straffenivå fra tidligere saker. På spørsmålet om hva man mente reaksjonen fra samfunnet burde blitt, var det enda færre som svarte henleggelse. Halvparten

¹⁵ I en alternativ variant av skjemaet var gjerningspersonen gitt navnet Emma. Svarene på de to versjonene av skjemaet skilte seg ikke fra hverandre.

av ungdommene mente at saken burde resultere i ungdomsstraff. Gjennomgående trodde ungdommene at reaksjonen ville vært noe mildere enn det de selv mente den burde være.

Fokusgrupper om deling av seksuelle bilder på digitale medier

Saksbeskrivelsen om deling av seksuelle bilder på digitale medier ble diskutert i tre av de 11 fokusgruppene. I den ene gruppen var deltakerne unge voksne i alderen 19–24 år som hadde vært tiltalt eller dømt i en straffesak. Deltakerne i de to andre gruppene var elever i videregående skole, i alderen 17–18 år.

Hva slags sak er dette?

De to ungdomsgruppene tolket saken i spørreskjemaet som en alvorlig hendelse. De vektla konsekvensene bildedelingen kunne ha for de fornærmede, særlig for jenta:

Det er ganske alvorlig det han gjør. Jeg skjønner liksom, han har jo drukket og sånne ting, men at man skal legge det ut på Mystory er ganske alvorlig, så han burde få straff. (ungdom, jente)

Ah jeg tenker det er på nettet, ikke sant. Da er du på en måte 'scarred for life' siden de kan bytte skole, men noen kommer til å gjenkjenne dem (...) Noen har lagret [filmen], de som har lagret den har sikkert sendt den [videre]. Da er det for alltid. (ungdom, gutt)

Altså siden hun jenta, hun blir jo veldig stempla på skolen og får tilleggsutfordringer, så har jo det også ødelagt skolegangen for henne. Og det har mye å si for en ungdom. Så det er alvorlig vil jeg si. (ungdom, jente)

I unge voksen-gruppen virket hendelsen å bli forstått som mindre alvorlig enn i ungdomsgruppene. Saken ble for eksempel omtalt som «ikke noe stort liksom, [selv om] det var feil at han gjorde det» (ung voksen, mann). Samtidig mente gruppen at samfunnet måtte reagere, og at Christian «trengte en liten oppstramming» (ung voksen, mann).

Antakelig kan det ha betydning at deltakerne i ung voksen-gruppen ikke diskuterte saken som et tilfelle av deling av overgrepsmateriale. Deltakerne i ungdomsgruppene så derimot på hendelsen som alvorlig fordi de som ble filmet var under 18 og dermed måtte betraktes som barn:

Men likevel er det viktig å huske at alle de involverte er umyndige. De er barn alle sammen egentlig. Så de som ble filmet er jo barn, og det vil da bli, hvis jeg har forstått det riktig så regnes det som barnepornografi, som er alvorlig. (...) Enda mer alvorlig fordi at de er jo barn. (ungdom, jente)

Det er en fæl måte å se det på, men det er jo bedre for Christian hvis [ofrene] er over 18 år, for da er det ikke barneporno, da er det ikke barn. Da er det voksne folk det er snakk om. (ungdom, gutt)

I den ene ungdomsgruppen snakket deltakerne om andre typer bildedelingssaker som mer alvorlige enn det Christian hadde gjort, for eksempel om han hadde filmet at noen hadde hatt ufrivillig sex. Da ville han ha filmet en voldtekt, selv om han kanskje ikke hadde forstått at det var det. Samtidig ville det rettslig ikke vært noen forskjell mellom disse sakene, da begge deler ville vært påtalt som produksjon av overgrepsmateriale etter § 311.

Hva kan påvirke hvordan man ser på saken?

I vurderingen av handlingens straffverdighet var **gjerningspersonens motiv** et viktig moment. I den ene ungdomsgruppen tolket deltakerne saken som å handle om en ung gutt som ville tøffe seg overfor venner og mente Christian ikke hadde hatt et motiv om å skade de fornærmede:

Jeg føler ikke han gjorde dette her for å skade andre, hvis du skjønner hva jeg mener. Litt mer for å være morsom og tøffe seg, selv om det endte feil. (ungdom, jente)

Det er også snakk om press blant ungdom. Når vi er ungdom vil vi liksom imponere mennesker, vil bli liksom helst helt oppe, skjønner? Det kan også være derfor han begikk det her, gjorde det. (ungdom, jente)

Deltakerne i denne ungdomsgruppen ville sett strengere på hendelsen om det hadde vært en relasjon mellom Christian og de fornærmede og han bevisst hadde tatt filmen fordi han var sjalu – da intervjueren introduserte dette momentet. Antagelig kan ungdom forbinde en slik motivasjon bak handlingen med fenomenet «hevnporno», noe som har fått mye oppmerksomhet de siste årene (McGlynn et al., 2017).

I den andre ungdomsgruppen la deltakerne seg på en strengere fortolkning. De tok mindre hensyn til Christians unge alder. I diskusjonen ble det nevnt at i den alderen kan man «gjøre en bommert fordi du er i party-modus», men gruppen mente at Christian likevel burde visst hva som er rett og galt og la til grunn at filmingen i dette tilfellet ikke skjedde spontant:

Det her var jo også planlagt, tenker jeg. De så jo dem gå opp og så løp de etter. Det var jo ikke sånn at de plutselig gikk inn og så det og han var sånn «Åh det er to stykker som [har sex]». Det var sånn «Åh nå løper vi opp og så tar vi dem». (ungdom, jente)

Ja, det her har jo skjedd over en stund, og han velger jo først etter 15 minutter å slette [filmen]. Så ... han må jo ha bestemt seg for å gå opp og så ta filmen og så flirer de på vei ned og så først etter at de har blitt fortalt at de må slette så sletter de etter 15 minutter. (ungdom, jente)

I ungdomsgruppen som var mildere stemt overfor Christian, tok deltakerne derimot i betraktning at han angret på det han hadde gjort og at han hadde slettet filmen:

Fordi Christian sletta jo videoen etter 15 minutter, han angret jo på det, at han la det ut. Han merket jo selv at det var for sent, men han prøvde i hvert fall. (ungdom, jente)

Ikke alle var enige i dette. En annen la vekt på at Christian først slettet videoen etter at venninna til den ene av de fornærmede hadde bedt ham gjøre det:

Jeg føler det også har noe å si. Fordi han ikke sletta den med en gang beviser kanskje at han holdt den oppe [på Mystory] fordi stolthet, fordi gutter, ja kanskje han vil være kul da. Og så tenkte han 'kanskje jeg bør slette den' og på ulike konsekvenser hvis han hadde holdt den oppe. (ungdom, jente)

Et viktig momentet for vurderingen av reaksjon var Christians **unge alder**, særlig den ene ungdomsgruppen. Deltakerne mente det var mer alvorlig om en på 20 år hadde gjort det samme, da intervjueren spurte eksplisitt om det:

Veldig. For da er han jo ... da er han over 18 år, han er voksen og vet hva dette innebærer. Og igjen, han filmer noen som er barn, så det er barneporno. Og han regnes jo som voksen, så det gjør det mye verre. (ungdom, jente)

Gruppen med unge voksne snakket om saken på samme måte som den mildere stemte ungdomsgruppen. De tok utgangspunkt i at Christian bare var 17 år og ung og ikke ferdig utviklet:

Se på han, han er jo 17 år, tidligere ustraffet. Han er ikke egna til å være i fengsel altså. (ung voksen, mann)

Da er du egentlig ikke voksen i hodet. (...) Selv om han er 17 og snart myndig så kan man jo fortsatt være ganske barnslig i hodet, det viser seg jo litt her også. (ung voksen, mann)

De unge voksne så også mildere på en gjerningspersonen på 20 år enn de to ungdomsgruppene, men her hadde deltakerne ulike syn.

I begge ungdomsgruppene mente deltakerne at det måtte reageres strengere **dersom gjerningspersonen hadde gjort samme handling tidligere**, slik vi også så i intervjuene der voldtektssaken ble diskutert:

Da synes jeg nesten straffen skulle være høyere. Fordi han ikke har lært av det han har gjort. Meningen er at du skal lære av feilene dine. Det er det fengsel er til. Du skal få straffen for det du har gjort og lære av det at du ikke skal gjøre sånne ting. Så da synes jeg straffen skal være høyere. (ungdom, jente)

Jeg synes det er en forskjell mellom voksne og barn. Ja, de er barn og hvis du er 20 år, da burde du liksom ha ansvar for dine egne handlinger. Spesielt når du fester med folk som er mye yngre enn deg. (ungdom, gutt)

På samme måte som i intervjuene der voldtektssaken ble diskutert, introduserte intervjuerne andre kjennetegn ved gjerningspersonen enn alder som kan innvirke på hvordan straffverdigheten ved en handling blir vurdert.

Rus hos gjerningspersonen var et slikt kjennetegn. I begge ungdomsgruppene la deltakerne lite vekt på dette:

Altså han er jo i beruset tilstand når han gjør det, noe som vil si at han ikke har like god dømmekraft som han ville ha hatt ellers. Men etter min erfaring så har man jo likevel sånn relativt god idé om det man gjør. Så det burde ikke være noen unnskyldning for det han gjorde. (ungdom, jente)

I ung voksen-gruppen ble ikke rus diskutert i tilknytning til straffverdighet.

Samtlige grupper diskuterte om **kjønn** skulle ha noe å si for hvordan en bilde- delingssak bør behandles. Kjønn ble avvist i begge ungdomsgruppene som relevant for straffen: «Nei, det er samme handling og samme konsekvenser» (ungdom, jente). I ung voksen-gruppen mente deltakerne at retten ville se mye mildere på en sak med en kvinne som gjerningsperson og en mann som fornærmet, noe de mente var feil.

Deltakerne i begge ungdomsgruppene avviste at det skulle ha noe å si for vurderingen av handlingen om gjerningspersonen hadde **barn**. De så snarere strengere på saken og mente det kunne være aktuelt å trekke inn barnevernet. Spørsmålet om barn ble ikke diskutert i ung voksen-gruppen.

Hva er en passende reaksjon?

Den ene ungdomsgruppen og unge voksen-gruppen snakket relativt likt om reaksjon i saken, mens den andre ungdomsgruppen argumenterte for en strengere reaksjon.

I den mildere stemte ungdomsgruppen tok deltakerne utgangspunkt i at Christian var ung og at han ikke hadde gjort noe tilsvarende før. De mente han burde straffes, men først og fremst få hjelp til å forstå at det han hadde gjort var galt. Fengselsstraff ble avvist som riktig, det ville være for strengt og ha negative konsekvenser for en ung gjerningsperson. Flere mente konfliktråd kunne være riktig da de først diskuterte temaet, men også ungdomsoppfølging og ungdoms- straff ble nevnt:

Jeg er også enig i konfliktråd. Det er ulovlig det han gjorde, men fortsatt, jeg føler han mest sannsynlig ikke visste hva han gjorde der og da. Så han tenkte ikke over det. Men fortsatt, det er ulovlig. (ungdom, jente)

Jeg er enig i konfliktråd fordi han har jo ingen straffer fra før. Dette er liksom det første kriminelle han gjør. (ungdom, jente)

Noen mente imidlertid at konfliktråd ville være en for mild reaksjon og argumen- terte for samfunnsstraff. Behandling ble også nevnt:

Og han burde komme i behandling da, han som filmet. Eller de som filmet det. På en måte samfunnsstraff. (ungdom, jente)

Da deltakerne skulle bli enige om en reaksjon landet de på konfliktråd eller samfunnsstraff. I andre deler av intervjuet ga deltakerne uttrykk for at straff i Norge handler om rehabilitering. Flere var opptatt av at de som er straffet skal få en «second chance», noe som gir en viktig kontekst til hvordan de vurderte typer av reaksjon i den aktuelle saken.

I reaksjonsskjemaet foreslo deltakerne ulike typer reaksjon første gang – elektronisk fotlenke, ungdomsoppfølging/ungdomsstraff og betinget fengsel under 2 måneder. I den andre runden med utfylling oppga to deltakere ubetinget fengsel, én i 6–11 måneder, én i 2–5 måneder – med andre ord en langt strengere reaksjon enn det gruppen samlet mente var riktig i diskusjonen.

I ung voksen-gruppen argumenterte deltakerne for at fengsel var feil reaksjon, blant annet grunnet i at Christian var for ung for fengsel. En kombinasjon av samfunnstjeneste eller konfliktråd og økonomisk kompensasjon til de fornærmede ble forstått som passende:

Jeg personlig hadde ikke gitt fengselsstraff. Men jeg vet at retten hadde sett på hvordan fornærmede har det etter det som har skjedd liksom. Og da er det rett å være litt streng. (ung voksen, mann)

Rett til konfliktrådet. Ikke noe annet. (...) Jeg vet ikke hva slags straff jeg skal gi ham. Det blir vanskelig å gi ham straff, såpass ung og jeg vet ikke. Kanskje ungdomsoppfølging, men jeg vet ikke hvordan det skal gå, eller ingen straff. (ung voksen, mann)

I den andre ungdomsgruppen – som tolket handlingen som planlagt og dermed mer alvorlig – foreslo deltakerne også strengere reaksjon for Christian. I starten av intervjuet ble ungdomsstraff og ungdomsoppfølging nevnt, mens konfliktråd ble avvist som for mildt. Det samme gjaldt samfunnsstraff:

[Hvis du skal i konfliktråd] da må du i hvert fall vite hva som er rett og galt da. Det er jo ikke feil å kanskje putte inn i ubetinget fengsel når du deler noe som er så kjært for mange. Og kompensasjon. Det synes jeg bør stå uansett, det må jo offeret få. (ungdom, jente)

Det er ikke nok i den saken der med samfunnsstraff. Det blir for lett, at du har gjort det der og så skal du bare gå og plukke søppel i et par dager. (ungdom, gutt)

Etter hvert i samtalen samlet deltakerne seg om en kort ubetinget fengselsstraff som riktig reaksjon:

Ja, altså det er litt sånn skremsel da [med fengsel]. Han skal jo ikke sitte der veldig lenge, men han skal gjerne sitte der med folk som har gjort mye gærent rundt seg, for å få en viss forståelse av at «tja, det var kanskje ikke

så lurt». Og virkelig få et litt sånt slag i fjeset og sitte der i ... ja ... to uker da, 14 dager. 14 til 21 dager eller noe sånt, bare få kjent på det, «wow, jeg skal ikke gjøre noe gærent igjen». Det er mye bedre enn at han skal gå og loffe og plukke søppel, for eksempel. Synes jeg da. (ungdom, gutt)

Det er veldig tilgjengelig da, det som blir lagt ut sånn. Og så er det jo mange som ikke innser hvor store konsekvenser det han ha, så ... Sånn sett er det jo forså vidt greit. Ha han sitte i fengsel littegrann, ja. For da får han på en måte innse hvor store konsekvenser det faktisk er av den lille handlinga. (ungdom, jente)

Behandling ble også nevnt som en mulighet. Én mente at behandling var særlig viktig hvis gjerningspersonen hadde gjort det samme før.

I denne gruppen var det tydelig forskjell på utfyllingen av reaksjonsskjemaet første og andre gang. Ved første gangs utfylling oppga alle ungdomsstraff/ ungdomsoppfølging og økonomisk kompensasjon til de fornærmede. Ved andre gangs utfylling endret tre av deltakerne til kort ubetinget fengselsstraff (under 2 måneder), mens én valgte behandling av gjerningspersonen. Samtlige oppga også økonomisk kompensasjon. I diskusjonen i etterkant av den andre utfyllingen av reaksjonsskjemaet sa flere deltakere at de syntes det var vanskelig å vite hva som ville være riktig. Dette avhenger blant annet av hvordan Christian vurderes, som en ungdom som trenger hjelp, eller en nesten voksen som må få en lærepenge:

Altså den er vanskelig den der. Han er jo voksen nok til å skjønne hva han gjør, og det er jo ganske ille det han gjør også. Men, da er spørsmålet på en måte, trenger han hjelp til å forstå hva han har gjort eller trenger han bare å innse hva han har gjort selv. (ungdom, jente)

Økonomisk kompensasjon ble diskutert i alle gruppene. I den mildere stemte ungdomsgruppen mente deltakerne at økonomisk kompensasjon var viktig av hensyn til de fornærmede. Samtlige oppga dette i reaksjonsskjemaet ved første gangs utfylling, og tre oppga det ved andre gangs utfylling:

Så jeg synes i hvert fall kompensasjon til offeret. [Jenta] kommer til å huske dette resten av livet sitt. I hvert fall noe for det. (ungdom, jente)

Men deltakerne snakket også om økonomisk kompensasjon som en del av straffen:

Videoen blir ikke fjernet, så kompensasjon er en rimelig straff og Christian har ikke råd til det nå, så han kan ta det ut over tid. (ungdom, gutt)

Kompensasjonen måtte ikke være for høy, siden det var et poeng at Christian skulle betale den selv og ikke få penger av foreldrene. Én tolkning var at en lavere kompensasjon ville ansvarliggjøre Christian mer, enn en høyere sum ville gjøre.

Også i den litt strengere ungdomsgruppen argumenterte deltakerne for økonomisk kompensasjon til begge de fornærmede. Det var mindre diskusjon om hvorfor det var riktig i denne gruppen.

Hva er grunner for å straffe i denne saken?

Som i diskusjonene av voldtektssaken, var det sammensatte grunner til å straffe i denne saken. Gjerningspersonens unge alder hadde stor betydning – som vi har beskrevet over.

I den strengere innstilte ungdomsgruppen ble **allmennpreventive hensyn** nevnt. For eksempel ble det sagt at straff skal «skremme, skremme dem med videoen og dem rundt» (ungdom, gutt). En høy økonomisk kompensasjon til de fornærmede ble også nevnt som noe som kunne virke avskrekkende på andre:

Jeg føler den der kompensasjonen er nok til å skremme andre til å ikke gjøre det igjen. (ungdom, jente)

I den mildere stemte ungdomsgruppen var allmennpreventive hensyn lite framme i diskusjonen. Diskusjonen kretset om **oppfølging av gjerningspersonen** for at han ikke skulle gjøre det samme igjen. Deltakerne mente at straffen måtte gjennomføres på en måte som ikke ødela for gjerningspersonens framtid. Betinget fengsel og elektronisk fotlenke ble nevnt i denne sammenhengen:

Han er jo 17 år og hvis man putter en 17-åring i fengsel, en 17-åring som fortsatt går på videregående. Det er veldig vanskelig å få dem til å fortsette med det. Så derfor synes jeg også betinget, så han har mulighet til å gå på skole og sånne ting. (ungdom, jente)

Ja for det er jo lett å bli svartelistet da. Hvis man har havnet i fengsel så får du mindre jobbmuligheter og ditt og datt. Jeg vil ikke at den muligheten skal bli borte for ham. Men han må jo også på en måte skjønne at «okey, hvis jeg gjør dette igjen da kan det gå ut over arbeidslivet mitt og vennene mine og sånn». Det går jo sikkert ut over vennene hans fra før, så i hvert fall [må han få] behandling. (ungdom, jente)

I den generelle delen av intervjuet som ikke var koblet til beskrivelsen av et konkret lovbrudd kom det fram at oppfølging i etterkant av straff var viktig, og én pekte på de langsiktige konsekvensene fengselsstraff kan ha for et ungt menneske:

Det jeg tenker på også er at han er jo 17 år og hvis vi gir ham så streng straff, veldig mange prikker på rullebladet, eller liksom ... så kan jo det gi mye lengre straff enn det vi hadde tenkt å gi, i etterkant. (ungdom, jente)

Hensynet til de fornærmede, som må leve lenge med konsekvensene av det som har skjedd, var også viktig. Økonomisk kompensasjon kunne være «en trøst på en måte, på grunn av de traumene som offeret har fått da. Og det gjelder både gutten og jenta i videoen» (ungdom, jente). Slik kompensasjon ble også forstått som en bekreftelse på at det var blitt begått en urett. Også andre grunner ble

nevnt, som at det er rettferdig overfor de fornærmede at gjerningspersonen blir straffet.

Oppsummering om deling av seksuelle bilder på digitale medier

I samtlige fokusgrupper ble saken om deling av seksuelle bilder på digitale medier forstått som noe ulovlig. De to ungdomsgruppene så mest alvorlig på saken, med henvisning til konsekvenser for de fornærmede av at filmen vil finnes på nettet for all framtid og at de som ble filmet var under 18 år og dermed barn. Fremstillinger som seksualiserer barn, vil per definisjon regnes som overgrepsmateriale. Unge voksen-gruppen snakket ikke om filmen som overgrepsmateriale og så ut til å vurdere hendelsen som mindre alvorlig. Dommerpanelet fant det heller ikke bevist at filmen viste seksuell omgang, og utmålte dermed en kortere samfunnsstraff etter § 267a om deling av krenkende bilder. En eventuell pådømmelse etter § 311 om overgrepsmateriale ville normalt resultert i en betinget fengselsstraff.

Flertallet av deltakerne i befolkningsundersøkelsen trodde at reaksjonen i saken ville blitt behandling i konfliktrådet. Svarene ellers varierte mye, med høye andeler svar på både påtaleunntatelse, bot, betinget fengsel og samfunnsstraff. I Ungdataundersøkelsen svarte nær halvparten av ungdommene at de trodde reaksjonen for å dele seksuelle bilder ville vært ungdomsstraff. Få trodde saken ville endt uten en reaksjon fra samfunnet. I fokusgruppene mente den ene ungdomsgruppen at en kort ubetinget fengselsstraff ville være riktig, for å gi gjerningspersonen en lærepenge. De to andre gruppene tok hensyn til gjerningspersonens unge alder og argumenterte for mildere reaksjonsmåter, som konfliktråd og samfunnsstraff.

Hvis vi ser på hva deltakerne i befolkningsundersøkelsen mente burde være den riktige reaksjonen, var det fortsatt mange som krysset av for konfliktråd. Over halvparten mente også at saken burde resultere i en form for økonomisk kompensasjon til de fornærmede. Funnet er i tråd med diskusjonene fra fokusgruppene, hvor økonomisk kompensasjon til de fornærmede ble trukket fram som viktig i alle gruppene. De tre begrunnelsene for økonomisk kompensasjon som kom fram i diskusjonene om voldtekt, ble også uttrykt her; at det skulle svi for gjerningspersonen, sende et signal til samfunnet og hensynet til de fornærmede. Den siste begrunnelsen framsto som den viktigste. Én av fire deltakere i befolkningsundersøkelsen krysset av for samfunnsstraff, som er i tråd med dommerpanelets vurdering av reaksjon i saken, mens 16 prosent krysset av for betinget fengsel, som ville vært utfallet ved pådømmelse etter § 311. I Ungdataundersøkelsen var ungdomsstraff kategorien med flest svar. Gjennomgående mente ungdommene saken burde bli straffet strengere enn det de trodde den reaksjonen fra samfunnet ville blitt. Få trodde saken ville endt med en betinget fengselsstraff.

I fokusgruppene diskuterte deltakerne hvorvidt gjerningspersonens motiver bak handlingen burde spille inn på straffverdigheten. Her var det flere som mente at

dette var av betydning for reaksjonen som skulle utmåles. Etter straffeloven er også dette av betydning i saker hvor det utmåles straff etter §§ 267 og 267a, som kun dekker handlinger som er ment å krenke. I tillegg må den eller de utsatte også være klar over krenkelsen. Etter § 311 om overgrepsmateriale er dette uten betydning for straffverdigheten. Som i diskusjonene om voldtektssaken, ble individuelle kjennetegn som kjønn og om man har barn avvist som noe som burde spille inn på vurderingen av straffverdigheten til handlingen.

De to ungdomsgruppene argumenterte tilsynelatende ulikt om straffens formål. Den ene gruppen vektla muligheten for endring hos gjerningspersonen og hjelpen han ville trenge for å forstå det han hadde gjort. Den andre gruppen snakket mer om straffen som en lærepenge, en slags sjokk-behandling, men med det samme målet, at gjerningspersonen skulle forstå at han hadde begått en alvorlig handling. Begge gruppene snakket også om straff som nødvendig av hensyn til de fornærmede. I unge voksen-gruppen derimot ble straff generelt koblet til det å gjøre opp for seg når man har gjort noe galt.

5 Voldslovbrudd

Vold og mishandling er lovbrudd som rammer mange og som har alvorlige konsekvenser for individer og samfunn. Omfanget av anmeldte voldslovbrudd har holdt seg relativt stabilt gjennom en periode der det har vært nedgang i en del av de andre mest utbredte lovbruddene (Stene, 2020). I dette prosjektet fokuserte vi på lovbruddene mishandling i nære relasjoner og kroppsskade.

Dagens forbud mot mishandling i nære relasjoner ble innført i 2006, og siden har vi sett at anmeldelser etter strl. § 282 har økt, mens det har vært en nedgang i enkelte andre voldslovbrudd. Dette kan indikere at forhold som tidligere ble anmeldt som kroppskrenkelse, trusler og kroppsskade,¹⁶ nå anmeldes som mishandling i nære relasjoner. Norske myndigheter (se for eksempel Riksadvokaten, 2021) har over lengre tid hatt som målsetting å bekjempe familievold, og innføringen av et eget straffebud var ment å både rette oppmerksomheten mot vold i nære relasjoner og lette etterforskning og iretteføring av saker. Bakgrunnen for dette er en utvikling fra at vold i nære relasjoner ble forstått som privat og noe det ikke var hensiktsmessig at myndighetene reagerte på bortsett fra i ekstreme tilfeller, til at sosiale bevegelser og myndighetene ser slik vold som svært alvorlig (Skjørten et al., 2019). Straffebudet reflekterer også nyere perspektiver på vold i nære relasjoner som voldsregimer. Strafferammen for mishandling i nære relasjoner ble økt fra 4 til 6 års fengsel med innføringen av ny straffelov i 2015, og praksis er ment å innebære høyere straff for mishandling i nære relasjoner enn for vold i andre sammenhenger. Om tilfellet er grovt, dekkes det av strl. § 283 som straffes med fengsel inntil 15 år. Straffebudet har vært gjenstand for en del kritikk fordi det er uklart hva det rammer (se for eksempel Øyen, 2019).

Mishandling i nære relasjoner kriminaliserer trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold og andre krenkelser, og handler slik sett både om fysisk og psykisk vold som gjerne er sammenkoblet og foregår over tid. Kroppsskade er definert ut fra hvilke konsekvenser handlingen gir for den fornærmede. Det er trolig mer kontinuitet i synet på denne siste typen vold i samfunnet. Samtidig kan tersklene for hva som regnes som skadelig og som vold ha endret seg i tråd med samfunnsendringer generelt, endringer som det i den kriminologiske litteraturen omtales som «kulturell sensitivitet» (Kivivuori, 2014). Vi vet fra litteraturen at dette er tilfelle for vold mot barn, hvor det som tidligere ble forstått som legitime handlinger i oppdragelsesøyemed, nå er forstått som vold – og noe illegitimt.

Voldslovbrudd i straffeloven

Straffebudet mot mishandling i nære relasjoner (§ 282) omhandler situasjoner hvor noen «ved trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser, alvorlig eller

---

¹⁶ Det som i straffeloven av 1902 het legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse.

gjentatt mishandler noen man står i en nær relasjon med.»¹⁷ Strafferammen er seks års fengsel. Straffeutmålingen skal se hen til blant annet varighet, skadepotensiale, konkret skade, om barn har vært vitne til mishandlingen og den fornærmedes sårbarhet (se f.eks. HR-2020-1345-A). Lovbruddet skal normalt gi ubetinget fengselsstraff. Rettspraksis viser tilsynelatende mye usikkerhet om lov-anvendelse, både ved at flere saker er omgjort i Høyesterett og ved dissens i lagmannsretten. Det er derfor vanskelig å finne veiledende rettspraksis. Gröning og Jacobsen (2022b) oppsummerer heller ikke straffenivået i sin lovkommentar til § 282, men HR-2020-1345-A avviste en anke om et tilfelle av mishandling i nære relasjoner som inkluderte en kombinasjon av fysisk og psykisk vold uten skjerpene omstendigheter, og denne kan brukes retningsgivende. I denne saken ble dommen for overtredelse av strl. § 282 åtte måneders ubetinget fengsel etter at fire måneder kom til fradrag på grunn av lang saksbehandlingstid, det vil si at saken i seg selv tilsa 12 måneder ubetinget fengsel.

Kroppsskade er kriminalisert etter strl. § 273 og gjelder en handling som «skader en annens kropp eller helse, gjør en annen fysisk maktesløs eller fremkaller bevisstløshet eller liknende tilstand hos en annen».¹⁸ Grensen mellom dette og kroppskrenkelse (strl. § 271)¹⁹ kan synes utydelig. Strl. § 271 kriminaliserer handlingen vold, mens § 273 kriminaliserer handlinger som har klare fysiske følger. Straffen for kroppsskade er maksimum 6 års fengsel, og i motsetning til voldtekt, er det ikke minstestraft eller normalstraff for slik vold. Straffen for et tilfelle av kroppsskade er ubetinget fengsel. Selv om det er mulig å ilegge samfunnsstraff, har Høyesterett vist tilbakeholdenhet i tilfeller der volden har stort skadepotensiale og handlingen har foregått i offentlig rom, noe som betyr at handlingen også er skremmende for andre enn den fornærmede. Basert blant annet på HR-2022-1180-A, stadfester Linda Gröning og Jørn Jacobsen (2022a) i sin lovkommentar at et normalt tilfelle av en overtredelse av strl. § 273 straffes med ubetinget fengsel i fem måneder.

---

¹⁷ Aktuelle deler av forbudet i straffeloven mot mishandling i nære relasjoner (§ 282) lyder som følger: «Med fengsel inntil 6 år straffes den som ved trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser, alvorlig eller gjentatt mishandler a. sin nåværende eller tidligere ektefelle eller samboer, b. sin eller nåværende eller tidligere ektefelles eller samboers slektning i rett nedstigende linje, c. sin slektning i rett oppstigende linje, d. noen i sin husstand, eller e. noen i sin omsorg.»

¹⁸ Forbudet i straffeloven mot kroppsskade (§ 273) lyder som følger: «Med fengsel inntil 6 år straffes den som skader en annens kropp eller helse, gjør en annen fysisk maktesløs eller fremkaller bevisstløshet eller liknende tilstand hos en annen.»

¹⁹ I strl. § 271 defineres kroppskrenkelse som å øve «vold mot en annen person eller på annen måte krenker ham fysisk» og straffes med bot eller fengsel inntil 1 år. Her er det altså handlingen som står i sentrum, ikke konsekvensene, som for strl. § 273 (Jacobsen et al., 2020).

Det generelle synet på straff for voldslovbrudd

Deltakerne i telefondelen av befolkningsundersøkelsen ble bedt om å si hvor enig eller uenig de var i påstanden «Voldsforbrytelser bør straffes hardere enn det gjøres i Norge i dag». Figur 5.1 på neste side viser hvordan svarene på påstanden varierte etter individuelle kjennetegn.

Hele tre av fire deltakere i befolkningsundersøkelsen sa seg enig i at voldsforbrytelser burde straffes hardere enn det gjøres i Norge i dag. Det var ingen forskjeller mellom kvinner og menn. Etter alder fant vi at yngre deltakere oftere var uenig i at voldsforbrytelser burde straffes hardere, mens de eldste deltakerne i undersøkelsen oftest mente det burde straffes hardere. Andre undersøkelser har vist at menn og yngre personer oftere blir utsatt for vold (Løvgren et al., 2022), noe som viser at risiko for utsatthet ikke er førende for synet man har på straff for slike hendelser. Deltakere med høyere utdanning svarte oftere at de var uenig i eller verken enig eller uenig i at straffene burde vært strengere. Også etter bosted fant vi noen systematiske forskjeller, hvor deltakere bosatt i de minst sentrale strøkene av landet oftere mente straffene for voldsforbrytelser burde vært strengere. Sist var forskjellene etter landbakgrunn sprikende, hvor deltakere med bakgrunn fra Norge oftest var enig i at voldsforbrytelser burde straffes hardere, mens personer med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania oftere svarte både at de var enige og uenige i påstanden.

Vurdering av en konkret sak om mishandling i nære relasjoner

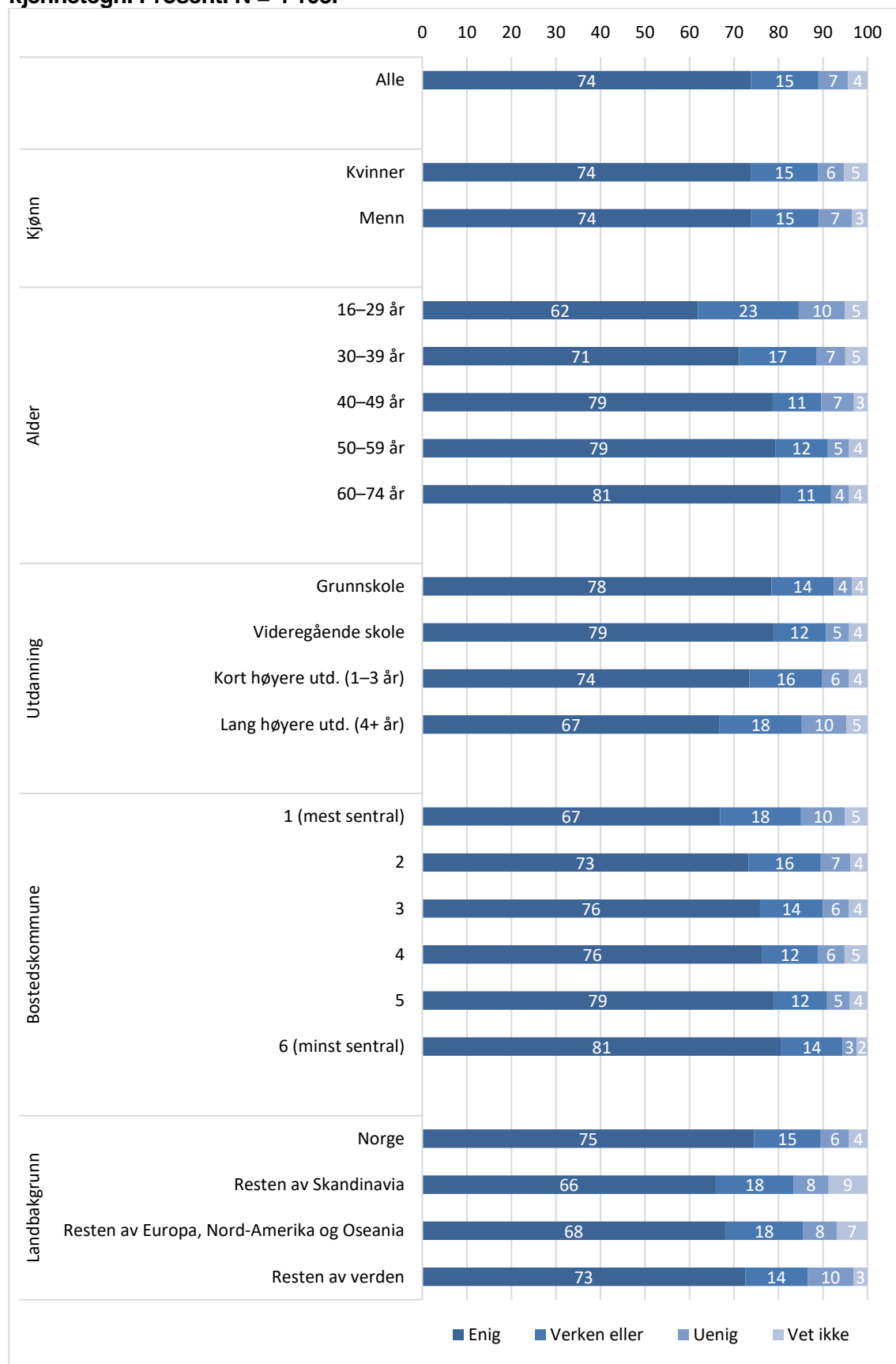
Deltakerne i befolkningsundersøkelsen ble i spørreskjemaet de fikk tilsendt i posten bedt om å vurdere reaksjon i en sak om mishandling i nære relasjoner. Teksten lød som følger:

Botan og Sidar er jevngamle og giftet seg for 15 år siden. De har tre barn, den yngste fem år. I løpet av ekteskapet har Sidar jobbet lite. Da barna var yngre, var hun helt utenfor arbeidslivet i lange perioder, men de siste årene har hun hatt en deltidsjobb i kommunen. Botan har vært i stand til å forsørge familien, derfor har ikke dette vært noe Botan eller Sidar har regnet som et problem.

De siste årene har Botans helse blitt dårlig, og for to år siden ble han uføretrygdet. Etter det har forholdet mellom Botan og Sidar vært vanskelig. Botan har i økende grad forsøkt å kontrollere hva Sidar gjør i hverdagen. Det har også vært flere episoder der Botan har vært sint og truende mot Sidar, og ved et par anledninger har han dyttet henne. Sidar har etter hvert blitt redd for å gjøre ham sint og strekker seg langt for å holde ham fornøyd. Han har flere ganger de siste årene også truet med å ta livet av både seg selv og Sidar.

...

Figur 5.1: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på påstanden «Voldsforbrytelser bør straffes hardere enn det gjøres i Norge i dag» etter individuelle kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

Note: Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

For seks måneder siden oppsto en situasjon som endte med at en nabo ringte politiet og Botan ble anmeldt for vold mot Sidar. Botan slo ved denne anledningen Sidar i ansiktet, noe han ikke hadde gjort tidligere. Kraften i slaget gjorde at hun mistet balansen, samtidig som Botan dyttet henne. Hun falt og slo hodet og høyre skulder mot et bord. Etter denne episoden har Sidar hatt smerter i skulderen, og søvnproblemer hun har hatt de siste to årene, har blitt forverret.²⁰

Dommerpanelet i undersøkelsen fant det vanskelig å vurdere reaksjon i saken, da de mente faktum ikke var tydelig nok til å avgjøre om saken kunne påtales etter § 282 i straffeloven om mishandling i nære relasjoner, om man må se hen til § 263 eller § 264 om trusler / grove trusler eller om saken burde blitt vurdert etter § 271 om kroppskrenkelse. Vurderingen får stor innvirkning på straffen som utmåles, hvor en påtale for mishandling i nære relasjoner ville resultert i en langt strengere reaksjon enn de to andre mulighetene. Med dette som forbehold, har dommerpanelet kommet med en vurdering av straffenivå for alle de tre mulige lovbruddene. Med utgangspunkt i § 263 om trusler mente panelet at straffen ville blitt 60 dager ubetinget fengsel. Saken ligger ellers i det nedre sjiktet av straffebestemmelsen om kroppskrenkelse, og straffen etter § 271 ville blitt 45 dager ubetinget fengsel. Skulle det derimot blitt utmålt straff etter § 282 om mishandling i nære relasjoner ville utfallet blitt en langt strengere straff. Hendelsen ligger fortsatt i det nedre sjiktet av straffebestemmelsen, men panelet anslo likevel at straffen ville blitt 4–5 måneder ubetinget fengsel. I tillegg ville den fornærmede blitt tilkjent en oppreisningserstatning på kr. 40 000,-.

Tabell 5.1 viser hvordan deltakerne i befolkningsundersøkelsen krysset av for hva de tenkte om reaksjon i saken om mishandling i nære relasjoner.

---

²⁰ I en alternativ variant av skjemaet var gjerningspersonen gitt navnet Morten og den fornærmede navnet Siri samt at varianter av skjemaet oppga at Botan/Morten tidligere var straffet for trusler. Variasjonene hadde liten betydning for svarene som ble gitt.

Tabell 5.1: Avkryssede reaksjoner i befolkningsundersøkelsen på saksbeskrivelse om mishandling i nære relasjoner. Prosent. N = 1 064.

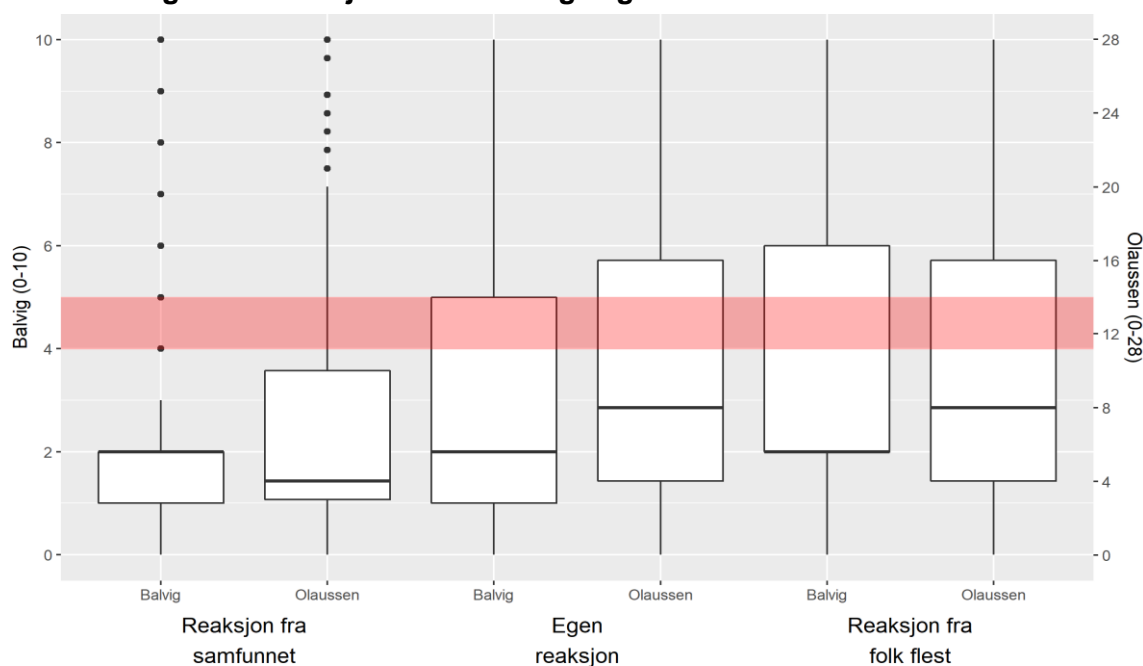
	Reaksjon fra samfunnet	Egen reaksjon	Reaksjon fra folk flest
Ingen reaksjon	10	<1	2
Påtaleunndlatelse	19	6	7
Bot	9	4	7
Betinget fengsel	38	29	32
Konfliktråd	13	13	8
Samfunnsstraff	2	6	3
Elektronisk fotlenke	2	3	2
Ubetinget fengsel < 1 år	17	21	28
Ubetinget fengsel > 1 år	3	10	14
Behandling av gjerningsperson	23	52	25
Økonomisk kompensasjon	20	23	22
<i>Antall kryss</i>	1 862	2 009	1 776

Note: Deltakerne ble bedt om å sette maksimalt to kryss i hver av de vertikale kolonnene. Kategoriene var ikke gjensidig utelukkende, så prosenteringen summerer opp til over 100. Dommerpanelets vurdering er merket i grått (spenn fra 45 dager til 5 mnd. ubetinget fengsel samt en økonomisk kompensasjon til den fornærmede på kr. 40 000,-). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Mer enn én tredel av deltakerne i undersøkelsen trodde at saken om mishandling i nære relasjoner ville resultert i en betinget fengselsstraff. Reaksjonen er betydelig mildere enn vurderingen fra dommerpanelet, som uavhengig av hvilket straffebud man hadde lagt til grunn, ville utmålt en ubetinget fengselsstraff. Kun 17 prosent av deltakerne krysset av for at de trodde reaksjonen fra samfunnet ville blitt en kortere ubetinget fengselsstraff, mens ytterligere tre prosent krysset av for en lang, ubetinget fengselsstraff. Én av fire mente saken burde resultert i behandling av gjerningspersonen, mens 20 prosent krysset av for økonomisk kompensasjon til den fornærmede. Ti prosent av deltakerne trodde at saken ville endt uten noen form for reaksjon fra samfunnet. Gjennomgående ville deltakerne selv straffet noe strengere enn det de trodde ville bli reaksjonen fra samfunnet, men forskjellen var ikke veldig stor. Samtidig var det langt færre som mente saken ikke burde ende med noen reaksjon, og andelen som krysset av for at gjerningspersonen burde få behandling var dobbelt så høy sammenlignet med hva de trodde reaksjonen fra samfunnet ville bli. Sist var det en svak tendens til at deltakerne trodde at folk flest ville straffe noe strengere enn dem selv.

Figur 5.2 viser hvordan deltakerne skåret på straffeskalaene til Balvig og Olaussen på saksbeskrivelsen om mishandling i nære relasjoner opp mot det faktiske straffenivået i Norge i dag.

Figur 5.2: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sin vurdering av reaksjon for mishandling i nære relasjoner etter Balvigs og Olaussens straffeskalaer. N = 1 064.

Note: Den uthevede streken i boksen markerer medianverdien, hele boksen dekker 50 prosent og strekene dekker ytterpunktene i fordelingen. Boksene merket Balvig er forankret i Y-aksen på venstre side av figuren, med verdier 0–10. Boksene merket Olaussen er forankret i Y-aksen på høyre side av figuren, med verdier 0–28. Dommerpanelets vurdering er merket i rødt (spenn fra 45 dager til 5 mnd. ubetinget fengsel samt en økonomisk kompensasjon til den fornærmede på kr. 40 000,-). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Deltakerne i befolkningsundersøkelsen oppga et lavere straffenivå for hvordan de trodde samfunnet ville reagere på saken som beskriver mishandling i nære relasjoner enn hva det faktiske straffenivået i Norge er i dag. Med begge de to skalaene plasserte det faktiske straffenivået seg utenfor den øverste kvartilen av boksene, noe som betyr at tre av fire deltakere oppga en verdi lavere enn dette. Vurderingen gjaldt uavhengig av om det skulle utmåles straff for trusler, kroppskrenkelse eller mishandling i nære relasjoner. Den foreslåtte reaksjonen fra deltakerne og hva de trodde folk flest ville mene lå også langt under det faktiske straffenivået, men her falt straffenivået innenfor boksen som viser halvparten av svarene. Samtidig var medianverdien langt under dommerpanelets vurdering, noe som viser at deltakerne selv mente denne saken burde straffes mildere enn den faktisk ville blitt. Vurderingen gjøres på tross av at et stort flertall på det innledende spørsmålet av mer generell karakter svarte at voldsforbrytelser burde straffes hardere i Norge enn det gjøres i dag. Størrelsen på boksene viser også at spredningen var stor. Mange har svart at de mente hendelsesforløpet ikke burde resultere i noen streng reaksjon, mens det samtidig også var mange som mente at hendelsen burde straffes strengt.

Vurdering av en konkret sak om kroppsskade

I tillegg til saken om mishandling i nære relasjoner, ble deltakerne i befolkningsundersøkelsen bedt om å vurdere en sak om kroppsskade. Teksten de ble presentert for lød som følger:

Klokka 03.15 går Kalle på 22 år hjemover fra et utested sammen med Amina, en jente han hadde møtt samme kvelden. De bestemte seg for å ta følge hjem og å gå til fots i stedet for å vente på taxi. En mann ingen av dem kjente nådde dem igjen bakfra og spurte om de hadde røyk han kunne få. Amina hadde sigaretter, men ville ikke dele, og sa det til mannen. Dette gjorde ham sint, og han kalte Amina en jævla hore.

Selv om Amina ikke så ut til å gjøre mye ut av episoden, mente Kalle at dette var uakseptabelt, og han havnet i en verbal krangel med mannen. Kalle sa at han burde passe seg, og mannen svarte med å slå Kalle i ansiktet med en flaske han hadde i hånda. Kalle falt deretter på asfalten og slo hodet. Han var bevisstløs en kort stund.

Amina var for sjokkert til å handle, men en forbigående, Bilal, ringte ambulanse. Ambulansen kom raskt og tok seg av Kalle. Det viste seg at Kalle hadde fått et brudd på kinnbenet av slaget i ansiktet og en hjernerystelse etter fallet. Ambulansen kontaktet politiet.

Bilals forklaring og informasjon fra overvåkningskameraer i området gjorde det mulig for politiet å identifisere Viktor som gjerningsperson. Etter hendelsen har Kalle slitt med søvn og har hatt angst.²¹

Dommerpanelet vurderte at hendelsen som presenteres i spørreskjemaet objektivt sett er så alvorlig at den ville falle under § 273 om kroppsskade. Samtidig vurderte de det også til at det, basert på teksten, ikke var mulig å si noe om forsett, noe som er en forutsetning for å straffe etter § 273. Tvilen skal da komme gjerningspersonen til gode, og dommerpanelet mente han da ikke ville blitt ilagt noen reaksjon. Om man derimot forutsetter at gjerningspersonen opptrådte forsettlig, anslo dommerpanelet at den utmålte reaksjonen for kroppsskade ville blitt seks måneders ubetinget fengsel. I den videre behandlingen av saken i rapporten forholder vi oss til begge disse mulige utfallene. Det er samtidig verdt å merke seg at kravet til forsett er lavere for å bli straffet etter § 271 om kroppskrenkelse, så det er også mulig gjerningspersonen ville blitt ilagt en reaksjon etter dette straffebudet.

Tabell 5.2 viser hvordan deltakerne i befolkningsundersøkelsen svarte om reaksjon i saksbeskrivelsen om kroppsskade.

---

²¹ I en alternativ variant av skjemaet var gjerningspersonen gitt navnet Ahmed samt at varianter av skjemaet oppga at Viktor/Ahmed tidligere var straffet for en lignende voldsepisode. Variasjonene hadde liten betydning for svarene som ble gitt.

Tabell 5.2: Avkryssede reaksjoner i befolkningsundersøkelsen på saksbeskrivelse om kroppsskade. Prosent. N = 1 064.

	Reaksjon fra samfunnet	Egen reaksjon	Reaksjon fra folk flest
Ingen reaksjon	2	<1	<1
Påtaleunndlatelse	5	<1	<1
Bot	13	5	8
Betinget fengsel	32	17	20
Konfliktråd	3	4	3
Samfunnsstraff	5	9	6
Elektronisk fotlenke	5	5	3
Ubetinget fengsel < 1 år	35	27	31
Ubetinget fengsel > 1 år	12	33	32
Behandling av gjerningsperson	6	16	6
Økonomisk kompensasjon	40	63	45
<i>Antall kryss</i>	1 881	2 104	1 815

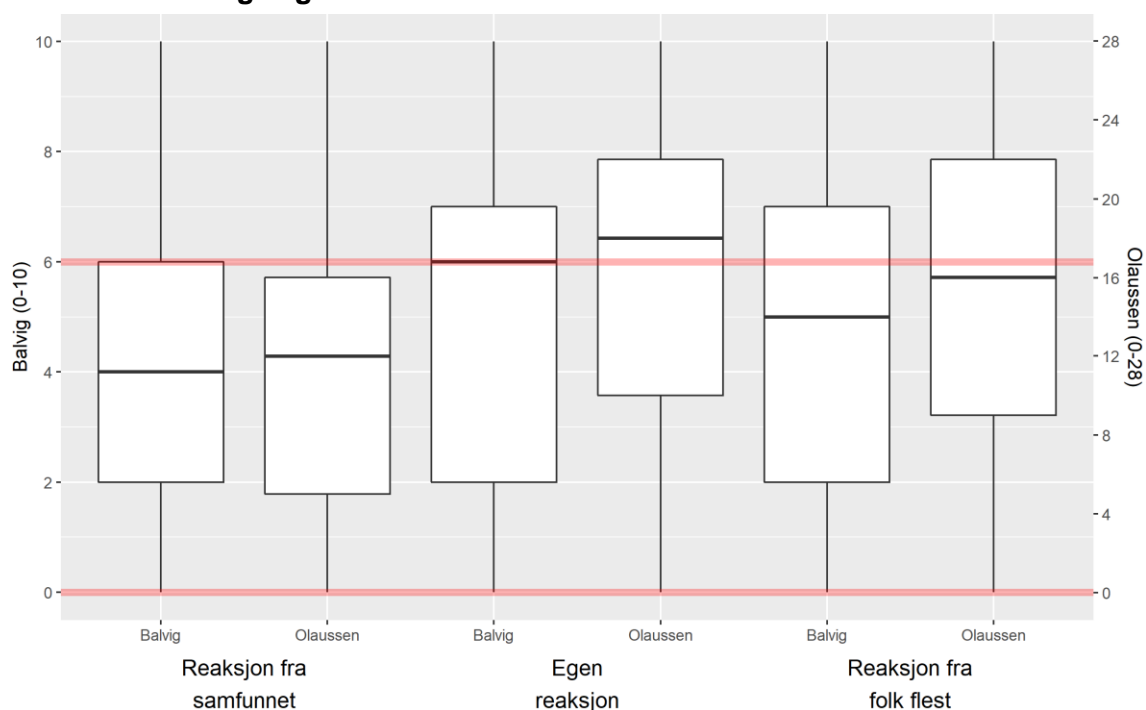
Note: Deltakerne ble bedt om å sette maksimalt to kryss i hver av de vertikale kolonnene. Kategoriene var ikke gjensidig utelukkende, så prosenteringen summerer opp til over 100. Dommerpanelets vurdering er merket i grått (ingen reaksjon eller, gitt forsett, 6 måneders ubetinget fengsel). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Nær halvparten av deltakerne i befolkningsundersøkelsen krysset av for at de trodde saken om kroppsskade ville resultere i en ubetinget fengselsstraff. Samtidig viser nærmere analyser av disse tallene at mange krysset av for en kortere, ubetinget fengselsstraff. Dommerpanelet anslo derimot seks måneders ubetinget fengsel som en sannsynlig reaksjon i saken om forsett ble lagt til grunn, mens bare 28 prosent av deltakerne krysset av for en straff som var minst så streng. Om forsett ikke blir lagt til grunn, kunne saken endt uten noen reaksjon. Kun to prosent av deltakerne trodde at «ingen reaksjon» ville vært utfallet. Rundt tre av ti trodde saken vil endt opp med en betinget fengselsstraff. 40 prosent trodde også den fornærmede vil få økonomisk kompensasjon. Om man ser på hvilken reaksjon deltakerne mente saken burde resultere i, var det større samsvar med det faktiske straffenivået i Norge i dag. 60 prosent mente saken burde resultere i ubetinget fengsel, hvor langt de fleste av disse krysset av for en fengselsstraff på seks måneder eller mer. Mange mente også at den fornærmede burde få økonomisk kompensasjon. Svarene for hva deltakerne trodde folk flest ville mene om reaksjon i saken var lignende for hva de selv mente.

Figur 5.3 viser hva deltakerne i befolkningsundersøkelsen svarte om reaksjon i saken opp mot det faktiske straffenivået etter Balvigs og Olaussens straffeskalaer.

Figur 5.3: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sin vurdering av reaksjon for kroppsskade etter Balvigs og Olaussens straffeskalaer. N = 1 064.

Note: Plottene merket Balvig er forankret i Y-aksen på venstre side av figuren, med verdier 0–10. Plottene merket Olaussen er forankret i Y-aksen på høyre side av figuren, med verdier 0–28. Dommerpanelets vurderinger er merket i rødt (ingen reaksjon eller, gitt forsett, 6 måneders ubetinget fengsel). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

De to boksene til venstre i figuren viser at deltakerne tydelig undervurderte straffenivået for kroppsskade i Norge i dag. Den øverste grensen av boksene ligger under straffen utmålt av dommerpanelet (gitt forsett), noe som betyr at mer enn tre av fire deltakere svarte et straffenivå under det som ville blitt reaksjonen i en rettssak. Dommerpanelet mente også saken kunne endt uten en reaksjon, men dette var det tilnærmet ingen av deltakerne som trodde. Samtidig er det tydelig samsvar mellom hva deltakerne mente straffenivået burde være og det faktiske straffenivået, hvor straffenivået overlapper med medianverdien i Balvigs skala og er tett på i Olaussens variant. Svarene er dermed i tråd med at mange mente at voldsforbrytelser burde straffes hardere, selv om det også er tydelig at disse holdningene til dels baserer seg på en misoppfatning av hvor strenge straffene er i slike situasjoner. Deltakerne trodde folk flest ville ønsket en reaksjon omtrent lik som dem selv. Størrelsen på boksene viser at det var stor variasjon i svarene til deltakerne, særlig når det kommer til hva man selv ville anse som en egnet reaksjon.

Fokusgrupper om kroppsskade

I tre av fokusgruppene ble teksten som beskriver et tilfelle av kroppsskade diskutert i detalj. To av fokusgruppene besto av unge menn som enten var varetektsfengslet eller sonet dom, og altså hadde egne erfaringer med og kunnskap om straffeapparatet. Den ene besto av fire menn i alderen 19–24 år og den andre

av fire menn i alderen 20–24 år. Flere av dem hadde innvandringsbakgrunn. Det at deltakerne satt i fengsel er reflektert i svarene, hvor de brukte ord som straffesystemet selv bruker, gjentok hensyn i straffeutmåling som det er vanlig å ta i norske rettsaler, viste til innholdet i loven og refererte til og med til Lovdata, en database over dommer fra norske domstoler. Den siste gruppen besto av studenter. Noen av deltakerne kjente hverandre godt fra før, mens andre kun visste om hverandre. Deltakerne var 23 og 24 år gamle, tre kvinner og én mann. Gruppen var ressurssterk og hadde god oversikt over temaene som ble diskutert. De tre fokusgruppene som diskuterte teksten om kroppsskade rommet derfor deltakere som var svært ulike, noe som har gjort det vanskelig å sammenstille og konkludere på bakgrunn av funnene. Samtidig viser bredden sannsynlige ytterpunkter i fordelingen av unge voksne, noe som gjør sammenligningen ekstra interessant. I og med at gruppene var så ulike betegnes de videre som «unge voksne innsatte» og «unge voksne studenter».

Hva slags sak er dette?

Saken om kroppsskade som ble beskrevet i spørreskjemaet ble tolket ganske ulikt mellom de unge voksne innsatte og de unge voksne studentene. Studentene beskrev gjennomgående saken som et tilfelle av «blind vold». De unge voksne innsatte la derimot vekt på at saken hadde en foranledning og de snakket om saken som mer gjensidig og utfallet som tilfeldig. Én av deltakerne (ung voksen, mann, innsatt) kalte for eksempel saken et «fylleslagsmål». At den fornærmede blander seg borti situasjonen tolkes som en provokasjon:

Hadde han bare ikke sagt så mye og gått, hvor stor sannsynlighet er det for at han hadde brukt den flasken, slått eller gjort noe videre? Han hadde jo gått sin vei. Men når du begynner å fyre han opp mens han er påvirket av alkohol, så fyres de mye lettere opp, ikke sant (...) Det her skjedde der og da på grunn av hissigheten som ble mellom dem. Ordslenginga. (ung voksen, mann, innsatt)

Én av deltakerne protesterte på denne forståelsen: «Han spurte henne om sigaretter og hun ville ikke gi ham, og han kaller hun en hore. Selvfølgelig skal han andre kompisene si noe til ham» (ung voksen, mann, innsatt). Forskjellen mellom de unge voksne innsatte og de unge voksne studentene handlet også om at de innsatte i større grad beskrev vold som vanlig i samfunnet, og noe som lett kunne skje. Én av deltakerne sa: «Men for meg det ser ut som han bare, jeg vet ikke (...), mista kontrollen og ... det kan fort skje, altså» (ung voksen, mann, innsatt). Selv om støtten til en slik forståelse av voldens status i samfunnet var sterkest hos de unge voksne innsatte, pekte også studentene i noen grad på at vold kan forekomme mellom venner i forbindelse med rus.

Hva kan påvirke hvordan man ser på saken?

I forlengelse av hvordan de tolket volden som gjensidig og skaden som fulgte tilfeldig, mente de unge voksne innsatte at **omstendighetene** var formildende. Selv om de unge voksne studentene selv så på volden som «blind», altså uten en

foranledning, mente de at den fornærmedes handlinger forut for volden, «det at Kalle krangla» (ung voksen, kvinne, student), kunne bety at gjerningspersonen ville fått en mildere reaksjon i saken.

Ett av temaene i fokusgruppene var om **tidligere dom** burde påvirke straffeutmålingen. Flere av deltakerne mente at det burde få utslag om gjerningspersonen i saken hadde blitt tatt for lovbrudd tidligere, mens andre mente at det var problematisk fordi man kan ha begått lovbrudd uten å ha blitt tatt. De unge voksne innsatte diskuterte inngående om det var lovbrudd generelt eller kun vold som burde være relevant i denne sammenhengen. Én av dem forklarte:

For du har ikke lært da. (...) [J]eg mener at hvis du begår vold to ganger, så skal du ha hardere straff. Men hvis du begår ehh liksom en annen type kriminalitet enn det du gjorde første gangen, så skal det være på en helt vanlig straff da. Det skal ikke bli adda noe ekstra da. (ung voksen, mann, innsatt)

Gjerningspersonens **alder** ble også tatt opp i fokusgruppene som noe som kunne påvirke utmålingen av reaksjon. Først og fremst var konklusjonen i disse diskusjonene at gjerningspersonen var voksen nok til at det ikke burde ha betydning i den aktuelle saken. Én av deltakerne forklarte:

Ja, fengsel, ja, selv om han er ustraffet så er han såpass gammel nok til å bli straffet. Hadde han vært under 18 hadde det vært en annen sak, men over 18 så er du såpass voksen da at, ja, du må ta konsekvenser. (ung voksen, mann, innsatt)

Her ser vi at deltakeren gjorde et skille for utmåling av reaksjon der loven også setter et skille, nemlig over og under 18 år. Normalt vil en gjerningsperson under 18 år behandles mildere enn en over, hvor man særlig er tilbakeholden med å bruke ubetinget fengselsstraff mot barn.

Videre diskuterte deltakerne en rekke ulike kjennetegn ved både situasjonen og de involverte individene, hvor ingen av dem i utgangspunktet ville hatt innvirkning på utmålingen av straff i en rettssak. Uten at dette ble tatt opp av intervjueren, tok en deltaker opp hvorvidt **beruselse** burde påvirke reaksjonen: «Det altså, det går an å være full, men man er, man er til en grad klar over hva man gjør uansett, så det» (ung voksen, mann, innsatt).

Betydningen av **kjønn** i hvordan man vurderte saken og eventuelle reaksjoner var et viktig tema i alle tre fokusgruppene. De unge voksne studentene diskuterte hva som kunne medføre at kjønn hadde betydning. Utdraget under viser litt av dynamikken i slike diskusjoner og ulike måter kjønn kan være relevant på:

Man må ha et filter over gjerningspersonen og se på den som en person, ikke nødvendigvis kjønn. Fordi hvis resten av situasjonen er helt det samme så har det ikke noe å si, hvem det er. (ung voksen, kvinne, student 1)

Men sånn vold er kanskje litt mer utypisk ... eller blind vold, for kvinner. Så jeg hadde vært litt mer skeptisk, må jeg ærlig si, om det er hele historien vi får. Om det ikke har vært mer konflikt før. (ung voksen, kvinne, student 2)

En foranledning liksom? Eller at hun har handlet i selvforsvar tror jeg fort jeg kunne tenkt, ja. At det på en måte hadde tillagt egenskaper som kanskje ikke lå der fra før, bare for at historien skal gi mening i hodet mitt, da. Fordi selv om vi bare bytter kjønn så er på en måte ... forventningene til historien blir tullet litt med, da, når vi bytter kjønn. For da blir liksom ... rollene blir ikke på samme måte som jeg gjerne har sett for meg. (ung voksen, mann, student)

At om det hadde vært en kvinne at det var en engangssak, og jeg hadde følt at det ... det blir jo sånn, man blir redd med en gang det er en mann som gjør det. For at det skal bli en kjede av reaksjoner, at det fortsatt skal være vold. Og hvorfor jeg ikke tenker det om kvinner er jo sikkert en egen ting, men ja, jeg tror jeg hadde vært fordomsfull der. At jeg hadde trodd at det kom til å greit, og at hun ikke kom til å gjøre det igjen, at det var en foranledning. Det er ikke riktig. (ung voksen, kvinne, student 3)

Når de unge voksne innsatte diskuterte hva de trodde kjønn hadde betydd for reaksjonen, var de skjønt enige om at retten ville straffet en kvinne mildere enn en mann for samme handling. Som én av dem uttrykte det: «Nei, det [å være kvinne] er gratisbillett, du går ikke i fengsel da» (ung voksen, mann, innsatt). De var tydelige på at de ikke mente kjønn burde bety noe, og at kvinner kunne stå for like alvorlig kriminalitet som menn, selv om det ikke alltid ble sett som det av andre: «Hvis det er sånn at det er en kvinne innblanda, så kan hun egentlig være sjefen, men det vil aldri politiet tro, ikke sant, fordi det er en kvinne» (ung voksen, mann, innsatt).

Intervjueren spurte om deltakerne trodde at reaksjonen fra samfunnet ville vært annerledes om gjerningspersonen hadde hatt **innvandringsbakgrunn**. De unge voksne innsatte mente at dette ville innebære at straffen ble strengere. Én av dem formulerte det slik: «Det er stygt å si, men det pleier å bli dømt, eller, ofte blir det dømt verre (...) Det er urettferdig dømming» (ung voksen, mann, innsatt). To av de andre deltakerne i samme fokusgruppe støttet denne påstanden, mens den tredje problematiserte dette: «Jeg er ikke helt enig, asså. Ikke denne typen saker her, så er det ikke så mye forskjellsbehandling» (ung voksen, mann, innsatt).

Andre kjennetegn ble også diskutert i enkelte fokusgrupper, som **det å ha barn**, hvor det var enighet om at dette ikke burde ha betydning for reaksjonen som ble utmålt.

Hva er en passende reaksjon?

Deltakerne den ene fokusgruppen bestående av unge voksne innsatte mente før diskusjonen i gruppen at saken burde resultere i en kort ubetinget fengselsdom og økonomisk kompensasjon til den fornærmede, enten under 50 000 kroner eller mellom 50 000 og 100 000 kroner. Da deltakerne etter felles diskusjon ble bedt

om å fylle ut reaksjonsskjema på nytt, var den viktigste endringen at tre av deltakerne hadde kortet ned på lengden på den ubetingede fengselsstraffen eller erstattet ubetinget fengsel med betinget fengsel og samfunnsstraff. Deltakerne i den andre fokusgruppen med unge voksne innsatte mente at saken burde resultere i en ubetinget fengselsstraff, som varierte fra 2–5 måneder til to år, og økonomisk kompensasjon til den fornærmede, men nivået varierte noe. Det var bare små endringer i avkryssingene etter diskusjonen av saken. De manglende endringene kan reflektere at diskusjonene dem imellom om saken og reaksjoner var lite detaljerte og drøftende.

Det var stor variasjon mellom de unge voksne studentene i hvilke reaksjoner de kombinerte da de fylte inn reaksjonsskjemaet. De krysset av for en kombinasjon av korte betingede eller ubetingede fengselsdommer, og utstrakt bruk av økonomiske sanksjoner, både bot og økonomisk kompensasjon til den fornærmede, og konfliktråd og behandling. Etter diskusjonen endret flertallet i gruppen mening: ordinær behandling i konfliktrådet ble mer brukt og flere valgte mildere reaksjoner. Etter en lang diskusjon hadde deltakerne i denne fokusgruppen fjernet seg ganske mye fra de alternativene de krysset av for i skjemaet og som de tok opp tidlig i diskusjonen.

I starten av diskusjonen i fokusgruppene kom samtalen raskt inn på at handlingen burde resultere i en **ubetinget fengselsstraff**, uavhengig av om gjerningspersonen var tidligere straffet eller ikke. Én viktig grunn var sakens alvor. Deltakerne la særlig vekt på skadene som volden forvoldte, samt at risikoen for enda mer skade var til stede fordi gjerningspersonen hadde brukt en flaske. Deltakerne mente at en ubetinget fengselsstraff kunne få gjerningspersonen til å innse alvoret i saken, og dermed hindre at hen begikk nye alvorlige lovbrudd. Fengselsstraff ble altså i utgangspunktet framstilt som mest egnet til å avskrekke. I én av fokusgruppene blant innsatte var stemningen annerledes. I denne diskuterte de også om ubetinget fengselsstraff ville være riktig i denne saken, men de diskuterte det mindre som et spørsmål om hvorvidt det ville føre til endring, som i de to andre gruppene, og mer som et spørsmål om handlingen var alvorlig nok til å fortjene en fengselsdom. Én av deltakerne sa for eksempel:

Det spørs jo helt på hendelsen. Hvis du bare har slått en kar, ett slag, og gått videre, hvorfor skal du få et langt fengselsopphold for det? Hadde du banka en kar og påført flere brudd og skader, greit, jeg kan forstå et lengre opphold i fengsel. Men ett slag eller en klapp og gå videre, burde ikke bli idømt så hardt. (ung voksen, mann, innsatt)

Samtidig som diskusjonene om en passende reaksjon stort sett omkranset ubetinget fengsel, kom deltakerne også inn på forhold som kunne endre dette. Særlig forholdet mellom den fornærmede og gjerningspersonen ble tatt opp av deltakerne på tvers av gruppene. Saken som er beskrevet involverte personer som var fremmede for hverandre. Én av de unge voksne studentene la raskt vekt på at saken trolig hadde endt annerledes om parene hadde kjent hverandre, han trodde

ikke det å «gå i klinsj med en god kompis» (ung voksen, mann, student) ville blitt politianmeldt. En annen deltaker i samme fokusgruppe la til:

Det kan jeg se for meg det skjer relativt ofte i en sånn russammenheng, da. Mens her når, liksom, lovbrøyer og offer ikke har noen relasjon så er det veldig mye enklere å, liksom, se at dette er kriminalitet, det må straffes hardt (ung voksen, kvinne, student).

Det at de involverte var fremmede for hverandre ble altså koblet til rimelig straffnivå. Samtidig ble denne konklusjonen raskt justert i diskusjonen. Deltakerne trakk selv parallellen til vold i nære relasjoner og at reaksjonen i slike tilfeller burde være streng nettopp fordi partene kjenner hverandre.

Økonomisk kompensasjon til den fornærmede ble også trukket fram som sentralt, særlig i kombinasjon med andre reaksjoner. Den ene fokusgruppen bestående av unge innsatte foreslo en kombinasjon av ubetinget og betinget fengsel, og mente samtidig at gjerningspersonen burde betale økonomisk kompensasjon til den fornærmede. De unge voksne studentene oppga konsekvenser for den fornærmede som en av begrunnelsene for at han burde få økonomisk kompensasjon i dette tilfellet, selv om de også nevnte at skade etter vold kan være tilfeldig.

En annen måte å håndtere konsekvenser etter volden på kunne være **mekling i konfliktråd**, nevnte én av deltakerne:

Det stod at Kalle slet med angst etterpå, og jeg tror at man har godt av å ... Det kan jo hende at det var en alkoholpåvirket ting at det ble vold, kanskje etter at man har fått en straff for det og ønsker å gjøre noe ... gjøre ting annerledes. At begge har godt av å prate med hverandre. (ung voksen, kvinne, student)

Samtidig syntes deltakerne jevnt over at kun behandling i konfliktråd var en for mild reaksjon. Én av dem uttrykte det slik:

Ja, ja. Jeg føler at vi, vi med den graden av vold det var, at vi er forbi det at man bare kan løse det i konfliktråd. Det burde være en konsekvens. Jeg er enig med betinget fengsel. Jeg syns ikke vi skal gå helt på ubetinget. Men jeg tenker, kort betinget fengselsstraff, ja. (ung voksen, kvinne, student)

Samlet ønsket deltakerne i fokusgruppen bestående av unge studenter en løsning som sikret at gjerningspersonen ble konfrontert med skaden han hadde forårsaket og kunne få hjelp med å håndtere sinnet sitt, slik at han ikke ville utøve vold igjen. Konfrontasjon med den fornærmede ble presentert som noe som kunne ha en positiv effekt for gjerningspersonen: «Men jeg er enig i at konfliktråd kanskje er best hvis man liksom ... da blir man satt i en sånn flau situasjon hvor man møter offeret etterpå, edru» (ung voksen, kvinne, student). Deltakerne problematiserte om et slikt møte kan foregå på en måte som ikke ytterligere krenker den

fornærmede, men de var raske med å påpeke at språket i og formen på rettssaker kan være fremmedgjørende og derfor også krenkende for den fornærmede.

Selv om deltakerne i fokusgruppen bestående av unge voksne studenter i utgangspunktet hadde slått fast at samfunnet burde reagere strengt på voldstiltfeller som det som ble beskrevet, og at eventuelle andre reaksjoner burde komme i tillegg til fengsel, diskuterte de senere at fengsel kanskje ikke var en egnet reaksjon likevel. Det å møte den fornærmede kan føre til endring, mente deltakerne, noe som soning ikke kan legge like godt til rette for:

For hvis du soner ubetinget fengsel, så må du komme fram til det selv. Og det er det ikke alle som får [til]. (...) Det er mange som soner hele straffen sin uten å reflektere over det. De skal bare bli ferdig og så skal de tilbake.
(ung voksen, mann, student)

Deltakerne mente at det trengtes et ris bak speilet for å sikre endring: «Hvis du får betinget fengsel da, så får du visse betingelser. Du må møte opp i konfliktråd, du må gå på sinnemestringskurs eller 'whatever', som domstolen legger til grunn. Og så hvis du bryter det så må du i fengsel» (ung voksen, mann, student). Én av deltakerne sa: «En betinget fengselsstraff som enten tar hensyn til at det ligger et rusproblem bak eller et konflikthåndteringsproblem bak, er fint. Gjerne også med, hvis det er mulig, å kombinere det med en erstatning» (ung voksen, kvinne, student).

De unge voksne studentene var opptatt av at reaksjonen måtte oppleves rettferdig for at den skulle forebygge nye lovbrudd. Én av deltakerne sa: «I dette tilfellet så (...) tror jeg det er veldig viktig at politiet følger opp Ahmed nok til at han skjønner at det er en grunn til at han blir straffa og ikke bare fordi han ikke nødvendigvis er etnisk norsk, eller førstegenerasjon eller andregenerasjon, eller tredjegenerasjon, alt ettersom» (ung voksen, kvinne, student).

Om gjerningspersonen hadde et rusproblem mente deltakerne på tvers av grupper at det var viktig at reaksjonen ivaretok det behovet for hjelp han i så fall hadde. De unge voksne studentene veide for og imot i spørsmålet om **behandling** kunne komme i stedet for straff. Én av deltakerne oppsummerte:

Det er vanskelig. For jeg vil at det skal være likt for alle, men så vil jeg også at man skal kunne ta kontekst inn i bildet. Jeg synes det hadde vært veldig urettferdig hvis jeg, hvis jeg gjorde det samme lovbruddet som noen andre, og fordi de hadde rushistorikk så fikk de slippe unna. Men det er jo ikke det samme. Konteksten har jo noe å si for hvorfor det ... hvorfor de gjorde det. Og ja ... Hadde likt om man kunne skreddersy straffer til om det var noe som var grunnen til at de gjorde det eller om det bare var for moro skyld. (ung voksen, kvinne, student)

Samtidig kom deltakerne i denne gruppen inn på at differensiert straff kunne svekke tilliten og følelsen av rettferdighet hos den generelle befolkningen:

Det er sikkert mange i samfunnet som tenker liksom sånn, som har opplevd kanskje, en liksom sånn lokal sak som har skjedd. Og så ble det ikke ... Så skriver lokalavisen at det ble ikke noe straff, og så hører man liksom «ja, han har hatt det så tøft i barndommen». Og da føles det veldig urettferdig for alle andre. (ung voksen, kvinne, student)

Både ubetinget fengsel og bøter ble diskutert som reaksjoner som også kunne øke sjansen for at gjerningspersonen begikk nye lovbrudd ved at de ikke løste problemene bak, men i stedet kunne gjøre ham mer aggressiv. Bøter har i tillegg potensialet til å gjøre gjerningspersonen mer marginalisert: «Eller, det fører jo til økonomiske problemer som igjen da fører til mer aggressivitet, kanskje. Eller man er stresset i en stresset situasjon, da.» (ung voksen, kvinne, student)

Hva er grunner for å straffe?

Diskusjonene om egnet reaksjon, dreide seg raskt til spørsmål om straffens formål, og i alle tre gruppene reflekterte de over hvordan ulike reaksjoner kunne forme framtiden til både den fornærmede og gjerningspersonen. Deltakerne brakte inn flere ulike typer argumenter for å straffe volden som beskrives i saken, Blant disse var særlig hensynet til den fornærmede og det å fremme endring hos gjerningspersonen, mens spesielle typer reaksjoner som fengselsstraff ble diskutert i tilknytning til avskrekking.

De unge voksne studentene forsto, som vi beskrev over, saken som et tilfelle av «blind vold», og mente at dette var en forkastelig handling samfunnet burde reagere strengt på. Én av deltakerne sa: «Jeg synes blind vold er helt forferdelig, og det er ikke noe morsomt. Det må straffes. Jeg har krysset av på at domstolen (...) ikke hadde straffet det hardt nok, fordi det er i beruset tilstand. Men jeg synes det er alvorlig» (ung voksen, kvinne, student). Diskusjonen foregikk uten referanse til konsekvenser av volden for den fornærmede, slik vold er forkastelig *i seg selv*. Men **hensynet til den fornærmede** ble raskt inkludert i diskusjonen om grunner til å straffe blant de unge voksne studentene. Én av studentene sa: «For offeret må det også føles rettferdig. Og nok» (ung voksen, kvinne, student). Én av de andre deltakerne la videre vekt på at dette ikke kun må forstås som et behov for strengest mulig straff:

Jeg tror det viktigste er at det er noe som skjer. Uavhengig av hva det er, på en måte. Fordi hvis ikke kan det jo hende at Kalle [offeret] går helt skeis, og mister helt tiltro til absolutt alt som finnes av myndigheter. (ung voksen, kvinne, student)

En eventuell mangel på reaksjon er altså noe som ikke yter den fornærmede rettferdighet, som igjen kan svekke den fornærmedes tillit til myndighetene. Samtidig brakte deltakerne inn det at ulike fornærmede opplever dette ulikt: «Det er jo mer subjektivt for offeret, da, egentlig. På hvordan, hvor rettferdig det føles. For jeg tror liksom ... Jeg tror at så lenge du får en eller annen form for straff så får du på en måte samme rettferdighetsfølelse, da. Men så er det liksom mer opp til

offeret hvordan den rettferdighetsfølelsen er da, fordi det er så subjektivt, sant» (ung voksen, mann, student). En annen deltaker la til: «For jeg føler det også spørs den subjektiveten til offeret. Jeg føler enten så kan det liksom blåses herfra til helsike, liksom, (...) bli en stor ting og mobiliserer masse og skal prøve å få så streng straff som mulig. Eller at man prøver å liksom, lyst til å bli ferdig med det og komme seg videre, på en måte» (ung voksen, kvinne, student). Blant de unge voksne innsatte var det delte meninger om hvor alvorlig saken var, og hensynet til den fornærmede ble ikke berørt direkte.

Samfunnets reaksjon burde **fremme endring**, mente flere av deltakerne, spesielt de unge voksne studentene. De diskuterte potensialet straff har for å forebygge nye lovbrudd hos gjerningspersonen, men de tok ikke direkte opp allmennpreventive hensyn. Deltakerne i fokusgruppen bestående av unge studenter kom inn på at straff for en førstegangsløvbryter kunne være en vekker, som ledet til at han skjerpet seg, og avsto fra kriminalitet i framtiden. Én av deltakerne brakte likevel inn at dette ikke kunne ha for stor innvirkning på reaksjonen: «Må være strengt nok på første gang til at man ikke kommer på andre gang» (ung voksen, student). For at straffen skal ha en individualpreventiv virkning, må den altså være streng. De unge voksne studentene helte mot at en erkjennelse av den skaden volden hadde forvoldt var viktig for fremtidige handlinger. Én av unge voksne innsatte uttrykte at reaksjonen kunne justeres av endringspotensiale: «En impulsiv voldshandling skal jo straffes hardt, men jeg tror mange har potensiale for å komme seg bort fra det etterpå» (ung voksen, mann, innsatt).

I diskusjonen om ubetinget fengselsstraff som reaksjon løftet flere deltakere hvordan dette kunne virke **avskrekkende**. Et eksempel er hvordan fengsel kunne få gjerningspersonen til å innse alvoret i saken, og dermed virke avskrekkende for en framtidig lovbruddskarriere.

Oppsummering om voldslovbrudd

Et stort flertall av deltakerne i befolkningsundersøkelsen sa seg enig i at voldsforbrytelser burde straffes hardere enn det gjøres i Norge i dag. Eldre deltakere var noe mer tilbøyelig til å si seg enig i dette enn yngre deltakere. Støtten var også større blant deltakere med videregående skole som sin høyeste oppnådde utdanning sammenlignet med personer med lengre utdanning.

Dommerpanelet ble bedt om å vurdere to voldssaker, én som var tenkt å beskrive en sak som kunne påtales som mishandling i nære relasjoner og én om kroppsskade.

I den første saken mente dommerpanelet det var vanskelig å vurdere om saken kunne påtales som mishandling i nære relasjoner, og utmålte derfor straff for saken både i henhold til dette og som et tilfelle av kroppskrenkelse. Førstnevnte ville resultere i ubetinget fengsel i 4–5 måneder, mens sistnevnte ville resultere i ubetinget fengsel i 45 dager. Deltakerne i befolkningsundersøkelsen ble også bedt om å oppgi hva de trodde ville bli samfunnets reaksjon i den samme saken. Mer

enn én tredel trodde saken ville endt med en betinget fengselsstraff, altså betydelig mildere enn straffen utmålt av dommerpanelet. Én av fem trodde reaksjonen ville blitt en ubetinget fengselsstraff, mens ti prosent trodde at saken ville endt uten noen form for reaksjon fra samfunnet. Deltakerne selv ville straffet noe strengere enn det de trodde samfunnet ville gjort, men samtidig var det bare tre av ti som mente saken burde resultere i ubetinget fengselsstraff. Støtten til at gjerningsperson burde ilegges behandling var derimot stor. Saken om mishandling i nære relasjoner ble ikke diskutert i fokusgruppene.

Dommerpanelet fant også saken om kroppsskade vanskelig å vurdere, da de mente det ikke var mulig å si noe om forsett basert på beskrivelsen av saken. De utmålte likevel en straff dersom man la forsett til grunn, på seks måneders ubetinget fengsel. Nær halvparten av deltakerne i befolkningsundersøkelsen trodde også at saken ville resultere i en ubetinget fengselsstraff. Én tredel trodde utfallet bli en betinget fengselsstraff. I diskusjonen i fokusgruppene var et flertall av deltakerne klare på at de mente teksten beskrev en sak om «blind vold».

Når deltakerne i befolkningsundersøkelsen ble bedt om selv å vurdere reaksjon i saken om kroppsskade, økte andelen som oppga en ubetinget fengselsstraff over ett år til 32 prosent. Seks av ti mente saken burde resultere i en ubetinget fengselsstraff, mens kun to prosent mente saken burde ende uten noen form for reaksjon. Mange svarte også at mener den fornærmede i saken burde få en økonomisk kompensasjon. I fokusgruppene var det stor enighet i at saken burde resultere i ubetinget fengsel før diskusjonene, mens enkelte deltakere endret syn til at gjerningspersonen burde dømmes til behandling etter å ha diskutert saken. Støtten til at den fornærmede burde få økonomisk kompensasjon var også sterk i fokusgruppene.

I fokusgruppene diskuterte deltakerne omstendigheter som kunne påvirke reaksjon i saken om kroppsskade, samt grunnene til å straffe. Selv om flertallet omtalte saken som «blind vold», var det også enkelte som argumenterte for at den fornærmede hadde provosert fram utfallet. Alder ble trukket fram som et relevant moment i utmålingen av straff, hvor deltakerne mente en ung gjerningsperson burde straffes mildere enn en eldre. Ellers mente mange også at individuelle kjennetegn som i utgangspunktet ikke skulle ha betydning for utfallet av saken, som kjønn og innvandringsbakgrunn, ville spilt inn på behandlingen av saken i retten. To hovedhensyn ble løftet fram som grunner til å straffe i den aktuelle saken: hensynet til den fornærmede og behovet for å fremme endring i oppførselen til gjerningsperson.

6 Narkotikalovbrudd

Vi befinner oss i en tid hvor sosiale og rettslige normer om både bruk og besittelse av narkotika er i endring og oppe til debatt. Rettsutviklingen viser samtidig at det over lengre tid har skjedd betydelige endringer i forståelsen av narkotikabruk som kriminalpolitisk problem og hvordan vi skal bekjempe det. Det gjør dette til et område det er spesielt relevant å undersøke i en studie av rettsoppfatning. I denne studien inkluderte vi derfor bruk og besittelse av cannabis som ett av lovbruddene.

Selv om strafferammen for narkotikalovbrudd er høy og fengsel kan idømmes, har saker om bruk og besittelse av narkotika (brudd på legemiddeloven § 31 og straffeloven § 231 første ledd) inntil nylig som oftest blitt straffet med *bøter* og *påtaleunntatelser*. Det er samtidig etablert en differensiert rettspraksis overfor ulike målgrupper. *Rusavhengige* blir i mindre grad straffeforfulgt, rehabiliteringsargumenter tillegges større vekt i straffeutmåling og alternative straffereaksjoner velges fremfor fengsel (se f.eks. HR-2019-1643-A). Strafferettsapparatet skiller også mellom *unge og voksne* i reaksjonsform. Vi ser en dreining mot mer rehabiliteringsrettede reaksjonsformer overfor unge, med økt bruk av betinget påtaleunntatelse istedenfor bot og ungdomsoppfølging (Sandøy & Hauge, 2019). Ytterligere endringer i straffetenkningen og rettstilstanden har imidlertid pågått i perioden rundt gjennomføring av vår studie, og pågår fortsatt.

Bakgrunnen for endringene er Solberg II-regjeringens forslag om rusreform og avkriminalisering som kom i 2021 etter en lengre utredningsprosess (NOU 2019: 26). Den daværende regjeringen signaliserte med dette en betydelig endring i tekningen om straff og vilje til kursendring av ruspolitikken «fra straff til hjelp» (Prop. 92 L (2020–2021)). Reformforslaget la til grunn at *straffens kostnad* har vist seg å være større enn gevinstene, og at straffeforfølgning har bidratt til *stigmatisering, marginalisering og sosial utstøting*. I grunngivelsen ble det vist til forskning som underbygget at bruken av narkotika ikke påvirkes nevneverdig av straffenivået, og at avkriminalisering ikke har en påviselig effekt på befolkningens bruk (Babor et al., 2018; Gruzca et al., 2018; Hughes & Stevens, 2012; Melchior et al., 2019). At straff hindrer hjelpesøkende atferd og retten til helse, og rammer sosialt skjevt, ble også trukket frem som vesentlige argumenter mot straff.

Med dette utgangspunktet fremmet regjeringen et lovendringsforslag om *avkriminalisering* av bruk og besittelse av mindre mengder narkotika til eget bruk (brudd på legemiddeloven § 31 og straffeloven § 231 første ledd). «Avkriminalisering» betød i denne sammenhengen ikke en opphevelse av forbudet, men at det ikke lenger verken skulle være straffbart å bruke eller anskaffe visse mengder narkotika til seg selv. Straff skulle videre fjernes for *alle typer «brukere»* og for *alle typer narkotika*. Straffefjerningen gjaldt altså ikke bare for problembrukere eller avhengige, og var heller ikke forbeholdt bruk av det som anses som «mindre farlig» narkotika som cannabis, slik rettssituasjonen var i mange andre land på det aktuelle tidspunktet og i dag.

Ved stortingsbehandlingen fikk imidlertid *ikke* lovforslaget om en generell avkriminalisering av narkotika til egen bruk tilslutning fra flertallet (Innst. 612 L (2020–2021)). Det ble kun oppnådd en tverrpolitisk enighet om en delvis avkriminalisering. Flertallet mente at rusavhengige skal gis hjelp, og fritas fra straff. «Særbehandlingstenkning» førte samtidig til at debatten dreide seg om «ulikebehandling» som problem i straffelegging. Den største uenigheten skyldes imidlertid først og fremst flertallets særlige bekymring for «(...) konsekvensene en slik reform vil ha på narkotikabruken blant ungdom» og problemutvikling knyttet til ufarliggjøring av narkotika, «(...) for signaleffekten en avkriminalisering vil ha, og at bruk av narkotika slik ufarliggjøres» (Innst. 612 L (2020–2021), s. 7).

Hensynet til den overnevnte tverrpolitiske enigheten om at straff ikke virker for rusavhengige og «langtkomne narkomane», og spørsmålet om hvilken betydning disse «ulovfestede» nye *lovgiversignalene* skulle ha, ble samtidig gjenstand for pågående vurderinger i domstolene. I en rekke saker fra 2020 og utover la mange underrettsinstanser eksplisitt vekt på rusreformargumenter i sine avgjørelser, selv om reformen ikke var vedtatt. Tre Høyesterettsavgjørelser avsagt i april 2022²² førte imidlertid til en endelig avklaring om straffespørsmålet og svar på hva Høyesterett mente om hva som kan kvalifisere som uttrykk for en «reell» lovgivervilje. Høyesterett konkluderte, ut fra det de fant var utvetydige lovgiver-signaler under stortingsbehandlingen av rusreformen, at det var flertall for å *fjerne straff for rusavhengige* for befatning med alle typer narkotika innenfor visse mengdegrenser, så lenge det omfattet «egen bruk».²³ Det ble imidlertid ikke ansett som nødvendig i de aktuelle sakene å ta stilling til likhetsprinsippets betydning i reaksjonsfastsettelsen.

Den nye rettstilstanden medførte at Riksadvokaten i mai 2022 utga en *ny påtaleinstruks* med bakgrunn i dommene (Riksadvokaten, 2022). I de nye retningslinjer for behandling av slike saker, uttaler Riksadvokaten at «(...) det skal heretter ikke utmåles straff for slik befatning med mindre mengder narkotika til en rusavhengigs egen bruk» og videre at «[f]orhold som gjelder en rusavhengigs bruk av narkotika, eller erverv, besittelse eller oppbevaring av mindre mengder narkotika til egen bruk, skal avgjøres med ubetinget påtaleunntatelse, jf. straffeprosessloven § 69. E.»

Samlet ser vi dermed at selv om det har skjedd en viss kursendring i ruspolitikken, med svekket tro på straff, viser rusreformdebatten at rettsoppfatningen om straff som virkemiddel for å forebygge skadelig narkotikabruk i samfunnet fortsatt er *polarisert*. Striden dreier seg dermed stadig om, i likhet med tidligere narkotikapolitiske debatter, hvorvidt straff disiplinerer narkotikabruk blant folk flest og dermed hvordan det å fjerne eller redusere straffene kan påvirke folks oppfatninger, holdninger og atferd.

---

²² HR-2022-731-A, HR-2022-732-A og HR-2022-733-A

²³ HR-2022-731-A, (sak nr. 21-159952STR-HRET) s. 9

Narkotikalovbrudd i legemiddeloven

Etter legemiddeloven § 24 første ledd og § 31 andre ledd er det forbudt å både bruke og besitte narkotika. Det er kun små mengder narkotika til personlig bruk, og som ikke er beregnet for videresalg, som rammes av legemiddeloven.²⁴

Avgjørelse om straff for brudd på legemiddeloven er som oftest påtaleavgjorte avgjørelser, det er altså ikke domstolene som behandler disse sakene med mindre det også er andre lovbrudd som samtidig er aktuelle. Selv om de formelle strafferammene er opp til seks måneders fengsel, vil slike lovbrudd i det nåværende system som regel medføre *bot* eller *påtaleunnlatelse med vilkår om oppmøte for en samtale med en kommunal rådgivningstjeneste*, samt *ubetinget påtaleunnlatelse* dersom utøver er rusavhengig. Vilkår som for eksempel urinprøvekontrakt er også mulig, og har vært utbredt praksis inntil ganske nylig. Påtalemyndighetene unnlater da å fremme straffesak så fremt siktede ikke begår kriminalitet i prøvetid, og overholder eventuelle vilkår om samtaler og krav til aktivitet. Påtaleunnlatelse er blitt den mest brukte reaksjonen overfor unge fordi bot blir antatt å ha liten rehabiliterende effekt. Bot er imidlertid den reaksjonsformen som hyppigst brukes overfor voksne ikke-avhengige lovovertredere av legemiddeloven. Etter den overnevnte dommen i Høyesterett avsagt 9. april 2022 er imidlertid personer med rusavhengighet unntatt fra straff, uavhengig av alder og type bruk, innenfor en fastsatt mengdebegrensning. I gjeldende retningslinjer «om rusavhengiges befatning med narkotika til egen bruk – retningslinjer og veiledning om etterforskning, reaksjonsfastsettelse mv.» (Riksadvokaten, 2022), presiseres det at straff for rusavhengige skal fjernes og at det ikke er anledning til å bruke straffeprosessuelle tvangsmidler overfor rusavhengige som det er «skjellig grunn» til å mistenke har befatning med narkotika, utover beslag av synlig narkotika:

Forhold som gjelder en rusavhengigs bruk av narkotika, eller erverv, besittelse eller oppbevaring av mindre mengder narkotika til egen bruk, skal avgjøres med ubetinget påtaleunnlatelse, jf. straffeprosessloven § 69. E.²⁵

Både i den politiske debatten og i domstolene har det vært diskutert hvorvidt en slik differensiering av målgrupper kan være i strid med Grunnlovens § 98, som fastsetter at alle er like for loven. Selv om nye retningslinjer og domstolene har kommet med presiseringer, er det fortsatt en viss uklarhet om hva som skal legges til grunn når rettsapparatet skal avgjøre om en person kan defineres som rusavhengig og dermed slipper straff, noe Høyesterett kaller «avgrensingsutfordringer» (HR-2022-731-A, sak nr. 21-159952STR-HRET, s. 6). Ifølge Riksadvokatens nye retningslinjer (13.05.2022), er det avgjørende om det hos den mistenkte finnes «(...) holdepunkter som tilsier rusavhengighet», men «[i] fravær

---

²⁴ Aktuelle deler av legemiddelovens § 31 2. ledd (jf. § 24) lyder som følger: «Besittelse og bruk av narkotika, jf. § 24 første ledd, og erverv, besittelse og bruk av dopingmidler, jf. § 24 a første ledd, straffes med bøter eller fengsel inntil 6 måneder, eller begge deler.»

²⁵ Riksadvokaten 13.05.2022, 22/826 - 2 / ABS021, s. 2

av holdepunkter, *kan* det legges til grunn at personen ikke er rusavhengig» (s. 1) (vår utheving).

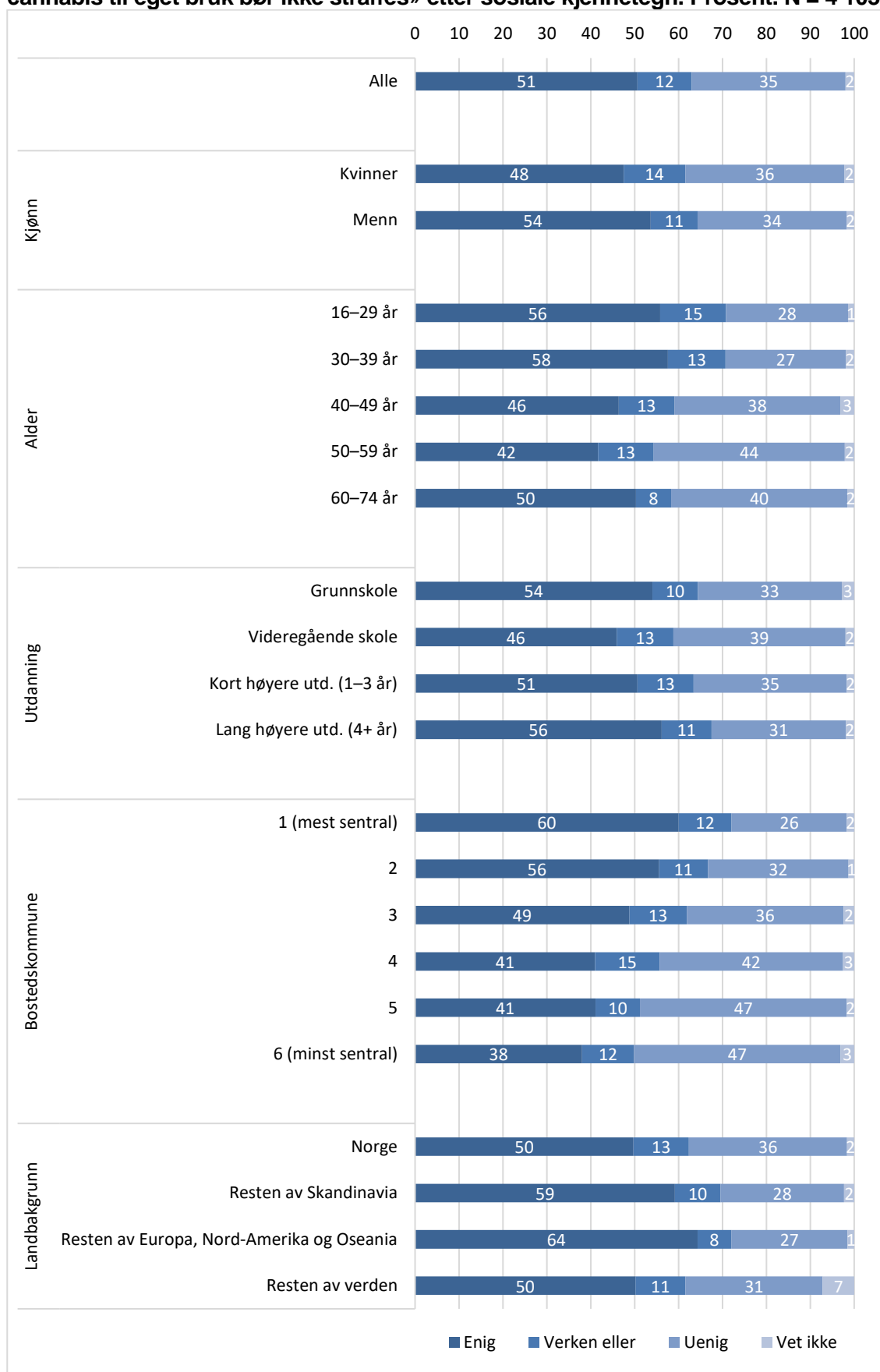
Spørsmålet om det er mulig, akseptabelt og hensiktsmessig å behandle tungt rusavhengige annerledes enn rekreasjonsbrukere – å straffe unge, men ikke «tunge» – og om *likhetsprinsippets rolle* i strafferetten, er dermed fortsatt et strids-spørsmål som fremstår uavklart, både i samfunnet og i retten, som krever nærmere undersøkelse. Et overordnet spørsmål på denne bakgrunnen er også befolkningens syn på om, når og hvordan samfunnet kan bruke *andre og mindre inngripende virkemidler* enn straff, for eksempel helse- og sosialpolitiske innsatser.

Det generelle synet på straff for besittelse av cannabis

Deltakerne i telefondelen av befolkningsundersøkelsen ble bedt om å si seg enig eller uenig i følgende påstand: «Besittelse av cannabis til eget bruk bør ikke straffes». Figur 6.1 på neste side viser hvordan synet på denne påstanden varierte etter individuelle kjennetegn.

Deltakerne i undersøkelsen var tydelig polarisert når det kom til synet på om besittelse av cannabis til eget bruk burde straffes eller ikke. Mens halvparten sa seg enig i påstanden, var det samtidig 35 prosent som sa seg uenig. Bare 12 prosent benyttet seg av midtkategorien «verken eller». Det var en liten tendens til at menn noe oftere mente dette ikke burde straffes sammenlignet med kvinner, men forskjellene var små. Støtten til påstanden var klart høyere blant yngre deltakere sammenlignet med blant eldre. Etter utdanningsnivå var det henholdsvis de med den korteste og den lengste utdanningen som oftest mente at besittelse av cannabis til eget bruk ikke burde straffes. Den aller mest tydelige variasjonen i svarene på påstanden var etter bosted, hvor støtten til påstanden var langt større i sentrale deler av landet enn i rurale strøk. Mens 60 prosent av deltakerne bosatt i de mest sentrale kommunene i landet var enig i at besittelse av cannabis til eget bruk ikke burde straffes, var en nesten like stor andel på 47 prosent uenig i påstanden i de mest rurale kommunene i landet. Etter landbakgrunn var støtten til påstanden størst blant de med bakgrunn fra land i Europa utenom Norge, Nord-Amerika og Oseania, mens støtten var mindre både blant de med bakgrunn fra Norge og fra resterende land i verden.

Figur 6.1: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på påstanden «Besittelse av cannabis til eget bruk bør ikke straffes» etter sosiale kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

Note: Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Vurdering av konkrete saker om bruk og besittelse av cannabis

I spørreskjemaet deltakerne i befolkningsundersøkelsen fikk tilsendt i posten ble deltakerne bedt om å vurdere passende reaksjon i en sak som beskriver en ung gutt som blir pågrepet for bruk og besittelse av marihuana (ett av flere cannabis-produkter). Teksten lød som følger:

Jacob går fra skolen og tar trikken mot kjøpesenteret Bytorget. Det er helg og Jacob skal på båttur med venner til Strandbukta på kvelden. Mens han sitter på trikken, skriver han flere meldinger med en bekjent og de avtaler å møtes ved holdeplassen i Jernbanegata. De blir enige om at Jacob skal betale 500 kroner for 2 gram marihuana. På stedet gir Jacob ham pengene, og han mottar deretter en pose som han putter i lomma. Etter dette drar han hjem.

Samme kveld går Jacob i land ved Strandbukta med 6 venner. Det er mange andre ungdommer der. Jacob og vennene drikker noen øl og etter stund tar Jacob frem posen med marihuana. De deler en joint. Jacob blir sittende igjen å røyke, mens de andre går for å bade. Plutselig ser Jacob en sivil politibetjent nærme seg, han snur seg og ser en annen bak ham. Vennene til Jacob ser også politibetjentene og rømmer unna i panikk. Jacob forsøker også løpe fra stedet, men han er for sen og blir anholdt. Politibetjentene spør hva de har røyket, og hvem vennene er. Jacob innrømmer å ha røyket marihuana, men nekter å oppgi navnene på de andre. Politiet ransaker båten. De finner 1 gram marihuana i en sekk som tilhører Jacob. Han blir tatt med til politistasjonen, hvor han tester positivt på en urinprøve. Jacob forteller ikke hvem som solgte ham marihuanaen, men innrømmer at det er han som har kjøpt den til eget bruk.

Jacob er 21 år. Han bruker marihuana av og til på fest.²⁶

Dommerpanelet i studien mente at det ut fra teksten i spørreskjemaet skulle utmåles reaksjon for brudd på legemiddeloven. Panelet vurderte det dithen at påtalemyndigheten ville ha reagert med påtaleunnløstelse i den aktuelle saken. Skulle saken derimot ha blitt fremmet for en domstol, ville utfallet vært straffe-utmålingsfrfall (jf. strl. § 61). I slike tilfeller anses straffeskyld som bevist, men retten avstår likevel fra å utmåle en straff.

Tabell 6.1 viser hvordan deltakerne i befolkningsundersøkelsen vurderte reaksjon i saken om bruk og besittelse av cannabis.

---

²⁶ I en alternativ variant av skjemaet var gjerningspersonen gitt navnet Elise samt at varianter av skjemaet oppga at Jacob/Elise tidligere var straffet for besittelse av marihuana én gang tidligere. Variasjonene hadde liten betydning for svarene som ble gitt.

Tabell 6.1: Avkryssede reaksjoner i befolkningsundersøkelsen på saksbeskrivelse om bruk og besittelse av cannabis. Prosent. N = 1 064.

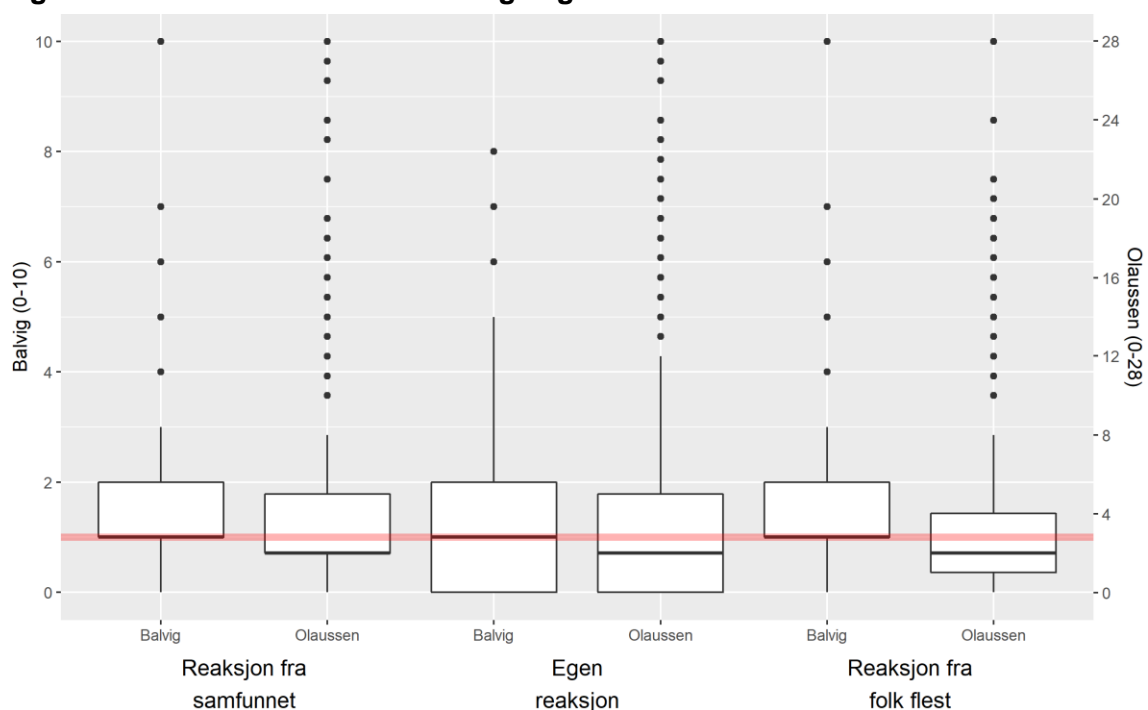
	Reaksjon fra samfunnet	Egen reaksjon	Reaksjon fra folk flest
Ingen reaksjon	9	31	26
Påtaleunnlatelse	26	21	23
Bot	58	28	35
Betinget fengsel	18	11	14
Konfliktråd	4	7	5
Samfunnsstraff	8	15	10
Elektronisk fotlenke	1	1	<1
Ubetinget fengsel < 1 år	4	2	4
Ubetinget fengsel > 1 år	<1	<1	<1
Behandling av gjerningsperson	8	17	12
Økonomisk kompensasjon	<1	0	<1
<i>Antall kryss</i>	1 652	1 625	1 552

Note: Deltakerne ble bedt om å sette maksimalt to kryss i hver av de vertikale kolonnene. Kategoriene var ikke gjensidig utelukkende, så prosenteringen summerer opp til over 100. Dommerpanelets vurdering er merket i grått (påtaleunnlatelse). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Nær 60 prosent av deltakerne i undersøkelsen trodde at bruk og besittelse av cannabis ville endt med en bot, noe som samsvarer godt med hva den faktiske reaksjonen for dette lovbruddet har vært over lengre tid. En del krysset også av for påtaleunnlatelse, noe som ville vært reaksjonen i dag. Få krysset av for at de trodde at behandling av gjerningspersonen ville vært reaksjonen fra samfunnet. Om man ser på hva folk selv mente reaksjonen burde vært, var det langt flere, 31 prosent, som svarte ingen reaksjon, noe som kan tolkes som en støtte til full legalisering av brukerdoser av cannabis. 21 prosent krysset av for påtaleunnlatelse, mens 28 prosent krysset av for bot. Samtidig var det rundt 20 prosent som krysset av for at de mente bruk og besittelse av cannabis burde resultert i enten betinget fengsel, samfunnsstraff, elektronisk fotlenke eller ubetinget fengsel, noe som tydelig viser polariseringen blant deltakerne når det kommer til synet på cannabis. Også når det gjaldt hva en selv tenkte om egnet reaksjon, var det få som krysset av på behandling. På spørsmålet om hva deltakerne trodde folk flest ville mene, var det flere som krysset av på bot og færre på ingen reaksjon. Ut over det, lignet svarene på det deltakerne oppga som det de selv mente ville vært en egnet reaksjon.

Figur 6.2 viser vurderingene til deltakerne i studien når det kommer til reaksjon for bruk og besittelse av cannabis opp mot det faktiske straffenivået.

Figur 6.2: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sin vurdering av reaksjon for bruk og besittelse av cannabis etter Balvigs og Olaussens straffeskalaer. N = 1 064.

Note: Den uthevede streken i boksen markerer medianverdien, hele boksen dekker 50 prosent og strekene dekker ytterpunktene i fordelingen. Boksene merket Balvig er forankret i Y-aksen på venstre side av figuren, med verdier 0–10. Boksene merket Olaussen er forankret i Y-aksen på høyre side av figuren, med verdier 0–28. Dommerpanelets vurdering er merket i rødt (påtaleunntatelse). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

De to boksene til venstre i figuren viser et tydelig samsvar mellom svarene til deltakerne i studien og det faktiske straffenivået i Norge i dag for bruk og besittelse av cannabis. Medianverdiene plasserte seg nære det faktiske straffenivået, og spredningen rundt dette var liten. En medvirkende årsak er at mange av de aktuelle reaksjonene plasserer seg i samme del av skalaen. Det var også små forskjeller mellom hva deltakerne trodde at reaksjonen fra samfunnet ville blitt og hva de selv mente at reaksjonen burde bli. Samtidig viser ytterkanten av boksene at det var en tydelig polarisering mellom deltakerne. Mange har svart at de mener saken burde endt uten noen reaksjon, mens tilsvarende mange har gitt et svar godt over det faktiske straffenivået i Norge i dag. På skalaen til Olaussen er det én av fire som har oppgitt en reaksjon strengere enn verdien 5 (bøter/kombinasjonsstraffer). Det var også en del som skåret utenfor området av boksene, noe som peker mot stor variasjon i holdningene.

I denne saken er et vesentlig premiss at deltakerne i studien kunne velge et alternativ som omfattet behandling av gjerningspersonen, noe som ikke er en tilgjengelig reaksjon for domstolene. Muligheten til å sette slike kryss kan ha bidratt til å flytte svar fra kategoriene «ingen reaksjon» og «påtaleunntatelse» opp ett hakk på straffeskalaene sammenlignet med hva dommerpanelet oppga som sannsynlig reaksjon i situasjonen. Samtidig viser tabell 6.1 at få har krysset av på

behandling som både en sannsynlig og en passende reaksjon for bruk og besittelse av cannabis.

Også i Ungdataundersøkelsen ble ungdommene presentert for en kort saksbeskrivelse om besittelse av cannabis. Teksten lød som følger:

Politiet finner en brukerdose hasj i lommen til Lucas på 16 år. Lucas har ikke vært i kontakt med politiet tidligere.

De ble deretter spurt hva de mente hadde vært en passende reaksjon i saken og hva de trodde reaksjonen fra samfunnet ville bli, med følgende svaralternativer: «Ingenting, saken bør henlegges», «han bør få tilbud om hjelp fra kommunen», «han bør få en advarsel fra politiet og møte til bekymringssamtale med foreldrene», «han bør ikke straffes, men følge en «ungdomskontrakt» og avlegge rene tisseprøver i en periode», «han bør få en bot på kr. 4 000,-», «han bør få betinget fengselsstraff (må ikke i fengsel hvis han ikke bryter loven på nytt i prøvetiden)» og «han bør i fengsel». Tabell 6.2 viser hvordan ungdommene svarte på spørsmålene knyttet til denne beskrivelsen.

Tabell 6.2: Deltakerne i Ungdataundersøkelsen 2022 (13–18 år) sitt syn på reaksjon for besittelse av cannabis. Prosent.

	Reaksjon fra samfunnet	Egen reaksjon
Henleggelse	7	8
Tilbud om hjelp fra kommunen	33	18
Advarsel fra politiet og bekymringssamtale med foreldrene	31	33
Ungdomskontrakt med ruskontroll	17	21
Bot på kr. 4 000,-	7	12
Betinget fengsel	4	5
Ubetinget fengsel	2	3
<i>n</i>	36 689	35 429

Note: Reaksjonen fra samfunnet for en person under 18 år vil normalt være betinget påtaleunndlatelse. Dommerpanelet vurderte påtaleunndlatelse som en sannsynlig reaksjon i en sak med gjerningsperson over 18 år. Halvparten av deltakerne fikk spørsmålene før et spørsmål om holdninger til straffnivået i Norge generelt sett, mens den andre halvparten fikk spørsmålene etter. Rekkefølgen hadde liten betydning for svarene som ble gitt. Tallene er vektet etter svarprosent på kommunenivå og klassetrinn.

Én tredel av ungdommene trodde den ventede reaksjonen ved besittelse av cannabis for en person under 18 år ville være tilbud om hjelp fra kommunen, mens ytterligere én tredel trodde det ville resultere i en advarsel fra politiet og å måtte møte i en bekymringssamtale med foreldrene. 17 prosent trodde ungdomskontrakt med ruskontroll ville være utfallet. Det er samtidig interessant at så få som syv prosent av de unge trodde en bot vil være utfallet, når dette inntil for få år siden var det gitte utfallet i en sak som dette. På spørsmålet om hva ungdommene mente reaksjonen burde bli, var det færre som svarte at man burde tilbys hjelp av kommunen, mens noe flere mente ungdomskontrakt eller bot burde være

reaksjonen. Ut over dette var det små forskjeller mellom ventet reaksjon og hva man tenkte reaksjonen burde være. Kun åtte prosent mente saken burde ende med en henleggelse, altså full straffrihet. Her er det verdt å merke seg at ungdommene fikk flere muligheter til å krysse av for ulike hjelpetiltak som ikke ville kvalifisere som straff.

Fokusgrupper om bruk og besittelse av cannabis

Saksbeskrivelsen om narkotikalovbrudd ble drøftet i fire fokusgrupper med til sammen 18 deltakere i alderen 17 til 24 år. Av disse var ti jenter og åtte gutter. Fokusgruppene med ungdom besto av fire jenter og to gutter og tre jenter. Deltakerne i disse gruppene var elever i videregående skole fra henholdsvis en by og et tettsted på Østlandet. Deltakerne i de to fokusgruppene med unge voksne var unge studenter bosatt i ulike deler av Sør-Norge og unge innsatte menn.

Hva slags sak er dette?

Alle deltakerne definerte saken som bruk av et ulovlig rusmiddel. Gruppene var enige om at situasjonen der lovbruddet ble avdekket og mengden og type stoff det er snakk om tilsa at det var til *eget bruk*. Samtlige uttrykte også at dette er en sak som mange unge kan kjenne seg igjen i. Én sa at det er «kjempevanlig» å bruke cannabis, en annen at «det er egentlig blitt normalt». I alle grupper trakk enkelte frem at de visste om eller hadde vært i flere sosiale sammenhenger der det ble røyket. Flere kjente til personer som hadde blitt tatt av politiet og ga eksempler på det i diskusjonen. Omtalen som gikk igjen i forlengelsen av dette var at «det er en veldig mild sak» (ungdom). Gjennomgående betraktet deltakerne cannabis som et «mildt stoff» og bruk som vanlig og utbredt.

Gruppene la til grunn at det er en sak om vanlige unge voksne uten rusproblemer eller andre oppgitte vansker. Det var enighet om at konteksten som beskrives er unge rekreasjons- eller festbrukere i en sosial rusituasjon. Det var altså, ifølge deltakerne, ikke en historikk som indikerte at Jacob og vennene var «avhengige».

Hva kan påvirke hvordan man ser på saken?

Intervjuerne introduserte deltakerne for ulike forhold som kunne virke inn på hvordan straffverdigheten ved handlingen ble vurdert. Spørsmålene sentrerte rundt kjennetegn ved gjerningspersonen og hans situasjon og omstendigheter ved lovbruddet. I dette tilfellet ble det også et tema hvorvidt måten både politiet og personen oppførte seg på kunne ha betydning for hvilket utfall som ble vurdert som riktig. Faktorene av betydning for reaksjon som gruppene diskuterte underveis var rusavhengighet, alder, kjønn, sosial bakgrunn, tidligere narkotikalovbrudd og situasjonen rundt lovbruddet.

Diskusjonene i gruppene dreide seg i stor grad om **hvorvidt Jacob hadde et rusproblem** og hvilken formildende betydning det eventuelt skulle ha hvis han var eller hadde vært avhengig:

Det virker ikke som at han på en måte er avhengig fordi hadde det vært på en måte avhengighet så føler jeg det hadde vært en helt annen sak, liksom. Men det står det at han bruker det av og til på fest, så da tenker jeg det kanskje ikke at det er like alvorlig, men samtidig som at han burde jo få en straff fordi det er et prinsipp i Norge at det ikke er lov liksom. (ungdom, jente)

I den sammenheng dreide diskusjonen seg om hvorvidt **bruk av cannabis kan være et avhengighetsskapende, farlig eller skadelig rusmiddel**. Selv om ungdommen i saken om Jacob ikke var straffet tidligere, var flere opptatt av at det har betydning at Jacob var en kategori av «festbruker». Jacob har dermed utvist en gjentakende atferd som samfunnet definerer som ulovlig. Likevel kom samtlige gjennom diskusjonen til at de ikke oppfattet en slik av-og-til bruk av cannabis som alvorlig og farlig i seg selv. Samtalen dreide seg i tre av gruppene etter hvert over i hvorvidt en slik bruk kunne være et «inngangsstoff inn i en rekke andre stoffer som er verre» (ungdom). Gruppediskusjonene sentrerte seg i stor grad om hvorvidt det derfor kunne være et legitimt formål for samfunnet å reagere tidlig på en, for så vidt i utgangspunktet helseufarlig atferd, for å forhindre videre problemutvikling:

Det er spesifikt marihuana det er snakk om her og det i seg selv er jo egentlig ganske mildt stoff. Det man er redd for på et samfunnsmessig nivå er vel med at det skal være et inngangsstoff inn i en rekke andre stoffer som er verre så personlig så vet jeg ikke, vakler vel kanskje mellom en veldig mild bot, altså på under 10 000 kroner eller potensielt kanskje også ikke straff, i det tilfelle snakk om legalisering eller hva som helst, men jeg er ikke helt overbevist hverken vei egentlig. (ungdom, gutt)

Alle gruppene trakk i diskusjonen opp sammenligninger med andre rusmidler og deres antatte farlighet. Gjennomgående ble det trukket frem som problematisk og uforholdsmessig at cannabisbruk er ulovlig når et legalt rusmiddel som alkohol både er mer skadelig for «kroppen og samfunnet»:

Og man blir mye mer sånn aggressiv av alkohol. Fyllaslagsmål og sånn skjer hele tiden, hver eneste helg. Mens når man røyker en joint blir man jo rolig og avslappet. (ung voksen, mann, innsatt)

Den utbredte og mer aksepterende og ufarliggjørende innstillingen til cannabis medførte imidlertid ikke nødvendigvis at alle var mildere stemt i sitt reaksjonssyn. Utgangspunktet for noen var at dersom bruk av et rusmiddel er definert som forbudt, som cannabis er i den nåværende situasjonen, må det ha konsekvenser å bryte forbudet. Synspunktet kom for eksempel til uttrykk i at en umiddelbar respons på spørsmål fra intervjuer om hvilken eventuell reaksjon deltakerne mente var riktig var «jeg tenker jo først og fremst at det er jo ikke lovlig!» (ung voksen, kvinne):

Altså her står det at han bruker marihuana av og til på fest, da. La oss si at han bare røyker det på fest. Og han fester annenhver helg. Det vil si han blir høy annenhver uke, eller to ganger i måneden, da. Så synes ikke jeg det er ... Jeg vil ikke si at det er et rusproblem. Da ville jeg sagt det samme som at det ... Det er fordi det er ulovlig, det er det som gjør det vanskelig! (ung voksen, kvinne)

Selv om Jacobs festbruk av cannabis ikke ble oppfattet som et problem, var det samtidig en klar oppfatning blant deltakerne om at man i valg av reaksjon burde **differensiere mellom ulike typer narkotika etter deres antatte skadepotensial**. Cannabis står i en særstilling fordi det defineres som et mindre farlig rusmiddel. Deltakerne uttrykte på direkte spørsmål at saken hadde stilt seg annerledes hvis det for eksempel var snakk om bruk av heroin. At bruk av tyngre stoffer er mer alvorlig og gir større grunner for inngripen for å hindre en ungs persons uheldige utvikling, var en utbredt mening når dette temaet kom opp. «Men med liksom behandlingsdelen burde vært mer, eller større på, liksom hvis det var heroin enn hvis det var hasj» (ung voksen, kvinne). Et avgjørende spørsmål i vurderingen om det skal gis «straff eller hjelp» som ble diskutert, var hvorvidt personen har «kontroll» over bruken:

Ja, men det jeg også tenker er sånn, at man ser jo gjerne på en måte, 'okei, trenger denne personen hjelp eller trenger de straff?'. Fordi noen folk, når man tar dem med narkotika, liksom, så merker man vel om det her er noe som de har kontroll på eller om de ligger liksom, på gata og på en måte har masse rus. Det virker som det er ganske tydelig at her var det ... Han har røyka en joint på en fest, liksom, og at det på en måte ikke var noe han gjorde hver dag for å klare å leve, liksom. Og da vil jeg jo tro at politiet fokuserer litt mer på straff enn hjelp. (ungdom, jente)

I tråd med samfunnets syn fremkom det i samtalen i alle gruppene tydelig argumenterte for at det er riktig **å behandle tungt rusavhengige annerledes enn rekreasjonsbrukere**.

Samtlige var imidlertid opptatt av at det må være **aldersbestemte reaksjonsforskjeller**. Deltakerne synes jevnt over at alder kunne være en formildende faktor, men samtidig at straff måtte tilpasses den ungs situasjon. At gjerningspersonen var ung ble omtalt som vesentlig for valg av inngrep, noe som gruppene la vekt på at også er i tråd med samfunnets syn. På spørsmål om hvordan saken hadde forholdt seg hvis det var en 17-åring, uttrykte én gruppe at de mente samfunnet ville reagert mildere og tilbudt mer hjelpeorienterte straffealternativer:

Jeg tipper kanskje noe type ungdomsoppfølging isteden tenker jeg [de andre 'nikker' med]. Får noe tilpassede straffer, tenker jeg, om det blir noe straff i det hele tatt. Målet da blir vel kanskje i større grad å få han av, hva heter det, få integrert han i samfunnet igjen så fort som mulig så, så ikke la det på en måte ødelegge resten av livet da, at du koddet en gang når du er ungdom, rett og slett. (ungdom, gutt)

Deltakerne diskuterte også hvorvidt reaksjonen ville vært annerledes **hvis Jacob tidligere var straffedømt for samme lovbrudd**. Gruppen bestående av innsatte holdt fast på at det uansett ikke skulle gis straff. De øvrige gruppene mente at dette måtte ses i sammenheng med hvilke vilkår som ble gitt Jacob første gang. Dersom han tidligere hadde fått en betinget påtaleunndlatelse og straffefritak med vilkår om å ikke gjøre det igjen (prøvetid), var det et viktig rettsprinsipp at de forutsetningene som ble gitt første gang ble fulgt opp. De argumenterte dermed mot tomme straffetrusler. Det at Jacob ikke hadde blitt skremt av tidligere reaksjon tilsa at «han ikke har lært lekse» og da må det stilles «hardere krav» (ungdom, gutt). Selv om det var enighet om at gjentakende lovbrudd måtte få konsekvenser, ble det samtidig argumentert for at et «tyngre inngrep» overfor unge måtte inkludere mer behandlingsrettede innsatser:

Når samme tingen gjentar seg, så viser jo det et eller annet underliggende problem som ikke forsvinner, rett og slett, og da kreves det en eller annen form for behandling, så det er hit jeg tenker det bør gå. (ungdom, gutt)

Mens rusproblemer ble tillagt stor vekt i hvordan de unge tenkte om straff i forbindelse med cannabis, **ble imidlertid både kjønn og sosial bakgrunn avvist** som relevant for valg av reaksjon. På direkte spørsmål svarte gruppene heller ikke at det var grunn til å ta hensyn til gjerningspersonens bakgrunn, gitt for eksempel hvis personen hadde flyktningbakgrunn og veldig traumatiske erfaringer fra tidligere. Samtidig trodde flere av deltakerne at enkelte grupper i samfunnet, som innvandrere, i virkeligheten kunne bli behandlet annerledes og møtt mer fordomsfullt av både politi og samfunnet: «Så det *bør* være helt likt, men jeg vet ikke om det *er* helt likt» (ung voksen, kvinne).

Tre grupper diskuterte om det var av betydning for straffverdigheten **hvor rusbruken skjedde**, for eksempel hjemme, ved/på skole/barnehage, i belastede områder av byen der det er mye narkotikakriminalitet eller i offentlige rom der det ferdes mye folk som parker, badeplasser, turistområder og festivaler. To grupper mente det kunne være av betydning hvor lovbruddet skjer. Én gruppe mente at det i den aktuelle saken var skjerpene at Jacob og vennene røyket der det var alminnelig ferdsel og oppholdt seg mange ungdommer:

Men hvis man gjør det midt på stranda, liksom, med masse mennesker rundt og sånt, så viser man jo at man gir ganske faen, på en måte. (ung voksen, kvinne)

Deltakerne argumenterte for at det burde være straffeskjerpene at Jacob utviser en «gi faen-holdning» som åpenlyst viser en manglende respekt for loven. Problemet som påpekes her er «signaleffekten» knyttet til når lovbruddet skjer i påsyn av andre, og særlig når det er «lett påvirkelige» eller «sårbare» tilskuere til hendelsen. Slike hensyn spiller en mindre rolle når rusbruken er mer skjult og utøves på private arenaer, hvis for eksempel Jacob «(...) hadde blitt tatt hjemme hos seg selv flere ganger med den typen stoff» (ung voksen, kvinne).

Samtlige grupper diskuterte **hvorvidt vedkommende innrømmet forholdet og samarbeidet med politiet** eller motsatte seg det burde få utslag på videre reaksjoner Jacob møter. To grupper mente det at han forsøkte å rømme var skjerpene, og særlig én gruppe la betydelig vekt på dette: «Men det er ikke den – synes jeg da – verste saken, akkurat det med hasjen. Men det med å løpe fra politiet og sånn, det er jo enda verre igjen» (ung voksen, kvinne). En annen gruppe mente det ikke skulle ha noen betydning. Imidlertid ble det påpekt av alle som viktigere at Jacob vedkjenner seg det straffbare forholdet. Innrømmelse av skyld ble oppfattet som straffeformildende:

Han tilsto jo at det var til eget bruk, så hva er problemet så lenge han har tilstått det han har gjort, da? Hvorfor skal det være et problem at han prøvde å rømme? Selvfølgelig, han visste han hadde noe som ikke var lov. Kanskje han ville prøve å kvitte seg med det for å ikke bli tatt, da. Det er jo en automatisk greie som skjer. En frykt som skjer inni deg. Du bare reagerer. Det er ikke alle som sitter og tenker «okei, nå ser jeg politiet, da skal jeg ikke gå noe sted». (ung voksen, mann, innsatt)

Hva er en passende reaksjon?

Alle gruppene var enige i at dette er et mildt lovbrudd som ikke burde medføre fengselsstraff. Imidlertid var deltakerne **usikre** på hvorvidt det i det hele tatt burde gis straff i disse sakene og hva som ville være riktig reaksjon, noe som kom til uttrykk ved at et vidt spekter av straffetyper ble diskutert i gruppene. Diskusjonen gikk rundt ingen reaksjon, påtaleunntatelse, urinprøvekontrakt/behandling, bot og betinget fengsel.

Resultatene fra utfylling av reaksjonsskjemaene viste at, bortsett den mest straffeskeptiske gruppen (ung voksen, innsatte), var tendensen at en del **endret oppfatning** etter å ha diskutert saken. Imidlertid bevegtes holdningene både i straffeskjerpene og formildende retning. Deltakerne fordelte seg mellom bot, påtaleunntatelse og ingen reaksjon. Vurderingen kan, som tidligere nevnt, ha sammenheng med at saken tilsa at Jacob ikke hadde et rusproblem.

Det var imidlertid stor enighet om at mengden og type narkotika, og at det var til eget bruk, gjorde at ingen av deltakerne vurderte fengselsstraff:

Både fordi det er hasj, det er lav dose, åpenbart at han ikke skal selge det til noen, så det går ut over han. Og vennene hans som åpenbart har valgt det selv. Og at han ikke er straffet noe tidligere. (ung voksen, kvinne)

Den ene gruppen der alle var enige om ikke å straffe, begrunnet dette også med at cannabisbruk ikke går ut over noen andre:

Ingen straff, mener jeg, ass. Det er bare én joint. Det er ett gram. Du har ikke skadet noe(n) eller gjort noe. Du har bare røyka. (ung voksen, mann, innsatt)

I de øvrige gruppene var diskusjonene mer straffeorienterte. Samtalene dreide seg mye om valg av bot eller påtaleunntatelse. En gruppeutveksling i gruppen bestående av jenter på videregående skole illustrerer hvordan de diskuterte hva som kunne være «passe skremmende»:

Jente 1: «Jeg tror at en bot er skremmende nok for en såpass ung person. Og så hvis man gir for streng straff så kan nok det påvirke personen veldig negativt i lang tid i etterkant også, hvis man gjør en dum feil på en fest, liksom.»

Jente 2: «Ja, eller så kan det der med at, ja, man kan si sånn at 'okei, vi lar deg gå nå, men vi vet hva du har gjort, så vi har deg.'»

Jente 3: «At vi vet hvem du er, liksom.»

Dynamikken i gruppediskusjonen for de som endret seg i skjerpene retning dreide seg også mot en tankegang om at det måtte «gjøres noe» som var umiddelbart passe merkbart for Jacob. Reaksjonen måtte settes inn raskt, en «her og nå» avskrekking, noe som gjorde at flere anså bot som et litt mer egnet alternativ. I tre av gruppene som diskuterte bøter, var alle imidlertid enige om at bøtestraffen heller ikke måtte være for stor, og at det må tas individuelle hensyn. Boten måtte være merkbar og virke avskrekkende, men samtidig ikke føre til at den enkelte fikk økonomiske problemer. Likevel foreslo deltakere i to grupper et høyt bøtenivå, som også er langt over det faktiske mulige bøtenivået for en slik overtredelse.

Typisk gikk argumenter for både bot og påtaleunntatelse tidvis over i hverandre. De som argumenterte for påtaleunntatelse la imidlertid vekt på at bot for de fleste ville sette unge i en urimelig vanskelig situasjon. Samtidig var det viktig å gi unge en advarsel:

Fordi jeg tenker at grunnen til at jeg ikke synes bot er riktig, er fordi at han er ung, 21 år, og jeg synes at det er dumt å komme skjevt ut økonomisk til å begynne med, rett og slett. At det er bedre da å ikke få bot, men å på en måte vise at det her er ikke noe man egentlig driver med, og måtte stå ved det også, da, jeg vet ikke, i en periode, da. (ung voksen, kvinne)

Mens tilbud om ulike former for rusbehandling ble trukket frem som egnet for personer med rusproblemer, ble det ikke betraktet som en aktuell reaksjonsform for «festbrukere» som Jacob:

Rusbehandling! Men at det heller kanskje er mer relevant for de som er avhengige da, eller bruker det jevnligere. Og at det ikke er noen vits i å sende unge folk gjennom rusbehandling hvis de bare tar det et par ganger på fest innimellom. Og da heller vil det være relevant med en type straff, for å skremme de litt. (ungdom, jente)

I tre av gruppene ble det imidlertid reflektert over hvorvidt urinprøvekontrakter virker forebyggende, eller om det er et ressurskrevende inngrep som bare har

kortsiktige eller negative virkninger. Enkelte trakk frem at et problem med slik oppfølging er at det har liten forebyggende effekt på lang sikt, dessuten at det er lett å lure seg unna: «Men da er det ofte, med en gang den urintestinga er over, så går det jo rett tilbake. Og så, man kan jo få andre til å tisse i den koppen» (ungdom, jente). En annen i samme gruppe utdypet at «[d]e venter jo bare på at de kan begynne igjen, liksom. Jeg føler ikke at det har noen, altså det skremmer dem jo litt akkurat i den perioden hvor de er på sånn urintesting, men liksom etterpå (...) Det er jo ikke en avvenning på noen som helst måte egentlig» (ungdom, jente). En annen gruppedeltaker argumenterte for at bot er bedre, fordi ruskontrakter ikke ville virke skremmende og anså samtidig at tiltaket nok var for «(...) inngripende igjen, da, kanskje. Ja. For jeg tror nok at han ikke slutter selv om han må ... gå på urinprøver, men en bot er nok litt mer sånn ... det svir litt der og da, og så ...» (ung voksen, kvinne).

Hva er grunner for å straffe?

«Alle» deltakerne var enige om at personer som anses som rusavhengige burde slippe straff, i tråd med nyere rettspraksis. Når det gjaldt festbrukende ungdom, som i den aktuelle saken, var diskusjonen om straff noe annerledes. Noen mente at straff uansett er uforholdsmessig og utelukkende virker negativt, ved at det kan gjøre livssituasjonen og rusbruken verre. Det mest omdiskuterte i gruppene var imidlertid hvilken type straff som kan ha en moraldannende eller moralunderbyggende virkning for å hindre skadelig narkotikabruk blant unge, den såkalte signaleffekten. De fleste deltakerne var samtidig generelt usikre på hvilken effekt ulike former for straff kan ha for å få folk til å avstå fra å bruke narkotika på skadelige måter og eventuelt hvilke andre forhold som virker inn.

Bekymringen om rusproblemer som følge av ikke å benytte muligheten til å straffe nettopp slik ungdom som Jacob og vennene, var et hovedanliggende blant deltakere som posisjonerte seg som reaksjons- og straffevillige. Noen trakk samtidig frem en «**respekt for loven-tenkning**». De forholdt seg til narkotikaforbudet og at det må ha en konsekvens når noen gjør noe som er definert som ulovlig. Argumenter for å gi en reaksjon var ikke i noen tilfeller basert på at deltakerne mente den aktuelle handlingen var alvorlig i seg selv. Et legitimt formål med straff kan likevel være å forebygge, advare og beskytte den enkelte mot en antatt fremtidig risiko for mer skadelig og farlig rusbruk. Å bruke straff for å skremme andre fra å bruke narkotika ble i liten grad diskutert.

Forholdsmessighetsvurderinger knyttet til hvorvidt et slikt narkotikalovbrudd var alvorlig, om hvilket inngrep som kunne rettferdiggjøres som følge av det og de ulike straffealternativenes mulige skadevirkninger, medførte grundige diskusjoner i fokusgruppene. Spørsmålet var om ulike straffers kostnad for den enkelte veide opp for fordelene ved å straffe. I liten grad omfattet denne «skadetenkningen» eventuelle hensyn til indirekte berørte og «ofre» som for eksempel pårørende og samfunnet.

Samtlige grupper tok opp tema som berører den prinsipielle diskusjonen om **skadefølgeprinsippets betydning** i kriminalisering av handlinger og bruk av straff. «Men han gjorde jo ikke noe som skada noen andre, han betalte liksom bare for å ha det gøy på en fest og det var liksom ikke noen onde intensjoner bak det her og sånn» (ungdom, gutt). I alle gruppene ble det påpekt at narkotikabruk er mindre alvorlige fordi det er «offerløs» kriminalitet. Imidlertid hadde deltakerne ulike meninger om hvorvidt og i hvilke tilfeller staten likevel burde gripe inn og hvordan. Én ungdomsgruppe diskuterte at nærhet til problematikken og erfaring med at det er en relativt vanlig del av festkulturen blant ungdom, gjorde at de kunne ha et annet syn på hvorvidt bruk av cannabis er skadelig enn andre. Det ble reflektert over at det nok er en generasjonskløft i straffetenkningen:

Jeg føler liksom at jeg hadde jo ikke sett på det som noe ille, men jeg føler på en måte at samfunnet kanskje ser på det litt annerledes. Jeg tror kanskje de som er en del eldre generasjonen kanskje hadde tenkt på det, liksom, at det var verre enn det vi gjør fordi det er så mye rundt oss som på en måte omhandler det og liksom i på en måte festmiljøer og sånn så er det, har det blitt nesten like vanlig som alkohol vil jeg si da i mange miljøer. Så jeg tror at vi som er nærmere ser på det på en annen måte enn de som på en måte ikke er nære det da. (ungdom, jente)

Deltakerne trodde at det var stor uenighet i befolkningen i synet på narkotika-lovbrudd, noe som gjorde det vanskelig å konkludere om hva folk flest ville ment om saken. Enkelte viste også til den pågående politiske debatten om hvordan samfunnet burde møte besittelse av stoff til eget forbruk:

(...) det er et ekstremt politisk ladet problem akkurat i det spesifikke tilfellet her, og da er det nok ganske stor variasjon mellom type, altså mellom domstolen, og egen personlig mening og samfunnet som helhet, det har jo utrolig forskjellig, forskjellig grupper som mener forskjellig rett og slett. (ungdom, gutt)

I tre grupper ble det drøftet **motforestillinger mot å straffeforfølge cannabis-bruk**. Argumentet var at dette var en type handling som verken skadet andre eller en selv. Det ble hensett til andre land som har legalisert cannabis:

Det er jo et sånt konsept som vi i Norge har, at det å røyke liksom en joint er ulovlig og det er skikkelig ille, liksom. Mens i andre land blir det ikke sett på som en så ... Altså, å røyke en sigarett blir liksom som å røyke en joint, liksom. Så det er jo litt sånn, hva skal man si, en ting som vi har i Norge som er litt spesielt om hvor ille det er, da. Hva skal man si, hvor mye konsekvenser det kan få, på en måte. (ungdom, jente)

En annen gruppe utdypet at straffeforfølgelse av slike handlinger er feil fordi den enkelte bør ha en grunnleggende rett til å gjøre hva man vil så lenge det verken er farlig for en selv eller andre:

Ikke bare hvor farlig det er eller ikke. Men det er liksom ... For det første, det er så liten mengde, og han sier selv at det er til eget bruk. Og hvorfor skal det være straff da? Ytringsfriheten kommer inn der. Jeg må få lov til å gjøre hva jeg vil og om jeg velger å røyke eller (...) Så lenge det er såpass lite, og man skjønner at det er til eget bruk så mener jeg at det ikke bør være noen straff. (ung voksen, mann, innsatt)

I den videre gruppediskusjonen om hvorfor og hvordan samfunnet skal straffe var det i denne gruppen vektlagt at straff skal forbeholdes handlinger som volder skade eller medfører fare for skade for andre. Holdningen var at narkotikabruk skiller seg fra andre lovbrudd ved at det primært innebærer en skade som rammer en selv.

En ytterligere motforestilling mot i det hele tatt å gi straff som alle gruppene diskuterte var **konsekvensene av å være strafferegistrert**. Flere var opptatt av at strafferegistrering og belastningene knyttet til dette kunne bidra til en uønsket stigmatisering med potensielt langsiktige hindringer for personens yrkes- og utdanningsliv. Konsekvensene av å bli registrert som hefter med alle reaksjonsformer innenfor det strafferettslige sporet, ble dermed vurdert som en problematisk streng del av straffen som ikke sto i forhold til den aktuelle handlingen. Særlig gjaldt dette for unge:

Det kan jo hende han har en drøm da, om å for eksempel jobbe i barnehage ellerno, det å ha noe på politi eller på liksom rullebladet, det er jo ikke bra hvis du skal jobbe med barn. Det er veldig strengt, så det er veldig dumt da. (ungdom, jente)

Straff kan i verste fall føre til at ungdom «gir opp» fordi de føler at «løpet er kjørt». En opplevelse av å «ikke ha noe å miste» kan, stikk i strid med straffens formål, medføre en «gi-faen» holdning som kan være kriminalitetsfremmende. Når den enkelte opplever at reaksjonen er for streng, vil det også kunne skape en følelse av å bli urettferdig behandlet og at de dermed mister respekt for loven. Én deltaker trakk frem at kriminalisering utgjør en lite formålstjenlig og kontraproduktiv bruk av fellesskapets ressurser, som kan bidra til å ødelegge en ungdoms fremtid:

Jeg føler det ødelegger så mye. Hvis du er så ung som 17 og 16 og får prikk på rullebladet ditt, så ødelegger jo det veldig mye for den personen, da. Som regel så vet han ikke at det ikke er så farlig, men så ung så tenker han «nå er hele livet mitt ødelagt» og kanskje han finner på enda mer faenskap. Fordi han nå tenker «nå er det kjørt og hvorfor skal jeg bry meg». (ung voksen, mann, innsatt)

Et annet spørsmål som var oppe til diskusjon var hvorvidt bruk av **straffeprosessuelle virkemidler** som ransaking, kroppsvisitasjon og urintesting i det aktuelle tilfellet var rimelig og nødvendig, og om det kunne være en belastning som i seg selv gjorde at det ikke var rimelig med ytterligere reaksjoner. Flere

påpekte generelt at skremseffekten bare ved å være i kontakt med politiet vil kunne være tilstrekkelig i slike saker:

Jeg tenker at det er ubehagelig nok til at han senere tenker 'kanskje ikke'. Jeg hadde hvert fall tenkt det. (...) Ja, at, bare å snakke med politiet og ha en slags konfrontasjon på at det er nok. At man ikke skal lage noe fiendtlig mellom politiet og folk som gjør mildere ting, da. (ung voksen, kvinne)

Overordnet la flere vekt på at dette uansett er en lite alvorlig handling som politiet ikke burde bruke så mye ressurser på. Én av gruppene stilte spørsmål ved politiets prioriteringer i så henseende i forhold til andre mer alvorlige kriminalitetsområder, som for eksempel i voldtektssaker:

Det er jo sånn vi ser på disse casene her. Det kan jo være litt sånn at man liksom vet om noen som har blitt voldtatt og har ringt inn til politiet og så har de ikke møtt opp, på en måte. Men du ringer og sier at du kjenner litt hasjlukt i parken, og så føler du at de er der på to sekunder, liksom. (ung voksen, kvinne)

I flere av fokusgruppene ble det trukket frem at narkotikakontroller kan være mistillitsskapende, både i konkrete vurderinger av saken som ble beskrevet og i generelle spørsmål om straffeforfølgning. I den sammenheng diskuterte flere grupper det som et problem at politiets oppmerksomhet og kontroller bidrar til stigma som rammer sosialt skjevt:

Igjen da. Spesielt i Oslo, ser de at du er i en vennegjeng på flere personer som ofte ses i et område, så skal de ofte trakassere dere for ting. De skal stoppe dere for null grunn. Du kan bare sitte i en park og bare ha det gøy, spille fotball. De skal stoppe deg for det også. Fordi de tror at du har narkotika på deg eller bare fordi du ser at du har vært med andre som har kanskje litt kriminelle tilhørigheter. Så blir du stemplet som en kriminell, selv om du ikke er det. (ung voksen, mann, innsatt)

De andre gruppene reflekterte over tilsvarende problemstillinger. Selv om responsen fra samtlige var at det burde være likt, hadde alle gruppene en oppfatning om at både utseende, sosial bakgrunn og kjønn kunne ha betydning for hvem som fikk politiets oppmerksomhet. Flere påpekte det som problematisk at det i praksis kan ha betydning hvordan du ser ut og hvor du bor. Samtalen dreide seg om visse befolkningsgrupper oftere blir mistenkeliggjort uten andre grunner enn at de lever og oppholder seg i mer belastede områder av byer og nabolag. Én deltaker påpekte i den sammenheng at det er betenkelig, siden ungdom i bedrestilte strøk på vestkanten bruker mer narkotika enn i mer vanskeligstilte nabolag i øst:

Det er jo kanskje mer fordommer mot Ahmed, da, kanskje ... Enn man ville hatt for Jacob. Eller at det hadde vært mer typisk at det var han, at det ikke var Jacob, på en måte. Men jeg tror nesten det er mer typisk for en hvit vestkant-gutt å røyke hasj, enn det er for ja ... de på Holmlia og

Grünerløkka, liksom. Tror jeg. Det tror jeg er akkurat same, same. Jeg tror det blir nesten like mye brukt, jeg, om ikke mer, på Oslos beste vestkant, på en måte. (ung voksen, kvinne)

Oppsummering om bruk og besittelse av cannabis

Deltakerne i undersøkelsen var polarisert når det kom til deres generelle syn på om besittelse av cannabis til eget bruk burde straffes eller ikke. På direkte spørsmål om dette mente halvparten av deltakerne i telefondelen av befolkningsundersøkelsen at dette ikke burde straffes, mens over én av tre mente det burde straffes. Støtten til straffrihet var større blant yngre enn blant eldre deltakere, samt blant deltakere bosatt i urbane strøk sammenlignet med rurale.

Dommerpanelet mente en sannsynlig reaksjon i saksbeskrivelsen om bruk og besittelse av cannabis i den brevbaserte delen av befolkningsundersøkelsen ville vært påtaleunntatelse. Deltakerne i fokusgruppene uttrykte at dette er en mild sak og et relativt vanlig lovbrudd blant unge og noe som mange ungdommer har kjennskap til. Samtlige deltakere la vekt på at det er en sak om en vanlig ungdom uten rusproblemer eller andre oppgitte vansker. Den mengden og type stoff det er snakk om tilsa at det var til *eget bruk*.

Når deltakerne i befolkningsundersøkelsen ble bedt om å vurdere hva de trodde ville bli reaksjon i saken som ble beskrevet, trodde seks av ti at det ville resultere i en bot. Funnet samsvarer godt med hva reaksjonen fram til nylig har vært i saker som dette. Én av fire trodde saken ville endte med påtaleunntatelse. Deltakerne i fokusgruppene fordelte seg også jevnt mellom ingen reaksjon, påtaleunntatelse og bot. I Ungdataundersøkelsen blant elever i ungdomsskolen og videregående skole ble det presisert at personen som ble anholdt for besittelse av cannabis var under 18 år. Langt de fleste av deltakerne trodde da at saken ville endte med enten tilbud om hjelp fra kommunen, advarsel og bekymringssamtale eller ungdomskontrakt med ruskontroll. Funnet samsvarer godt med diskusjonen i fokusgruppene, hvor deltakerne oftere mente hjelpetiltak ville være en riktig reaksjon dersom gjerningspersonen var yngre.

Bildet endret seg en del når deltakerne i befolkningsundersøkelsen ble bedt om å oppgi hva de mente reaksjonen burde være i saken som beskrev en situasjon med bruk og besittelse av cannabis. Rundt én av tre svarte nå ingen reaksjon, mens ytterligere 21 prosent svarte påtaleunntatelse. De resterende oppga bøter eller enda strengere reaksjoner enn dette. Blant deltakerne i Ungdataundersøkelsen mente de fleste at bruk av cannabis ikke burde medføre straff, men heller en hjelpende reaksjon. Eksempler var hjelpetilbud fra kommunen og bekymringssamtaler. I fokusgruppene var det også flere som tok til orde for full straffrihet i slike saker, selv om gruppene gjennomgående var relativt reaksjonsvennlige. Argumenter for å gi en reaksjon var imidlertid ikke i noen tilfeller basert på at deltakerne mente den aktuelle handlingen var alvorlig eller skadelig i seg selv. I diskusjonene ble det lagt vekt på at fravær av reaksjon i et slikt tilfelle kan medføre at ungdom som starter tidlig med rus utvikler rusproblemer. Samtidig bar

diskusjonene preg av at deltakerne mente det var viktig «å ikke gi unge for streng straff» som fikk langsiktige følger, men hva dette innbar og hvordan det ble begrunnet, varierte.

Når det gjaldt diskusjon i fokusgruppene om hvorvidt lovbruddets kontekst og gjerningspersonens situasjon burde påvirke reaksjon og straffegjennomføring, var «alle» enige om at personer som anses som rusavhengige skal slippe straff, i tråd med nyere rettspraksis. Antatt skadepotensial, mengde og type stoff og faren for å utvikle et rusproblem kunne være avgjørende for straffetype. Mens både kjønn og sosial bakgrunn ble avvist som relevant for valg av reaksjon, ble det trukket frem som vesentlig å ta hensyn til om gjerningspersonen var ung. Deltakerne oppfattet at samfunnet ville gitt unge mildere og med mer hjelpeorienterte straffealternativer. Samtlige fokusgrupper diskuterte hvorvidt vedkommende innrømmet forholdet og samarbeidet med politiet eller motsatte seg det, burde få betydning. Gruppene hadde videre en oppfatning av at både utseende, sosial bakgrunn og kjønn kunne ha betydning for hvem som fikk politiets oppmerksomhet og at straff rammer sosialt skjevt.

I alt så det dermed ut som diskusjonen medførte at saken om Jacob fikk større kompleksitet, der ulike hensyn om straffens skade og forebygging ble veid opp mot hverandre. Vurderingene ga en større usikkerhet om hvorvidt og hvilken straff som ville være riktig, samtidig som bot i noe større grad ble vurdert som aktuelt for de som i utgangspunktet var mildest stemt i gruppene. Samlet viser den kvalitative undersøkelsen dermed at de unge deltakerne i studien var både usikre, ambivalente og polariserte når det gjaldt synet på straff for besittelse av cannabis. Funnene gjenspeiler at det er et straffefelt som er svært omdiskutert og i endring.

7 Hatefulle ytringer

Hvor grensen går mellom ytringer som er vernet av ytringsfriheten og hatefulle ytringer er et aktuelt tema i samfunnsdebatten, spesielt siden ytringsfriheten er under press i mange land. Hvordan situasjonen er her i Norge, ble sist utredet i Ytringsfrihetskommisjonens utredning i 2022 (NOU 2022: 9). Kommisjonen fastslår at «Ytringsfriheten i Norge er ikke absolutt. Grunnloven tillater at ytringsfriheten kan begrenses ved lov» (s. 185).

Høyesterett har i flere avgjørelser klarlagt skillet mellom ytringsfriheten i Grunnloven § 100 på den ene siden, og vernet mot hatefulle ytringer og diskriminering på den andre siden, og trekker et skille mellom kritiske ytringer om et tema (f.eks. om kulturelle eller religiøse forhold) og ytringer som angriper utsatte enkeltpersoner eller grupper. Den siste kategorien «nyter et beskjedent grunnlovsværn – om noe vern overhodet».²⁷ Høyesterett har også uttalt at det avgjørende for at ytringer skal være straffbare er at de ut fra konteksten de er fremsatt i, innebærer en grov nedvurdering av en enkeltpersons eller gruppes menneskeverd.

Høyesterett har i løpet av de tre siste årene avsagt dom i fem saker om hatefulle ytringer, noe som er mange på forholdsvis kort tid om man sammenligner med frekvensen på tidligere dommer om hatkriminalitet i Høyesterett. Disse dommene har, sammen med en Høyesterettsdom fra 2012, stor betydning for rettspraksis, hvor utviklingen har dreid mot et stadig økende individvern fremfor gruppevern eller samfunnsvern. Utviklingen i retning av individvern er blitt kritisert av flere.²⁸ Kritikken rettes blant annet mot at straffebudet nå ikke lenger synes å oppfylle sitt krav om å verne «den offentlige ro, orden og sikkerhet», som er overskriften på kapittel 20 i straffeloven der hvor bestemmelsen står, men heller verner om krenkelser av den enkelte og dermed «den personlige frihet og fred» (kapittel 24). Vern av gruppers menneskeverd er derfor blitt nedtonet gjennom rettspraksis de senere år.

I tillegg til skillet mellom ytringsfrihet og hatefulle/diskriminerende ytringer diskuteres det om straffebudet er for snevert opp mot definisjonen av hvem som kan være mulige offergrupper for slike ytringer. Den europeiske kommisjon mot rasisme (ECRI) inkluderer for eksempel «age, political beliefs or social status» i deres definisjon av hatefulle ytringer. Effekten av å kriminalisere og straffeforfølge hatefulle ytringer sett opp mot bekjempelse av fenomenet i samfunnet diskuteres også, likeså ordlyden i straffebudet (NOU 2022: 9). Listen er ikke uttømmende,

---

²⁷ HR-2020-2122 avsnitt 40.

²⁸ For eksempel Anine Kierulf og Kai Spurkland «Ja til endringer av hatytrings-paragrafen» i Aftenposten 19. august 2022, [lenke til aftenposten.no](#), og Hadi Strømmen Lile «Folk som Husker kan si dumme ting i fylla og bli dømt. Mens Sian kan fritt rope ut hatefulle fordømmer» i Aftenposten 24. oktober 2022, [lenke til aftenposten.no](#)

men ett forhold som ikke har vært offentlig debattert, er straffnivået for å fremme hatefulle eller diskriminerende ytringer. Det var derfor usikkert hvor godt straffnivået for hatefulle ytringer var kjent blant våre deltakere.

Hatefulle ytringer i straffeloven

Det er flere straffebud som begrenser ytringsfriheten, for eksempel å fremsette trusler (§§ 263–264), men vi var interessert i å studere straffeloven § 185²⁹ som retter seg direkte mot diskriminering og hatefulle ytringer, og som er særlig diskutert i offentligheten. Straffebudet stadfester at det ikke er lov å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen ut fra hudfarge eller nasjonal eller etnisk opprinnelse, religion/livssyn, seksuell orientering, kjønnsidentitet/kjønnsuttrykk eller nedsatt funksjonsevne. Et viktig moment i straffebudet er at ytringen som eventuelt rammes må være forsettlig eller grovt uaktsom, og den må også fremsettes offentlig eller i nærvær av andre. Det er likevel nok at den fremsettes slik at kun én person har oppfattet ytringen (HR-2012-689-A, jf. Ot.prp.nr. 33 (2004–2005), s. 215). Tilhørernes rimelige forståelse av ytringen må være at den er diskriminerende eller hatefull.

Strafferammen for hatefulle ytringer etter strl. § 185 er bot eller fengsel i inntil 3 år. De fleste domfellelsene ligger imidlertid lavt i forhold til det øverste straffnivået, og en gjennomgang som Ytringsfrihetskommisjonen har gjort, viste at den mest brukte reaksjonsformen var forelegg eller bøter (s. 196). Om gjerningspersonen dømmes til fengsel, viser vår gjennomgang av rettspraksis at de fleste domfellelsene er på rundt 30 dager, der hele eller deler av straffen gjøres betinget, gjerne kombinert med bot. Alternative reaksjoner benyttes også, slik som samfunnsstraff. En god del av dommene er idømt for hatefulle ytringer på nett (Facebook, blogginnlegg, etc.).

Det generelle synet på straff for hatefulle ytringer

I telefondelen av befolkningsundersøkelsen ble deltakerne bedt om å vurdere følgende påstand om hatefulle ytringer: «Det er ulovlig i Norge å true eller håne noen på bakgrunn av kjennetegn som etnisitet, seksuell orientering og livssyn. Mener du at straffene for slike ytringer stort sett er altfor strenge, litt for strenge,

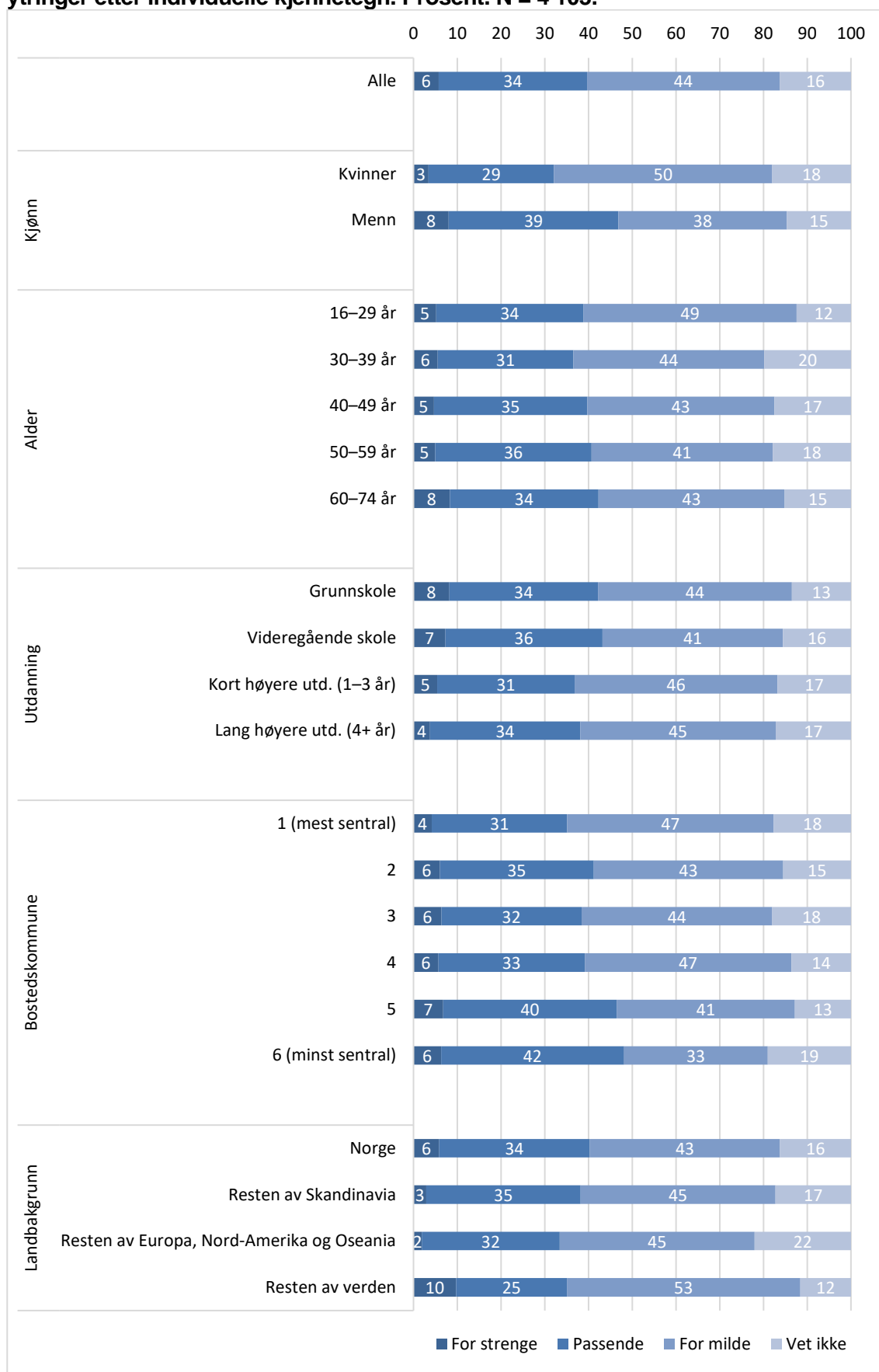
---

²⁹ Forbudet i straffeloven mot hatefulle ytringer (§ 185) lyder som følger: «Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefull ytring. Som ytring regnes også bruk av symboler. Den som i andres nærvær forsettlig eller grovt uaktsomt fremsetter en slik ytring overfor en som rammes av denne, jf. annet ledd, straffes med bot eller fengsel inntil 1 år. Med diskriminerende eller hatefull ytring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres a. hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse, b. religion eller livssyn, c. seksuelle orientering, d. kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, eller e. nedsatte funksjonsevne.»

passende, litt for milde eller altfor milde?». Figur 7.1 på neste side viser hvordan deltakerne vurderte denne påstanden etter ulike individuelle kjennetegn.

Nær halvparten av deltakerne mente straffene for hatefulle ytringer er for milde, mens rundt én tredel mente de er passende. Seks prosent mente straffene er for strenge. Samtidig var andelen som svarte «vet ikke» relativt høy, med 16 prosent. Et slikt svar kan reflektere enten at man ikke har gjort seg opp en mening om straffenivået eller at man ikke vet hva straffenivået er. Kvinner mente noe oftere enn menn at straffene for hatefulle ytringer er for milde, og tilsvarende noe sjeldnere at de er for strenge. Samtidig var også andelen som svarte «vet ikke» høyere blant kvinner enn blant menn. De yngste deltakerne svarte noe sjeldnere «vet ikke» og heller mente straffene for hatefulle ytringer er for milde, men hovedinntrykket er at aldersforskjellene var små. Også etter utdanningsnivå var forskjellene små, selv om deltakere med grunnskoleutdanning noe oftere mente straffene er for strenge sammenlignet med deltakere med høyere utdanningsnivå. Videre var det en viss tendens til at deltakere bosatt i de minst sentrale kommunene i landet sjeldnere mente straffene for hatefulle ytringer er for milde, men hovedinntrykket er at de geografiske forskjellene var små. Det var også noe variasjon i holdningene til straff for hatefulle ytringer etter landbakgrunn. Over halvparten av deltakerne med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania mente hatefulle ytringer straffes for mildt i Norge, noe som muligens kan være et resultat av at det i mange tilfeller vil være denne delen av befolkningen som rammes av ytringene. Samtidig oppga 43 prosent av deltakerne med norsk bakgrunn at de mente straffene er for milde, så også blant personer som ikke nødvendigvis rammes selv av ytringene, var oppfatningen at straffene ikke er strenge nok.

Figur 7.1: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på straffenivå for hatefulle ytringer etter individuelle kjennetegn. Prosent. N = 4 103.

Note: Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

Vurdering av en konkret sak om hatefulle ytringer

Deltakerne i den brevbaserte delen av befolkningsundersøkelsen ble presentert for en tekst som beskrev en typisk sak som ville medført straff etter § 185. Teksten lød som følger:

Linda er medlem av Facebook-gruppen «Bevar kystlandskapet». Gruppen har ca. 25 000 medlemmer. Gruppen er lukket. Det er bare administratorer som kan godkjenne medlemsforespørsler. Gruppens formål er å verne landskapet ved kysten mot inngrep, som for eksempel utbygging av vindmøller, slik at verdifull natur bevares som tur- og rekreasjonsområde.

En kveld ser Linda på en TV-debatt om utbygging av vindmøller i et kystområde som ligger nært der hun bor. Linda er svært engasjert i denne saken, og hun har tidligere postet innlegg på Facebook-gruppen hvor hun går hardt imot utbyggingen.

I TV-debatten deltar blant annet Aasha som er 22 år og kommer fra Somalia. Hun representerer et politisk parti som er for utbygging av vindmøller for å kunne kutte ned utslippene fra fossilt brensel. Aasha presenterer sine synspunkter på en saklig og overbevisende måte. Etter debatten har et av medlemmene i Facebook-gruppen lagt ut en lenke til programmet, og flere har kommentert Aasha og hennes synspunkter på en negativ måte. Blant annet står det i kommentarfeltet: «Disse jævla innvandrerne skjønner INGEN TING» og «Hiv svartingene til HELVETE ut». Linda følger opp og kommenterer: «Ja, jævla SOTRØR, tror a kan komme hit å ødelegge Norsk natur!!! Deporter a tilbake til der hu kommer fra. Der kan hu og de andre APEKATTENE ødelegge sin egen natur. Og blir negerkjerringa borte på veien har verden blitt et bedre sted!» Enkelte i Facebook-gruppen reagerer på kommentaren, men flere påpeker også at man har ytringsfrihet i Norge.

Linda er 64 år og etnisk norsk.³⁰

Dommerpanelet vurderte dette til en tydelig sak for overtredelse av straffeloven § 185. Under henvisning til HR-2020-2133-A avsnitt 58 og 59 anslo panelet at betinget fengsel i 24 dager ville vært en sannsynlig reaksjon i den aktuelle saken.

Tabell 7.1 viser hvordan deltakerne i befolkningsundersøkelsen vurderte reaksjon i saken om hatefulle ytringer.

---

³⁰ I en alternativ variant av skjemaet var ytringene til Linda rettet mot en homofil mann samt at varianter av skjemaet oppga at Linda var straffet for skatteunndragelse. Se vedlegg 3 for teksten til den alternative vignetten. Variasjonene hadde liten betydning for svarene som ble gitt.

Tabell 7.1: Avkryssede reaksjoner i befolkningsundersøkelsen på saksbeskrivelse om hatefulle ytringer. Prosent. N = 1 064.

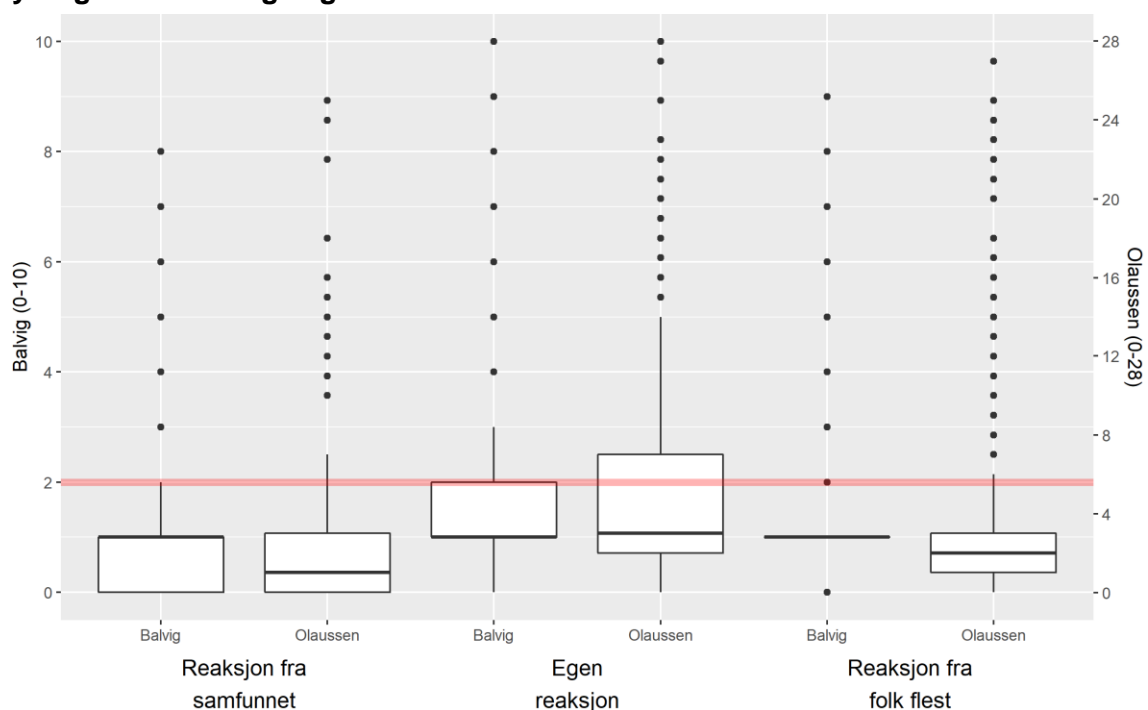
	Reaksjon fra samfunnet	Egen reaksjon	Reaksjon fra folk flest
Ingen reaksjon	42	12	28
Påtaleunntatelse	19	10	15
Bot	34	44	39
Betinget fengsel	10	13	11
Konfliktråd	4	11	6
Samfunnsstraff	3	18	7
Elektronisk fotlenke	<1	<1	<1
Ubetinget fengsel < 1 år	3	4	3
Ubetinget fengsel > 1 år	<1	1	<1
Behandling av gjerningsperson	<1	8	2
Økonomisk kompensasjon	8	23	12
<i>Antall kryss</i>	1 517	1 745	1 488

Note: Deltakerne ble bedt om å sette maksimalt to kryss i hver av de vertikale kolonnene. Kategoriene var ikke gjensidig utelukkende, så prosenteringen summerer opp til over 100. Dommerpanelets vurdering er merket i grått (betinget fengsel i 24 dager). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

42 prosent av deltakerne i befolkningsundersøkelsen krysset av for at de trodde saken som ble beskrevet om hatefulle ytringer i spørreskjemaet ikke ville resultere i noen form for reaksjon. Omtrent én tredel krysset av for bot, mens 19 prosent krysset av for påtaleunntatelse. Få trodde saken ville endte med noen annen form for reaksjon. Kun ti prosent krysset av for en reaksjon i tråd med det dommerpanelet anslo ville blitt den utmålte straffen: betinget fengsel. Når man spurte hva deltakerne mente reaksjonen burde være, endret bildet seg en del. Kun 12 prosent krysset av for at de mente hendelsen ikke burde resultere i noen reaksjon, og også andelen som krysset av for påtaleunntatelse sank. Andelen som krysset av for bot, konfliktråd og samfunnsstraff økte tilsvarende. Én av fire krysset også av for at de mente den fornærmede burde tilkjennes en økonomisk kompensasjon. Når vi så på hva deltakerne trodde folk flest ville mene, var det igjen langt flere som svarte ingen reaksjon. I alt lignet svarene i denne kolonnen mer på det deltakerne svarte om hva de trodde reaksjonen ville bli fra samfunnet enn på det de selv mente ville være passende.

Figur 7.2 viser hvordan deltakerne i befolkningsundersøkelsen vurderte reaksjon for hatefulle ytringer og hvordan dette samsvarte med det faktiske straffenivået i Norge i dag etter straffeskalaene til Balvig og Olaussen.

Figur 7.2: Deltakerne i befolkningsundersøkelsen sitt syn på reaksjon for hatefulle ytringer etter Balvigs og Olaussens straffeskalaer. N = 1 064.

Note: Den uthevede streken i boksen markerer medianverdien, hele boksen dekker 50 prosent og strekene dekker ytterpunktene i fordelingen. Boksene merket Balvig er forankret i Y-aksen på venstre side av figuren, med verdier 0–10. Boksene merket Olaussen er forankret i Y-aksen på høyre side av figuren, med verdier 0–28. Dommerpanelets vurdering er merket i rødt (betinget fengsel i 24 dager). Tallene er vektet etter kjønn, alder og geografi.

De to boksene til venstre i figuren viser tydelig at det var stor diskrepans mellom hva deltakerne i studien trodde om straffenivået for hatefulle ytringer og hva det faktisk er. Etter Balvigs skala plasserer over 99 prosent av deltakerne seg under det faktiske straffenivået, mens det samme gjelder noe færre etter Olaussens skala. Medianverdien tilsier at deltakerne trodde saken ville endte med en mindre bot eller økonomisk kompensasjon til den fornærmede. Vurderingen går tydelig imot svarene oppgitt på det generelle spørsmålet om hva deltakerne tenkte om straffenivået for hatefulle ytringer, hvor langt de fleste mente dette burde straffes strengere enn det gjøres i dag. Når det gjelder hva man selv mente ville være en egnet reaksjon for hatefulle ytringer, var det større samsvar mellom hva deltakerne svarte og hva som er det faktiske straffenivået. Samtidig plasserte også her medianen seg godt under det foreslåtte straffenivået fra dommerpanelet. Ytterkantene på boksene og linjene ut av disse viser også at det var relativt stor spredning i svarene til deltakerne. Sist trodde deltakerne i studien at de selv ville ha en strengere reaksjon for hatefulle ytringer enn det folk flest ville ha.

Fokusgrupper om hatefulle ytringer

Saksbeskrivelsen om hatefulle ytringer ble diskutert i tre av de 11 fokusgruppene. To av gruppene hadde deltakere fra videregående skole: én besto kvinner fra en ressurssterk videregående skole og den andre var kjønnsblandet (tre jenter og to

gutter) fra en skole med blandet klassebakgrunn. Den tredje gruppen besto av tre ressurssterke, unge voksne i alderen 19 til 23 år (én kvinne og to menn).

Hva slags sak er dette?

Alle fokusgruppene startet med at intervjuer spurte om hva slags type sak deltakerne trodde teksten i spørreskjemaet beskrev. Gruppene som kom kjapt frem til at dette dreide seg om ytringsfrihet opp mot rasisme og hatefulle ytringer, eller som én av deltakerne sa, «hater på henne» (ungdom, jente). Alle gruppene diskuterte den sentrale problemstillingen om hvor skillet mellom ytringsfrihet og rasisme skal gå i slike saker:

Det Aasha gjør på Debatten, er jo på en måte å stå og snakke om det som er hennes og partiets meninger. Og det at hun Aasha er svart, skal jo ikke ha en drikk å si for Linda. Du kan godt være uenig med et menneske, men hudfarge, kjønn, alt det greiene der, det føler jeg at det må du holde deg unna. Men det å være uenig i meninger, det er helt innafor, men alt det andre må man da klare å legge til siden. (ungdom, jente)

(...) den treffer en sånn vanskelig sone det her fordi, som det ble påpekt i oppgaven, så mener hun at hun har ytringsfrihet i Norge. Han er litt på den grensa går som sagt med den hva er, hva forsvares av ytringsfriheten og hva er hatkriminalitet. (ungdom, gutt)

Samlet sett mente de tre gruppene at grensen for ytringsfrihet var overtrådt i saken, og at saken handlet om rasisme og «hat-ytring». I den videre diskusjonen var deltakerne inne på flere sentrale momenter som diskuteres i den offentlige debatten. Den ene fokusgruppen (ungdom, jenter) var opptatt av at slike ytringer kan begrense ytringsfriheten til personen som blir krenket, ved at vedkommende slutter å uttale seg i offentligheten fordi det blir for belastende. Hvordan hatefulle ytringer kan begrense viljen til å uttale seg offentlig ble også diskutert av Ytringsfrihetskommisjonen som et problem (NOU 2022: 9). Deltakerne var også opptatt av at det var flere i Facebook-gruppen som uttalte seg nedsettende, og som burde vært straffet: «Så det er jo mange der, som kan bli straffet i den gruppa» (ungdom, jente). Likeledes var denne fokusgruppen opptatt av om Aasha (den kvinnelige debattanten) faktisk fikk vite om ytringene og hadde en direkte opplevelse av å bli krenket. De mente det var forskjell om ytringen ble sendt direkte til Aasha eller ikke ble det (slik som i saksbeskrivelsen). Et annet moment denne gruppen poengterte var at ikke bare Aasha, men også andre somaliere, kunne oppleve å bli krenket av en slik ytring. I den andre ungdomsgruppen mente én av deltakerne at ytringene kunne være mer straffverdige om de rettet seg mot en gruppe framfor mot et enkeltindivid. Synspunktene er i overensstemmelse med kritikken som har vært framsatt mot rettspraksis om at det ut fra innplasseringen av straffebudet i straffeloven er grupper som skal beskyttes. Samtidig var flere av deltakerne opptatt av at det er mottakers opplevelse av ytringen som er viktig, og ikke hvordan andre som overhører ytringen forstår den. En slik forståelse er i tråd med hva Høyesterett har uttalt at er av betydning for om en ytring er krenkende eller ikke.

To av gruppene diskuterte også truslene som Linda fremsetter i meldingen, men de fleste av deltakerne i gruppene mente at truslene ikke var seriøse nok til å bli hensyntatt i straffeutmålingen:

Men her er det bare sånn, «ja, om hun blir borte på veien så blir verden et bedre sted», det er bare sånn kokko sagt, men jeg føler ikke at det er noe, Linda truer jo ikke hun 22 år gamle dama med å skulle gjøre noe mot henne. Fordi, altså, lets face it, Linda kunne ikke gjort så mye. (ung voksen, mann)

Hva kan påvirke hvordan man ser på saken?

Under diskusjonen om faktorer som kunne påvirke reaksjonen, diskuterte deltakerne reaksjon ut fra at Linda ikke tidligere var straffedømt. Når intervjuer introduserte hva reaksjonen ville vært om hun **tidligere hadde vært straffet** i ungdomsgruppen bestående av jenter var deltakerne interessert i å vite hva hun tidligere var straffet for. Videre i diskusjonen la de vekt på at straffeutmålingen for dette lovbruddet måtte ses i forhold til hva Linda var straffet for tidligere. Om hun tidligere var dømt for hatefulle ytringer, mente de ville vært straffeskjerpene.

På spørsmålet fra intervjuer om hvilken reaksjon de ville gitt om Linda var **særlig sårbar**, ville de igjen ha mer informasjon; hva var det som gjorde Linda sårbar? Når intervjuer svarte «mental sykdom», mente de dette var en formidlende faktor. Diskusjonen dreide da mot hvilken reaksjon som kunne hjelpe Linda, og de mente behandling kunne være en aktuell reaksjon.

Under diskusjonene relatert til **alder** resonnerte gruppene rundt dette som fenomen ved slik kriminalitet, og at det helst er eldre som ytrer seg krenkende uten at dette kanskje alltid er meningen. Her oppsto det interessante diskusjoner om generasjonsforskjeller og språk: «(...) altså, besteforeldrene våre sier jo også sånn 'det var greit å si andre ting før' og sånn, men man vet jo fortsatt at man ikke skal snakke på den måten, liksom. De er jo ikke dumme, de skjønner jo på en måte at det er ikke helt greit, liksom» (ungdom, jente). Selv om meningen i retorikken er endret med tiden, synes deltakerne jevnt over at alder, altså om Linda hadde vært yngre, ikke skulle være en formidlende faktor. Én deltaker resonnerte rundt endringspotensialet sett opp mot alder, og hen lurte på om Linda på 18 år burde hatt strengere straff enn Linda på 64 år: «Hun har til gjengjeld lenger å leve, men da kan hun kanskje styre veien litt mer og, kan kanskje lære litt mer av feil, da, eller ... You can't teach an old dog new tricks, eller hva?» (ung voksen, mann).

I den videre diskusjonen ble **rulleblad** trukket inn, og da ble det vanskeligere for vedkommende å holde på denne argumentasjonen:

Mitt inntrykk var at det skulle korrigere atferden, kanskje litt. Men hvis det kommer til å ødelegge - gjøre at du ikke kan bli et bedre menneske fordi at du nå har et rulleblad, så gir jo det motsatt effekt, så ... Da ville jeg kanskje prøvd å gi henne en sjanse til, egentlig, før man får et rulleblad. (ung voksen, mann)

Her brytes argumentasjonen for individualpreventive effekter av straffen mot ideen om at straffen kan gi uheldige konsekvenser for individet, og at man dermed ikke oppnår den ønskede individualpreventive effekten på lengre sikt. Sitatet gir et innblikk i hvordan ulike faktorer ble satt opp mot hverandre i diskusjonen og hvordan deltakerne manøvrerte straffereaksjonen de ville gitt, opp mot disse momentene.

Vedrørende **kjønn** og **etnisk tilhørighet** mente gruppene hvor disse momentene ble diskutert, at det ikke skulle ha betydning for straffeutmålingen.

Ideen om **ekkokammer** ble lansert av deltakerne selv i alle tre gruppene:

(...) og da kan det bli litt sånn ekkokammer. Som det egentlig har blitt her, da. Så alle starter å hate og så blir det bare mer og mer, og så kan det ende jo opp med at folk som jeg vet ikke, kanskje ikke har så sterke meninger ender opp med å få sterke meninger, da. Fordi, eh, 25 000 andre har de meningene. (ungdom, jente)

Ideen drøftes i alle tre gruppene opp mot Facebook: «Det er jo, Facebook må jo selvfølgelig være et smått lite samfunnsproblem, med folk som skriver helt sånn ødelagte ting, som aldri hadde sagt det hvis man hadde typ sett de face-to-face» (ung voksen, mann). Problematikken ble drøftet i ulikt omfang i de tre gruppene. I den mest straffevillige ungdomsgruppen uttalte én av deltakerne følgende: «Men jeg tenker det er viktig å slå ganske hardt ned på det, for det kan på en måte bidra til at det sprer seg veldig fort, og det liksom ... Eh ... Det er en domino-effekt på en måte. Sånn hvis en gjør det så henger alle seg på» (ungdom, jente). I den andre ungdomsgruppen uttalte derimot én av deltakerne følgende:

Og man kan jo også, slik jeg ser det så kan man også si at hun har blitt villedet da til å si disse tingene her og det var liksom ikke noe hun på en måte kanskje mente og derfor så føler jeg det ikke bør være en sånn veldig stor straff.

I disse to gruppene var medlemmene altså ulike i synet på om ekkokammer-effekten skulle tolkes som en formidlende eller en skjerpene omstendighet.

Hva er en passende reaksjon?

I utfyllingen av reaksjonsskjemaet før diskusjonen startet mente alle deltakerne at saken burde resultere i en form for reaksjon. I den mest straffevillige gruppen var alle enige om at Linda burde få en kraftig reaksjon, men de var usikre på hva denne skulle være. Også i de andre to gruppene gikk samtalen frem og tilbake om hva en passende reaksjon skulle være. Bot var den reaksjonen som flest ville gi før diskusjonen, og det var også denne reaksjonen som gikk igjen som den mest aktuelle reaksjonen under diskusjonen:

Jeg mener fortsatt at en bot og litt sånne ting er fint, men jeg føler ikke at man trenger å gå noe lengre enn det heller. (ung voksen, mann)

Størrelsen på boten ble en del diskutert, men ofte ble bot satt opp mot økonomisk kompensasjon til den fornærmede. Når man leser intervjuene kan man av og til også bli usikker på om deltakerne forstår forskjellen mellom bot og økonomisk kompensasjon. I den ene av ungdomsgruppene var deltakerne enige om at det burde være kompensasjon om Aasha får vite om ytringen og opplever å bli krenket.

Strengere reaksjoner ble også diskutert i gruppene, og både samfunnsstraff og elektronisk fotlenke blir nevnt som alternativer. Strengere reaksjoner kom som oftest opp hvis Linda hadde gjort noe lignende tidligere:

Jeg tenker du får en bot på, hvis det er første gang du gjør det, og så neste gang du gjør det får du samfunnsstraff. (ungdom, jente)

En annen deltaker mente: «Jeg føler man skal være utrolig aktiv på nett for at det skulle vært noe mer [enn bot]» (ung voksen, mann). I én av ungdomsgruppene ble det også poengtert at ved første gangs lovbrudd kan handlinger som dette skje på impuls. Sitatene er også eksempler på hvordan et moment, som å ta hensyn til «at kan hende at det bare var sånn in-the-moment skikkelig impuls, at hun på en måte ...» (ungdom, jente), tillegges vekt i en del av diskusjonen, men ikke i en annen.

Deltakerne diskuterte også om fengselsstraff kunne være en egnet reaksjon for Linda, men de fleste syntes fengselsstraff var for strengt: «Jeg føler jo at denne saken, noe fengselsstraff er det jo ikke» (ung voksen, mann). Fengselsstraff ble også diskutert opp mot omfanget av hatefulle ytringer. Utvekslingen under mellom ungdom illustrerer dette:

Jente 1: «Fordi du kan jo ikke sette på en ... Du kan på en måte ikke sette en som er litt rasistisk i fengsel, for jeg føler det er ... Jeg tror ikke Norge har så stor kapasitet i fengselet.»

Jente 2: «Altså, hvor mange skriver sånne ting på nettet liksom. Det er kjempemange.»

Jente 3: «Kjempemange» (ungdom, jenter)

Også unge voksne deltakere viste til hvor utbredt lovbruddet er: «Hvis du skal begynne å fengsle alle som kommer med sånn som dette her, da blir det fullt i fengselet» (ung voksen, mann). Det var altså en samstemt forståelse at hatefulle ytringer er svært utbredt, og at det også av mer praktiske hensyn, som kapasitet i fengslene, ikke er mulig å møte disse situasjonene med fengselsstraff.

I utfyllingen av reaksjonsskjemaet ville langt de fleste av deltakerne i to av gruppene gi en mildere reaksjon etter enn før diskusjonen i fokusgruppene, noe som følger et mønster som er kjent fra tidligere og lignende studier. Endringen skjedde også på tross av det i diskusjonen ble argumentert for at det her må reageres strengt eller kraftig. Støtten til økonomisk kompensasjon til den fornærmede var også mer fremtredende som reaksjon i denne gruppen enn i de to andre. I den siste gruppen ville flertallet av deltakerne derimot dømme strengere

etter å ha diskutert saken, noe som kan ha en sammenheng med at diskusjonen rundt saken i denne gruppen var svært kort.

Hva er grunner for å straffe i denne saken?

Deltakerne var ved flere anledninger inne på hva effekten av reaksjonene som de diskuterte, ville være. I første rekke var de opptatt av **virkingen av reaksjonen** på Linda:

Men at man skal få et lite sånn «slap on the wrist» og bare «dette her er ikke innafor» (ung voksen, mann)

Ja, hvis hun får samfunnsstraff så er det mange timer å tenke over hva du har gjort, i hvert fall (ungdom, jente)

Å skjønne hvordan det kan prege hun andre da, ja. Liksom lære litt mer av det kanskje ... (ungdom, jente)

Ja, og 64, da begynner du jo å nærme deg pensjonist. Om du er pensjonist da, og får 5-10 000 i bot, så er det litt å ... Det tar jo litt tid å betale ned det, det svir litt i lommeboka. Da tenker du deg kanskje om to ganger før du gjør det neste gang, da. (ung voksen, mann)

Det [bot på 30 000] svir godt, ass. (ungdom, jente)

Fra disse sitatene ser man at deltakerne var opptatt av «bot og bedring» – at straffen skulle svi og at straffen skulle ha en lærdom. Samtidig var de opptatt av hva som kunne skje om straffen var for streng:

Jente 1: «At hun blir sykt sur liksom.»

Jente 2: «Det kan jo hende at hennes reaksjon igjen på det blir bare enda verre.»

Jente 3: «Da kommer hun kanskje ikke til å skrive det samme igjen da, hvis hun får liksom.» (ungdom, jenter)

Det **individualpreventive aspektet** ble særlig diskutert opp mot botens størrelse i gruppen bestående av unge voksne, og at boten måtte avpasses slik at den ikke var for stor eller for liten for å ha den ønskede virkningen på Linda – altså at hun ikke skulle gjøre dette igjen.

Den **allmennpreventive virkingen** av straffen ble ikke bragt på banen av deltakerne selv. I diskusjonene var det intervjuer som spurte om de mente at straffen burde ha andre virkninger enn kun på gjerningspersonen: «Mm, du må sende type signaler som viser at dette ikke er greit, tenker jeg da» (ungdom, jente). Også en deltaker i gruppen bestående av unge voksne mente signaleffekten var viktig, spesielt opp mot hvordan man skal ytre seg på nettet:

Jeg tenker jo litt at det er signaleffekt og, det er derfor det ikke bør være en sånn, veldig lite heller, fordi, det er jo ganske mange folk som skriver ganske sure ting i kommentarfeltet, og da kanskje man faktisk begynner å

skjønne at loven også strekker seg til det du gjør digitalt, og at det også kan ha konsekvenser. (ung voksen, mann)

Gruppene mente altså at å straffe hatkriminalitet på nett ville virke allmennpreventivt, men ut fra hvordan diskusjonen forløp uten intervjuers innblanding, var det individualprevensjonen som ble mest vektlagt. Funnet må også tolkes ut fra at det er den konkrete og informerte rettsoppfatningen som her undersøkes, der deltakerne må forholde seg til en konkret sak med én gjerningsperson og én fornærmet og ikke til straffens funksjon på et generelt nivå.

Oppsummering om hatefulle ytringer

Den generelle oppfatningen blant deltakerne i telefondelen av befolkningsundersøkelsen var at straffene for hatefulle ytringer er for milde. Samtidig var det også mange som ikke visste hva de mente om straffenivået. Holdningene varierte lite etter sosiale kjennetegn ved deltakerne, med unntak av at de med bakgrunn fra land utenfor Europa, Nord-Amerika og Oseania oftere mente straffene var for milde.

Dommerpanelet i studien mente betinget fengsel i 24 dager ville være en sannsynlig reaksjon i saken som beskrives i spørreskjemaet. Blant deltakerne i den brevbaserte delen av befolkningsundersøkelsen var det derimot flere enn fire av ti som trodde saken ville endt uten noen form for reaksjon. Rundt én av tre trodde det vil resultere i en bot, mens kun ti prosent krysset av for betinget fengsel. Oppsummert mente deltakerne at straffene for denne typen handlinger er for milde, samtidig som de markant undervurderte straffen når de blir bedt om å vurdere en konkret sak. Alle deltakerne i de tre fokusgruppene som diskuterte saken mente den var straffverdig både før og etter diskusjonen, mens ingen mente at ytringene kunne tolkes å være beskyttet av ytringsfriheten.

Når deltakerne i befolkningsundersøkelsen ble bedt om å oppgi hva de mente reaksjonen i saken burde være, endret bildet seg en del. Kun én av ti mente saken ikke burde ende i noen reaksjon, mens over fire av ti mente den burde resultere i en bot. Mange mente også at den fornærmede burde tilkjennes økonomisk kompensasjon. Deltakerne ønsket altså strengere straffer enn det de trodde samfunnet vil utmåle, men straffenivået lå fortsatt under de faktiske straffene. Også i fokusgruppene fremsto bot som den mest riktige reaksjonen i denne saken. Etter diskusjonen om saken i gruppene beveget flertallet av deltakerne seg i retning av mildere straffer enn de utmålte før samtalen, selv om endringene ikke var veldig store.

I diskusjonen rundt betydningen av omstendigheter i fokusgruppene gikk diskusjonen frem og tilbake. Om gjerningspersonen var tidligere dømt, og særlig om det var for en lignende handling, mente deltakerne at dette var straffeskjerpende. Sårbarhet kunne gi mildere straff, mens andre faktorer som alder, kjønn og etnisk tilhørighet hadde ingen betydning. Ekkokammereffekten i lukkede Facebook-grupper var det mer uenighet om. Enkelte deltakere mente det å kaste

seg på diskusjoner i slike grupper burde være formildende, da diskusjonsklimaet kunne drive fram uttrykk og ordbruk som avsender egentlig ikke sto inne for. Andre mente det burde være skjerpene for straff, da tilstedeværelse og deltakelse i slike grupper både kunne begrense ytringsrommet og spre uønskede holdninger i samfunnet.

Deltakerne i fokusgruppene viste oftest til individualprevensjon da de diskuterte formålet med straff. Allmennprevensjon ble også vektlagt, men kun etter at dette ble nevnt som et formål med straff av intervjuer. Hensynet til den fornærmede ble mest diskutert i gruppen bestående av jenter på videregående skole, og særlig om den fornærmede faktisk opplevde krenkelsen. Det var også denne gruppen som var mest villige til å idømme økonomisk kompensasjon til den fornærmede.

Selv om straffenivå var temaet i diskusjonen i fokusgruppene, kom alle gruppene inn på sentrale problemstillinger om ytringsfrihet kontra straffbare diskriminerende eller hatefulle ytringer, som hvem som skal skjermes – individ eller gruppe – og hvem det er som definerer når en ytring er diskriminerende eller hatefull.

8 Konklusjon

Det over ti år siden den forrige store undersøkelsen av rettsoppfatningen i Norge (Olaussen, 2010). Siden da har verden rundt oss endret seg mye og samfunnsdebatten har vært i rask utvikling. Migrasjon, kjønn, rasisme, terrorisme og rettstat er blant temaene som, til tider, vekker voldsom debatt og også omhandler spørsmål om rett, straff og rettferdighet. Digitaliseringen har i samme periode fortsatt i et eksplosivt tempo og omformet vår kontakt med myndigheter, næringsliv og, ikke minst, hverandre, noe som igjen har påvirket kriminalitetsbildet. I denne rapporten reflekteres disse tendenser blant annet i valget av hvilke lovovertrедelser vi undersøker, hvor den ene omhandler deling av seksuelle bilder på digitale medier og en annen utspiller seg på sosiale medier og omhandler hatefulle ytringer. På narkotikaområdet viser legaliseringen av cannabis flere steder i verden, og generelt hele diskusjonen på rusfeltet, en tilsvarende markant utvikling. Bruk og besittelse av cannabis vies derfor også en sentral plass i rapporten.

I det følgende skal vi først se samlet på den generelle rettsoppfatningen i Norge i lys av data fra prosjektet. Deretter diskuterer vi den informerte og konkrete rettsoppfatningen spesielt for de fire kriminalitetsområdene vi inkluderer i studien: seksuallovbrudd, voldslovbrudd, narkotika og hatkriminalitet. Som det vil komme frem, så finner vi både tydelige eksempler på kontinuitet fra tidligere forskning og funn som illustrerer nye tendenser og klare forskjeller sammenlignet med tidligere forskning på feltet.

Den generelle rettsoppfatningen – et fall i straffevillighet og stor støtte til alternative sanksjoner

Vi finner, som tidligere, en tendens til at folks rettsoppfatning er mer straffeorientert når de besvarer generelle spørsmål om straffenivå og fengselsforhold enn når de vurderer konkrete straffesaker. Funnet samsvarer med tidligere forskning og viser at når folk svarer på korte spørsmål over telefon, uten at de gis utfyllende informasjon om forholdene det spørres om, så gir de svar som tilsynelatende peker mot ønsker om strengere straff. I denne undersøkelsen mente 43 prosent at straffenivået i Norge er for mildt, mens 38 prosent generelt gikk inn for lengre fengselsstraffer og 27 prosent var enige i at fengslede i Norge har det for godt. For de enkelte lovbruddstypene, svarte 82 prosent at straffen for voldtekt i Norge er for mild og 74 prosent var enige i at voldsforbrytelser burde straffes hardere enn det gjøres i dag. Slike funn har tidligere blitt tolket blant annet som et ønske om gjengjeldelse i befolkningen (Balvig, 2022, s. 431), men kan også være et resultat av hva som vil være det kulturelt og politisk «riktige» svaret når man prater med en intervjuer.

Selv om vi her gjør lignende funn som i tidligere studier, er det imidlertid flere funn som peker i andre retninger, også når vi utelukkende ser på den generelle rettsopfatningen (og ikke den informerte og konkrete rettsopfatningen).

Historisk lav støtte til strengere straffer

Et viktig funn er at flere av tallene knyttet til straffenivå generelt sett er vesentlig lavere i vår studie sammenlignet med både tidligere nordisk forskning og funn fra Norge (Olaussen, 2010). Andelen av deltakerne som mente at straffene i Norge er for milde har sunket betraktelig, fra 65 prosent i undersøkelsen fra 2010 til 43 prosent i denne undersøkelsen. Tilsvarende har andelen som sa seg enig i at de går inn for lengre fengselsstraffer sunket markant, fra 63 prosent i 2010 til 38 prosent i 2022. Endelig var det over halvparten av deltakerne i 2010 som sa seg enig i at innsatte i norske fengsler har det alt for godt, mens dette i 2022 kun gjaldt 27 prosent. Endringene er med andre ord store, med et fall på over 20 prosentpoeng på disse sentrale spørsmålene knyttet til den generelle rettsopfatningen. Når det gjelder det tredje av disse spørsmålene (om forhold i fengslene) kan forskjellen skyldes endringer i spørsmålet, men dette gjelder ikke spørsmålene om straffenivå og fengselsstraffens varighet. Vi kan med andre ord konstatere en vesentlig forandring i form av et fall i ønsket om mer og lengre straff. Tendensen samsvarer med danske data fra 2021 (Balvig, 2022, s. 99). Også blant elever i ungdomsskolen og videregående skole er det et fåtall som mener straffenivået i Norge generelt sett er for mildt. Samlet må vi, sammenlignet med tidligere norske og andre nordiske studier, konstatere en historisk lav støtte til strengere straffer (Balvig, 2022; Olaussen, 2010).

En nytteorientert befolkning – rehabilitering og alternativer til fengsel

I tillegg har vi i studien stilt en rekke spørsmål som åpenbart aktiverer andre sider av befolkningens generelle rettsopfatning. Spørsmålene om samfunnsstraff, elektronisk fotlenke og formålet med straff ble besvart på en måte som tyder på at, selv når det gjelder den generelle rettsopfatningen, så er denne tilsynelatende mindre orientert mot gjengjeldelse og mer orientert mot hvilken nytte det å reagere på kriminalitet kan ha enn hva tidligere forskning har vist. Tidligere forskning har diskutert hvordan nytteorienterte synspunkter først og fremst dukker opp når man gir informanter tid til å reflektere over spørsmålene de blir stilt og i den sammenheng kommer inn og «modererer» et rent hevn- og rettferdighetsperspektiv (Balvig, 2010, s. 64; Balvig, 2022, s. 141 ff).

I telefonundersøkelsen av den generelle rettsopfatning var det ikke tid til verken dager, timer eller minutters refleksjon – her skulle svarene komme umiddelbart. Ikke desto mindre tyder svarene på at den norske befolkning er positiv til å ta i bruk alternativer til frihetsstraff. Hele 53 prosent av deltakerne i studien sa seg enig i at flere burde få anledning til å sone fengselsstraff hjemme med elektronisk fotlenke, mens bare én av fire var uenig i denne påstanden. Samtidig var hele 81 prosent enig i at det er riktig å la personer som bryter loven gjøre samfunnsnyttig

arbeid som erstatning for fengselsstraff. Det var med andre ord stor støtte til å la straffedømte sone sin straff uten at de må låses inn i fengsel.

Svarene knyttet til alternative måter å gjennomføre straff på ble ytterligere belyst når folk skulle velge et formål med å straffe. Her valgte 64 prosent rehabilitering som det viktigste formålet med straff, og bare én prosent valgte gjengjeldelse. Henholdsvis 19 og 15 prosent valgte avskrekking og gjenoppretting av urett som formål. Diskusjonene i fokusgruppene viste også tydelig at rehabilitering av gjerningspersonen framsto som et sentralt argument når deltakerne skulle vurdere reaksjon på kriminalitet. Svarene tyder samlet sett på en utilitaristisk befolkning, som prioriterer effektiv kriminalitetsbekjempelse og rehabilitering av lovbrøyttere fremfor ren tilfredsstillelse av hevnorienterte følelser.

Den informerte og konkrete rettsoppfatning – fire lovbruddskategorier

Tidligere forskning har omtalt den generelle rettsoppfatning som et utømmelig reservoar av hevnfølelse eller straffevilje (Smith, 2007). Uansett hva som skjer med straffenivået i et samfunn, vil folk ha mer og strengere straffer når de stilles generelle spørsmål (Balvig, 2010). Den informerte og den konkrete rettsoppfatning baserer seg på økt refleksjon og kunnskap om konkrete kriminelle handlinger og deres kontekst, og har vært ansett som mer relevante mål på hvor strenge straffer befolkningen *egentlig* ønsker (Balvig, 2022). I denne studien ble den informerte rettsoppfatning blant folk i Norge kartlagt for fire typer lovbrudd ved hjelp av et spørreskjema tilsendt i posten til et representativt utvalg av den norske befolkningen i alderen 16 til 74 år, mens den konkrete rettsoppfatning ble undersøkt i fokusgrupper bestående av ungdom og unge voksne.

Basert på tidligere forskning ville vi forventet at folk generelt var mindre straffevillige når vi undersøkte deres informerte og konkrete rettsoppfatning. Resultatene i denne studien er imidlertid mer mangfoldige og sprikende enn i tidligere studier. Antagelig reflekterer dette typene lovbrudd vi undersøkte, hvor flere er nyere typer lovbrudd som har vært gjenstand for offentlig debatt de seneste årene.

Seksuallovbrudd

I studien har vi kartlagt deltakernes syn på to typer seksuallovbrudd som har vært mye diskutert i offentligheten: voldtekt og deling av seksuelle bilder på digitale medier.

Når det gjelder voldtekt, fikk deltakerne i telefonundersøkelsen et generelt spørsmål om de mente straffenivået er for mildt eller for strengt i Norge i dag. Her svarte et overveldende flertall at straffenivået er for mildt, noe som er i tråd med antagelsene om at man med generelle spørsmål alltid vil få ønsker om mer og strengere straff. Samtidig bekrefter deltakernes besvarelser i den brevbaserte delen av befolkningsundersøkelsen også antagelsen om at dette, i alle fall til dels, skyldes manglende innsikt i hvordan lovbrudd straffes. Når deltakerne ble bedt om

å vurdere et konkret tilfelle av voldtekt, eksemplifisert gjennom en tekst som beskrev en voldtekt hvor den fornærmede sov grunnet beruselse, trodde et stort flertall at straffenivået i Norge i dag er langt lavere enn det er. Dommerpanelet i studien fant det ikke bevist at gjerningspersonen i saken opptrådte forsettlig, og utmålte dermed en straff på ett år og seks måneder ubetinget fengsel i saken (noe som ville vært fire års ubetinget fengsel ved en forsettlig voldtekt). Her er det verdt å påpeke at deltakerne i fokusgruppene mente det var åpenbart at gjerningspersonen forsto at den fornærmede sov under voldtekten. Uansett, så utmålte deltakerne i befolkningsundersøkelsen selv en straff som lå godt under nivået for forsettlig voldtekt, og omtrent på nivå med straffen for uaktsom voldtekt. Med andre ord svarte de på et generelt spørsmål at voldtekt burde vært straffet langt strengere enn det gjøres i dag, samtidig som de selv utmålte en mildere straff enn hva som ville blitt utfallet i en rettssak.

I fokusgruppene forsøkte vi å komme nærmere inn på argumentasjonen rundt hvordan og hvorfor man bør straffe for voldtekt. Konsekvensene for den fornærmede gikk igjen som et sentralt argument for hvorfor dette er et lovbrudd som bør og må straffes strengt. Diskusjonen avdekket også at deltakerne mente det fantes få grunner til å straffe mildere i slike saker, fordi hensynet til den fornærmede er viktigere enn eventuelle hensyn til gjerningspersonen og omstendighetene rundt handlingen. Det var også liten støtte til bruk av alternative straffegjennomføringsformer, som elektronisk fotlenke og samfunnsstraff, noe som ikke er i tråd med det generelle synet på disse typene straff i befolkningsundersøkelsen. Samtidig var det tydelig at deltakerne i fokusgruppene så på voldtekt som et alvorlig lovbrudd. I den forstand så vi ikke en tydelig tendens til en mildere holdning på dette området selv om vi undersøkte den konkrete rettsoppfatning, noe som bryter med resultater fra tidligere forskning om forskjellen på den generelle og konkrete rettsoppfatning. Antagelig skyldes dette de siste årenes fokus på og debatt om akkurat voldtekt. Hensynet til den fornærmede gjenfinnes også i spørsmål om økonomisk kompensasjon, hvor både deltakerne i befolkningsundersøkelsen og i fokusgruppene trakk fram konsekvenser av handlingen for den fornærmede som en sentral side ved reaksjonen som utmåles for voldtekt.

Det andre seksuallovbruddet vi inkluderte i studien, deling av seksuelle bilder på digitale medier, er av nyere dato. Lovbruddet er også noe som til dels er skapt av digitaliseringen av vår hverdag. Det å dele seksuelle bilder av andre har vært straffbart tilbake i tid, men de senere årene har diskusjoner i offentligheten skapt tvil om eksisterende lovgivning er tilstrekkelig til å håndtere denne nye digitale hverdagen. I 2021 ble det også innført et nytt straffebud nettopp for å håndtere deling av bilder som dette på nett (strl. § 267a). Deltakerne i telefonundersøkelsen fikk ikke et generelt spørsmål om denne typen lovbrudd. Vi kan av den grunn ikke si noe om endringer fra den generelle til den konkrete rettsoppfatning for denne saken. Samtidig viser analysene tydelig at, også her, undervurderte deltakerne det faktiske straffenivået i saken, mens det var langt større samsvar mellom straffe-

nivået og hvordan de selv mente saken burde vært behandlet. I Ungdataundersøkelsen oppga halvparten av deltakerne at de mente ungdomsstraff ville være en passende reaksjon for deling av seksuelle bilder på digitale medier.

Et viktig poeng fra fokusgruppene er hvordan deltakerne løftet fram motiv som viktig for å vurdere handlingens straffverdighet. I henhold til både § 267a om deling av krenkende bilder og § 267 om krenkelse av privatlivets fred, er nemlig det at handlingen er ment å krenke en forutsetning for at den kan straffes. Etter § 311, om framstilling som seksualiserer barn, er dette ikke av betydning. Hvilket straffebud tiltalen tas ut etter kan dermed få betydning for utfallet i en rettssak.

I motsetning til for voldtekt, var støtten til alternative straffegjennomføringsformer, som konfliktråd og samfunnsstraff, langt større for denne typen lovbrudd. I fokusgruppene ble gjerningspersonens unge alder løftet som et viktig moment som pekte i retning av andre typer straff enn ubetinget fengsel. I tillegg løftes igjen ønsket om økonomisk kompensasjon til de fornærmede som sentralt. Noe som kan antyde at nærhet til saken skaper forståelse og påvirker synet man har, er at fokusgruppene bestående av ungdom og av unge voksne skilte seg i hvordan de diskuterte saken. De to fokusgruppene bestående av ungdommer så langt mer alvorlig på saken enn gruppen bestående av unge voksne. Antagelig er dette et lovbrudd som befinner seg nærmere deres hverdag. I diskusjonen viste ungdommene til konsekvenser for de fornærmede av at filmen for all framtid vil finnes på nett og at filmen viser barn, og dermed overgrepsmateriale. Samtidig viser dette til at nærhet og forståelse for sakens natur pekte i retning av strengere straff, ikke mildere. I diskusjonen ble særlig hensynet til de fornærmede trukket fram som viktige begrunnelser for straff, men samtidig vektla også én av gruppene bestående av ungdom hvordan straffen kunne bidra til rehabilitering gjennom å endre gjerningspersonens oppførsel og tankesett.

I alt viser analysene av de to seksuallovbruddene at deltakerne hadde liten innsikt i straffenivået i Norge for begge disse handlingene, at de selv ønsket å straffe strengere enn det de trodde var straffenivået og at deres egen vurdering av straff fortsatt lå et lite stykke under det faktiske straffenivået. Funnet samsvarer godt med de tidligere nordiske studiene av rettsoppfatning.

Voldslovbrudd

Ulike typer voldslovbrudd har vært en sentral del av tidligere nordiske studier av rettsoppfatning. Også i denne studien inkluderte vi to typer voldslovbrudd: mishandling i nære relasjoner og kroppsskade. Kun sistnevnte ble diskutert i fokusgrupper.

Det var tydelig at deltakerne i studien anså voldskriminalitet som alvorlig. Svarene på et generelt spørsmål om voldskriminalitet viste sterk støtte til at straffene burde vært strengere. Samtidig fant vi at straffene er langt strengere enn det deltakerne trodde, når de ble bedt om å vurdere reaksjon i en konkret sak. Likevel er det en viss sannhet i at deltakerne ønsker strengere straffer, i alle fall når det kommer til

kroppsskade. Kroppsskade var faktisk det eneste lovbruddet i studien hvor deltakerne i gjennomsnitt foreslo en strengere reaksjon enn det som ville vært utfallet i en rettssak. Hele seks av ti mente saken burde resultert i en ubetinget fengselsstraff, og av disse anga omtrent halvparten en fengselsstraff lengre enn ett år. Vi så ikke samme tendenser for mishandling i nære relasjoner, hvor deltakerne langt oftere valgte reaksjoner som behandling og betinget fengsel. Her er det samtidig verdt å merke seg at også dommerpanelet hadde vanskeligheter med å vurdere alvorligheten i saken de ble presentert for. De to voldssakene er svært ulike, den ene beskriver vold mellom fremmede, den andre mellom ektefeller. Vold mellom fremmede i det offentlig rom omtales noen ganger som «blind vold», noe som framstiller saken som uten en årsak og derfor noe den utsatte ikke kan forutse eller klandres for (Giertsen, 1997). Dette kan bety at slike saker framstår klarere enn saker der partene kjenner hverandre og hvor volden har en forhistorie. Mishandling i nære relasjoner har historisk ikke fullt ut blitt forstått som et offentlig anliggende, lenge ble slik mishandling omtalt som «husbråk» (Skjørten et al., 2019). I en evaluering av implementeringen av straffebudet om mishandling i nære relasjoner, fant Geir Aas og Tore Andersen (2017) at politiet synes det var krevende å håndtere kompleksiteten i slike saker.

Når saken om kroppsskade ble diskutert i fokusgrupper, var det tydelig at deltakerne beveget seg i retning av mildere straffer i løpet av samtalen. Mens de fleste mente saken burde resultere i en ubetinget fengselsstraff da de startet diskusjonen, valgte en hel gruppe å foreslå behandling av gjerningspersonen etter samtalen. Også når det gjaldt mishandling i nære relasjoner var det stor støtte til behandling som reaksjon i befolkningsundersøkelsen, noe som samsvarer godt med at deltakerne trakk fram rehabilitering av gjerningspersonen som den absolutt mest sentrale grunnen til at samfunnet må reagere på kriminalitet.

Narkotikalovbrudd

Tidligere nordiske studier av rettsoppfatning har kartlagt grov narkotikakriminalitet. I denne studien har vi heller valgt å fokusere på bruk og besittelse av cannabis, noe som har vært sterkt debattert i forbindelse med forslaget som ble fremmet for Stortinget i 2021 om rusreform (Prop. 92 L (2020–2021)). Særlig omdiskutert er om det om det skal differensieres mellom ulike typer brukere i valg av reaksjonsform. Høyesterett har ut fra tolkning av lovgiversignaler og ut fra hensyn om straffen formål uttalt at rusavhengige skal slippe straff. Lovgiversignalene, retts-tilstanden og befolkningens verdisyn på bruk av straff overfor personer uten skadelig bruk av rusmidler har imidlertid hittil vært uavklarte.

Vår undersøkelse tilsier at det har skjedd en betydelig endring i befolkningens syn på straff rundt cannabis, også når det gjelder ikke-avhengiges bruk. Halvparten av deltakerne i telefondelen av befolkningsundersøkelsen svarte på at generelt spørsmål at bruk av cannabis ikke burde være straffbart. Straffeskepsisen var enda større blant folk bosatt i sentrale strøk av landet (60 %), der narkotikabruken og problemene normalt er mer omfattende. Blant deltakerne i Ungdataundersøkelsen valgte også halvparten hjelpeorienterte tiltak som alternativer til

straff. Mens signalene fra både domstolene, påtalemyndigheten og lovgiver tilsier at det er akseptabelt og hensiktsmessig å behandle tungt rusavhengige annerledes enn rekreasjonsbrukere – å straffe unge, men ikke tunge – viser altså denne undersøkelsen at det er klart delte meninger om dette i befolkningen. Svarene tyder på at en stor del av befolkningen ikke støtter de rådende strafferettslige skillelinjene ved å mene at ikke-avhengige heller ikke bør straffes, når det gjelder bruk av et «mildere» stoff som cannabis.

Samlet fremstår deltakerne i studien som polariserte når det kommer til synet på straffeansvar for cannabisbruk: enten mente man det bør være fullstendig straffefritak for bruk og besittelse eller så var man tilhenger av relativt strenge straffer, alvorligheten i lovbruddet tatt i betraktning. På et generelt spørsmål sa over halvparten av deltakerne seg enig i at cannabis til eget bruk ikke burde straffes. Kun 35 prosent var uenig. Når deltakerne ble bedt om å vurdere reaksjon i en konkret sak om bruk og besittelse av cannabis fant vi det samme. Halvparten mente saken burde ende enten uten en reaksjon eller med påtaleunntatelse. Samtidig svarte tre av ti samfunnsstraff, betinget eller ubetinget fengsel eller soning med elektronisk fotlenke. Blant ungdommene og de unge voksne som deltok i fokusgruppene var det mange deltakere som var relativt reaksjonsvennlige for denne typen lovbrudd, samtidig som flere også argumenterte for fullstendig straffrihet. Generelt ga de unge stor oppmerksomhet om en rekke skader ved straff og straffeforfølgning i diskusjonene, og en tvil over straffens nytteverdi og forholdsmessighet. Når mange unge likevel argumenterte for en straffereaksjon, var det først og fremst av bekymring for det *personfarlige*, og ikke det rådende politiske syn om det «allmennfarlige». Nærmere bestemt var formålet ikke å reagere mot en handling som antatt hadde umiddelbare skadevirkninger for den enkelte og samfunnet, men å gjøre den konkrete personen oppmerksom på en fremtidig risiko for problemutvikling knyttet til skadelig bruk. Denne tenkningen gjorde at flere etter diskusjonen i gruppene beveget seg i retning av å ville gi en reaksjon. I alt virket det å være slik at det å få beskrevet og diskutert en hendelse ikke så ut til å få deltakerne til å se mildere på reaksjon i saken, heller tvert om. Dette var imidlertid knyttet til et rettsprinsipp om at det måtte få følger når noe var forbudt.

En sentral del av rusreformutvalgets forslag for endring av narkotikapolitikken i Norge var å gå «fra straff til hjelp». Støtten til at gjerningspersonen i saksbeskrivelsen om bruk og besittelse av cannabis burde ilegges behandling var samtidig ikke spesielt stor i befolkningsundersøkelsen, noe som kan ha flere årsaker. Én mulighet at man ikke tenker at gjerningspersonen i denne saken har et rusproblem og bør ha behandling, en annen kan være at man mener bruk av cannabis ikke kvalifiserer til å burde gå til behandling. Dette underbygges av at det var et utbredt syn i fokusgruppene at cannabis er et mildt stoff, og at av-og-til bruk ikke ble oppfattet som farlig i seg selv. Sist kan det selvsagt også bety at man ønsker en reaksjon fra samfunnet, men at dette ikke skal være behandling. Blant unge i Ungdataundersøkelsen fikk derimot reaksjoner som tilbud om hjelp fra kommunen og bekymringssamtale med politiet sterk støtte, og over halvparten mente dette burde være utfallet av en sak hvor en person på 16 år ble arrestert for besittelse av cannabis.

Hatefulle ytringer

Den siste lovbruddstypen vi inkluderte i vår studie var hatefulle ytringer, hvor det i tilknytning til dette har pågått intense debatter om grensen mellom vern av ytringsfriheten og hva som er, og burde være, straffbare ytringer. For å undersøke den konkrete og opplyste rettsoppfatningen utarbeidet vi en vignett hvor grensen for ytringsfrihet var overtrådt ut fra dagens rettspraksis. Vi ville vite om informantene mente at grensen var overtrådt, og i så fall hvor strengt den hatefulle ytringen burde straffes.

På et generelt spørsmål om man mener straffene for hatefulle ytringer er for milde eller for strenge, fant vi, som for de andre typene lovbrudd, at et stort flertall av deltakerne mente straffene er for milde. Når deltakerne selv skulle utmåle reaksjon i en konkret sak om slike ytringer, mente de at grensen for ytringsfrihet klart var overtrådt, men de plasserte seg under det faktiske straffenivået i Norge i dag. Igjen var det slik at ideen om at straffene i Norge er for milde for denne typen lovbrudd forklares av en misoppfatning av hvor strenge straffene er. Og nok en gang viser det seg at generelle spørsmål om straffenivå kan være en dårlig rettspolitisk indikator på om folk faktisk ønsker strengere straffer eller ikke. Samtidig gjenspeilet diskusjonene i fokusgruppene at deltakerne så alvorlig på slike handlinger, og absolutt mente at de bør straffes. Bare ikke like strengt som de faktisk straffes i dag.

Et område hvor hatefulle ytringer skilte seg fra de andre lovbruddene i studien, var at det var langt flere som svarte at de ikke visste om straffene er for milde eller for strenge på et generelt spørsmål om straffenivå. At straffenivået i slike saker antagelig er ukjent for befolkningen fant vi også når vi ba deltakerne vurdere en konkret sak i spørreskjemaet. Et sted mellom 90 og 99 prosent av deltakerne trodde handlingen ville føre til en reaksjon fra samfunnet som er mildere enn det faktiske straffenivået i Norge i dag, hvor en kortere betinget fengselsdom normalt vil vært utfallet.

I fokusgruppene var det tydelig at det å snakke om den konkrete saken fikk deltakerne til å bevege seg i retning av mildere reaksjoner. Funnet er helt i tråd med forventningene fra tidligere studier, når man beveger seg fra den generelle til den konkrete rettsoppfatning.

I flere av fokusgruppene diskuterte deltakerne hvordan de mente at den utsattes opplevelse av hatytringen er sentral for utmåling av reaksjon. Dette er i tråd med rettspraksis de senere årene, som har beveget seg i retning av individvern og bort fra den opprinnelige hensikten med straffebudet om at det var gruppers menneskeverd som skulle beskyttes. Også Høyesterett har støttet en slik utvikling.

Fra den generelle til den konkrete rettsoppfatning – på tvers av lovbrudd

Undersøkelsen bekrefter flere funn fra tidligere forskning, men gir også en rekke nye og interessante funn. Sannsynligvis avspeiler dette de typene lovbrudd vi

undersøker, herunder deres ulikheter, hvordan de påvirkes eller muliggjøres av digital teknologi og sosiale medier og måten holdningene til bestemte typer lovbrudd påvirkes av offentlig debatt, som vi for eksempel har sett i tilknytning til voldtekt.

Et første hovedfunn i studien, på tvers av de fire typene lovbruddskategorier og de seks beskrivelsene av lovbrudd, er at deltakerne generelt hadde liten innsikt i den faktiske straffen for de ulike lovbruddene. Den manglende innsikten avspeiler klart funn fra tidligere forskning og er en vesentlig konklusjon. Når vi spurte deltakerne i undersøkelsen om deres straffevillighet på forskjellige kriminalitetsområder svarte de ofte at de gjerne vil ha strengere straff. Men vurderingen bygger på manglende innsikt i det faktiske straffenivået, som ble undervurdert og ofte i stor grad.

Et annet hovedfunn er at vi fant en del variasjon mellom ulike typer lovbrudd i hvordan det å bevege seg fra den generelle til den informerte og konkrete rettsoppfatning spilte inn på straffevilligheten til deltakerne. Tidligere forskning har funnet at straffevilligheten stort sett er mindre jo mer informasjon og tid til refleksjon man gir folk. I våre analyser var det i enkelte tilfeller en klar tendens til at deltakerne ønsket ganske strenge straffer også når vi undersøkte deres informerte og konkrete rettsoppfatning, noe som tyder på at økende grad av innsikt og refleksjon ikke nødvendigvis medfører en mildere holdning til straff. Særlig gjaldt dette i de mest alvorlige sakene, som voldtekt og kroppsskade. Spesielt for kroppsskade fant vi en tydelig sammenheng mellom den generelle, informerte og konkrete rettsoppfatning og ikke så store forskjeller som vi ifølge tidligere forskning burde forvente. Både når det gjaldt den informerte og konkrete rettsoppfatning var deltakerne relativt enige om at ubetinget fengsel er den riktige straffen i slike saker. Viljen til å straffe relativt strengt ble også reflektert i deres generelle rettsoppfatning og et ønske om at voldskriminalitet burde straffes hardere. Ønsket bygger dog på manglende innsikt i det faktiske straffenivået. Det faktiske straffenivået i Norge i dag viste seg tvert imot å samsvare veldig godt med deltakernes straffevillighet, når vi gikk ut fra at handlingen var forsettlig. Samlet sett var det et ganske stort sammenfall mellom de tre nivåene av rettsoppfatning i akkurat denne saken, og det var lignende tendenser når det gjaldt saken om voldtekt. Det var også enkelte eksempler på ganske stor straffevillighet knyttet til den konkrete rettsoppfatning i andre saker, for eksempel for hatefulle ytringer. I fokusgruppediskusjonene om bruk og besittelse av cannabis beveget holdningene seg både i straffeskjerpene og formildende retning.

Et tredje hovedfunn på tvers av lovbruddene er hvor stor vekt deltakerne la på at fornærmede i straffesaker må kompenseres økonomisk for sin erfaring. Særlig gjaldt dette i saker med personskade, men også i saker hvor det ikke hadde vært noen form for fysiske krenkelser, var det mange som mente økonomisk kompensasjon til den fornærmede burde være en del av reaksjonen samfunnet iligger gjerningspersonen.

Et fjerde hovedfunn er hvor sterk støtte deltakerne i studien oppga på generelle spørsmål om alternative straffegjennomføringsformer, samtidig som de sjelden svarte at lovbruddene som ble beskrevet i spørreskjemaet burde resultere i behandling i konfliktråd, samfunnsstraff eller hjemmesoning med elektronisk fotlenke. Funnet kan selvsagt være et resultat av at lovbruddene ble ansett som enten for milde eller for alvorlige til at disse formene for straffegjennomføring var aktuelle. Samtidig skulle en tro at en generell støtte lik det som ble vist i telefonundersøkelsen ville resultere i at flere også valgte disse reaksjonene når de ble spurt om konkrete lovbrudd. Rehabilitering av gjerningspersonen ble trukket fram som sentralt både i befolkningsundersøkelsen og fokusgruppene, men det ble vist i mindre grad i praksis når deltakerne valgte tradisjonelle straffegjennomføringsformer som bøter og ubetinget fengselsstraff i tekstene som beskrev konkrete lovbrudd.

Samlet bekrefter denne undersøkelsen tidligere forskning på en rekke vesentlige områder, for eksempel når det gjelder befolkningens manglende innsikt i det faktiske straffenivået og at de normalt undervurderer dette sterkt. Vi finner også tydelige eksempler på at det er helt avgjørende å undersøke den informerte og konkrete rettsoppfatning hvis man vil forstå befolkningens holdninger til straff. Diskusjonene i fokusgruppene avdekket en stor evne til å reflektere over forskjellige målsettinger med straff, og i en rekke tilfeller viste deltakerne tydelige ønsker om nytteorienterte former for straff som de mente ville virke kriminalpreventivt. På denne måten lå den konkrete rettsoppfatningen langt fra bildet av en hev- og straffeorientert befolkning som tidvis skisseres i den offentlige debatten om kriminalitet og straff. Samtidig viser studien til vesentlige sammenhenger på tvers av de tre nivåene av rettsoppfatning som ikke er avdekket på tilsvarende måte i tidligere forskning. Særlig på to punkter: i) Dels viser vår studie at den generelle rettsoppfatning, i større grad enn tidligere antatt, avdekker støtte til å bruke alternativer til frihetsstraff og ikke minst til å fokusere på rehabilitering fremfor gjengjeldelse; ii) og dels viser studien hvordan også det i den konkrete rettsoppfatning var et sterkt fokus på å hjelpe og støtte den fornærmede i straffesaker og på den måten oppnå rettferdighet i forbindelse med valget av straff og straffegjennomføring.

Følger for framtidig forskning og politikktutforming

Rapporten peker på noen sentrale spørsmål som bør følges opp i nye forskningsprosjekter.

For det første er endringene i den generelle rettsoppfatning over tid av en størrelsesorden som vi ikke har sett i tidligere studier. Dette tilsier at funnene bør repliseres både i Norge og de andre nordiske landene. På tross av at vi i rapporten har et høyt antall deltakere i befolkningsundersøkelsen, er det ikke til å komme utenom at det også kan være et selektert utvalg. Svarprosenten i undersøkelsen kunne vært høyere, og vi har heller ikke full oversikt over hvem som har valgt å delta i telefonundersøkelsen og ikke. Dette øker usikkerheten rundt funnene. Samtidig er det verdt å merke seg at svarprosent i utvalgsundersøkelser først og

fremst er av betydning dersom det er systematiske skjevheter i rekrutteringen og disse skjevhetene henger sammen med utfallet man måler (Hellevik, 2016). Vi finner i rapporten få systematiske forskjeller i den generelle rettsoppfatning ut fra de sosioøkonomiske kjennetegnene vi inkluderer, noe som betyr at eventuelle skjevheter må finnes på bakgrunn av andre kjennetegn enn kjønn, alder, utdanning, bosted og landbakgrunn. Selv om vi plukker ut én av gruppene som oftest svarte at de mener straffnivået i Norge er for mildt (personer med utdanning på videregående skole), er det et fall på 17 prosentpoeng i andelen som mener dette siden 2010. I alt støtter dette opp om at funnet om endringer i den generelle rettsoppfatning er reelt.

Et annet viktig spor for framtidig forskning er å fortsette utforskningen av den generelt sterke støtten i befolkningen til bruk av andre straffegjennomføringsformer enn fengsel. Særlig viktig vil det være å undersøke hvordan støtten varierer for ulike lovbruddstyper, i og med at deltakerne i befolkningsundersøkelsen i liten grad valgte slike straffeformer i de konkrete sakene de ble bedt om å vurdere i denne studien. Generelt vil også studier av andre typer lovbrudd enn det vi studerer her være velkomment.

Et tredje viktig tema vi ikke har dekket i dette prosjektet er hvordan den konkrete rettsoppfatningen ser ut i andre aldersgrupper enn blant ungdom og unge voksne. Innenfor rammen av prosjektet tok vi et valg om å studere den konkrete rettsoppfatning i en begrenset aldersgruppe som er særlig eksponert for kriminalitet, uten at dette valget betyr at det ikke vil være av stor nytte å studeres tematikken også i andre aldersgrupper.

Flere av funnene i rapporten har også straffepolitiske implikasjoner og bør veie tungt for en lovgiver som vurderer å gjøre lovendringer med henvisning til befolkningens rettsoppfatning. Når folk ønsker strengere straffer, gjør de ofte det på bakgrunn av manglende innsikt i det faktiske straffnivået, som undervurderes og gjerne i stor grad. Samtidig prioriterer befolkningen tydelig rehabilitering som det viktigste formålet med å straffe. Støtten til alternativer straffegjennomføringsformer til fengsel er også stor, mens den informerte og konkrete rettsoppfatning peker på et tydelig ønske om å hjelpe og støtte den fornærmede i straffesaker. Forskjellige typer lovbrudd fremkaller også ganske forskjellige holdninger og følelser. Studien viser på denne måten at man som lovgiver må forholde seg til alle de forskjellige nivåene av rettsoppfatning, og ikke kun den generelle eller den informerte og konkrete.

Summary

The report presents a survey of the Norwegian public's attitudes to crime, punishment, and the execution of punishment – the public sense of justice. It has been over ten years since the last major study of the public's sense of justice was carried out in Norway. Public sentiments on justice are given great importance both by politicians and professional actors in the legal system. Knowledge about what the public think about such issues is therefore important for the development of judicial policy in Norway. In particular, the report highlights areas of law that have been prevalent in public discourse in recent years: rape, digital sexual offences, drug offences and hate crime, as well as violent crime. An important premise for the project was to give a voice to the general public, without their responses being moulded by those who normally speak out and act on their behalf, such as politicians, the police, lawyers, judges and other actors in the Norwegian legal system.

The general, the informed and the concrete sense of justice

An important legacy from previous Nordic research on the sense of justice is the distinction made between the general, the informed and the concrete sense of justice. The general sense of justice is about the public's attitudes when asked to consider general questions such as 'do you think that punishments in Norway are too lenient, appropriate, or too harsh?'. The informed and concrete senses of justice are based on a greater knowledge of specific criminal acts and the context in which they take place. In previous studies, the general sense of justice has been referred to as an inexhaustible reservoir of a willingness to punish, in which the general public always want harsher punishments, regardless of developments in judicial policy. When more information is given about the criminal offence and the circumstances surrounding it, empirical studies show that people's willingness to punish crimes is far more reduced than if they are only asked to answer more general questions.

Source data

The findings in the report are based on data from a number of different sources. A representative sample of the Norwegian public aged between 16 and 74 answered a telephone survey comprising general questions about attitudes to crime, punishment and the execution of punishment. A questionnaire comprising six short texts describing fictitious offences, developed based on research and case law, was sent to some of the participants of the same sample group. The participants were asked to state which penalties they thought society would impose in the various cases, what they themselves thought would be a suitable penalty, and what they thought most people would think. The same texts were then discussed in focus groups comprising adolescents and young adults between the ages of 16

and 25, while the actual level of punishment in the fictitious cases was considered by a panel of experienced judges from a selection of Norwegian district courts and courts of appeal. Lastly, we collected data about attitudes to punishment through the municipal Ungdata surveys, which are surveys carried out among pupils in lower and upper secondary schools.

The general sense of justice is less punitive

Approximately half of the participants in the study respond that the current sentencing levels in Norway are appropriate when asked general questions about crime and punishment. Compared to previous Nordic studies, the general willingness to punish has decreased markedly. We also find that those surveyed support alternative forms of punishment as a substitute for prison sentences, such as electronic monitoring and community service. When it comes to the general question of why we punish – the objective of punishment – the rehabilitation of offenders was highlighted as the most important goal.

The report studies six specific offences in particular: rape, sharing sexual images online, abuse in close relationships, bodily harm, the use and possession of cannabis, and hate speech. The analyses showed that the various types of offences had a number of common characteristics, and that some of the findings applied more specifically to some than others.

The belief that punishments are less harsh than they actually are

One common characteristic was that general questions about punishment for the various types of offences consistently showed the desire for harsher punishments among the public. At the same time, it is evident that this desire is rooted in a clear misconception of the actual level of punishment in Norway for various types of offences, which the participants consistently and greatly underestimate. When participants were asked to determine a suitable penalty for the various offences, their punishment is markedly harsher than what they think is the actual level of punishment, but still more lenient than the actual level of punishment in Norway. Although there was some variation in how clear this was, this trend applies across all but one of the different types of offences. In line with findings from previous research, people's willingness to punish is generally reduced when they have more information and time to reflect.

Support for alternative methods of punishment

Another clear finding was strong support among the public for the use of alternatives to custodial sentences, and that an important goal of punishment is to rehabilitate perpetrators. Few gave importance to retaliation as a reason to punish. This was supported in part by the discussions in the focus groups, which showed how the participants assessed suitable penalties according to whether they can help the perpetrator to refrain from committing crime in the future. Despite the fact

that there was generally wide support for alternative forms of punishment, it is also worth noting that the willingness to use alternatives was relatively low in the specific cases that we asked the study participants to consider. This view was combined with equally strong support for the victims of crime to be helped and supported in criminal cases in order that justice is achieved. This was evident in the fact that participants showed strong support for financial compensation for victims in the various cases, both in the survey and in the discussions in the focus groups.

A great willingness to punish sexual and violent offences

There were a number of distinctive characteristics in how those who took part in the study relate to the various offences. The participants take sexual offences, and particularly rape, very seriously. There is a great willingness to punish rape, yet it is also one of the offences where the actual level of punishment in Norway is currently underestimated the most. The participants consider it important that victims in such cases are financially compensated. Sharing sexual images online is generally perceived as a milder offence, although younger participants take this more seriously than older participants. This can probably be interpreted in light of the fact that this offence is closer to young people's everyday lives than it is for other participants. Violent offences are also seen as serious. Bodily harm is actually the only offence included where participants of the survey would like a stricter response than would have been the outcome of a court case. The same trend is not seen for abuse in close relationships, where participants far more often choose responses such as treatment and suspended prison sentences. It is worth noting here that the panel of judges also had difficulty assessing the seriousness of the case.

Divided opinions on the use of cannabis

The use and possession of cannabis is the offence that generates the greatest division among the participants. A large group supported complete exemption from criminal liability in such cases, while another group supported relatively strict measures. Age was important when deciding on a proper response in these cases. Among pupils in lower and upper secondary school, there was strong support for various help-oriented measures when a person under the age of eighteen is arrested for possession of cannabis. Treatment was not regarded as a necessary or proper response in the general public for perpetrators over the age of eighteen. An important discussion in the focus groups was that the text clearly described an ordinary youth without substance use problems or other life adversities, thereby rendering treatment as less relevant for the offender.

Hate speech stands out as an offence to which several participants respond 'don't know' when asked if the current level of punishment in Norway is appropriate. This probably reflects the fact that the prohibition of hate speech is relatively new and so is perhaps less well known among the public. Overall, the general public markedly underestimated the actual level of punishment in Norway for hate

speech. The participants in several of the focus groups argued that how individual targets of hate speech perceive the statement is the most important factor when deciding on a reaction. This is in accordance with case law recent years, where the usage of the penal clause on hate speech has changed from protecting groups from violations of human dignity to protecting individuals.

Implications for future research and policymaking

The report points to a number of key lines of inquiry that ought to be addressed in new research projects. Firstly, the changes in the general sense of justice over time are of an order of magnitude that we have not seen in previous studies, suggesting that the findings should be replicated both in Norway and in other Nordic countries. A second important avenue for future research is to continue to explore the generally strong public support for using alternative forms of punishment than prison. It will be particularly important to explore in detail how support varies for different kinds of offences. A third important topic is what the concrete sense of justice is like in other age groups beyond young people and young adults.

Several of the findings in the report also have implications for penal policy and should weigh heavily on a legislator who is considering amending the law on the basis of the public's sense of justice. The desire for stricter punishments is often based on a lack of insight into the actual level of punishment, something which is often hugely underestimated. That being said, the population clearly prioritizes rehabilitation as the most important purpose of penal sanctions. There is also a great deal of support for alternatives to prison, while the informed and concrete senses of justice point to a clear desire to help and support the victims of crime. Different types of offences also evoke quite different attitudes and sentiments. The study thus shows that the legislator must consider all different levels of senses of justice and not just the general or the informed and concrete.

Litteratur

Aas, G., & Andersen, T. (2017). *Mishandlingsbestemmelsen: En evaluering av loven mot mishandling i nære relasjoner jf. Strl. § 219 (§ 282/283)*. Politihøgskolen.

Babor, T., Caulkins, J., Fischer, B., Foxcroft, D., Humphreys, K., Medina-Mora, M., Obot, I., Rehm, J., Reuter, P., Room, R., Rossow, I., & Strang, J. (2018). *Drug policy and the public good* (2. utg.). Oxford University Press.

Bakken, A. (2022). *Ungdata 2022. Nasjonale resultater*. NOVA Rapport 5/22. <https://hdl.handle.net/11250/3011548>

Balvig, F. (2006). *Danskernes syn på straf*. Advokatsamfundet.

Balvig, F. (2010). *Danskernes retsfølelse og retsfornuft – et forspil*. Københavns Universitet, Danmark.

Balvig, F. (2015). *Retsfølelse og retsfornuft – i Danmark. Metoder og materialer, 2006 og 2009*. Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi, Aarhus Universitet, Danmark.

Balvig, F. (2022). *Fra retsfølelse til retsfornuft: På jagt etter paradiset – bind 4*. AFFORD/ Trykværket.

Balvig, F., Gunnlaugsson, H., Jerre, K., Tham, H., & Kinnunen, A. (2015). The public sense of justice in Scandinavia: A study of attitudes towards punishments. *European Journal of Criminology*, 12(3), 342–361. <https://doi.org/10.1177/1477370815571948>

Balvig, F., Gunnlaugsson, H., & Tham, H. (2011). Ikke kun strenghed – replik om de nordiske retsbevidsthedsundersøgelser. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 98(3), 228–238. <https://doi.org/10.7146/ntfk.v98i3.70114>

Balvig, F., Gunnlaugsson, H., & Tham, H. (2022). *The public sense of justice in Scandinavia: Reply to a misinformed critique*. NSfK Blog. <https://www.nsfk.org/blog/the-public-sense-of-justice-in-scandinavia-a-reply-to-a-misinformed-critique/>

Cavari, A., & Freedman, G. (2022). Survey nonresponse and mass polarization: The consequences of declining contact and cooperation rates. *American Political Science Review*. <https://doi.org/10.1017/S0003055422000399>

Christie, N. (1977). Konflikt som eiendom. *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 90, 113–132.

Chua, L. J., & Engel D. M. (2019). Legal consciousness reconsidered. *Annual Review of Law and Social Science*, 15, 335–353. <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-101518-042717>

Crewe, B., Levins, A., Larmour, S., Laursen, J., Mjåland, K., & Schliehe, A. (2022). Nordic penal exceptionalism: A comparative, empirical analysis. *The British Journal of Criminology*. <https://doi.org/10.1093/bjc/azac013>

Drager, R. H. (2021). *Offerbilder i endring*. SSB analyse, Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/offerbilder-i-endring>

Engbo, H. J., & Smith, P. S. (2012). *Fængsler og menneskerettigheder*. Jurist- og Økonomforbundet.

- Engel, D. M. (1984) The Oven Bird's song: Insiders, outsiders, and personal injuries in an American community. *Law & Society Review*, 18(4), 551–582. <https://doi.org/10.2307/3053447>
- Ewick, P., & Silbey, S. S. (1998). *The common place of law: Stories from everyday life*. University of Chicago Press.
- Fransen, P., & Smith, P. S. (2022). Shaping Nordic punishment. I K. Lohne, M. Hörnqvist, & M. J. Christensen (red.), *Nordic criminal justice in a global context* (s. 39–58). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003195504-4>
- Frøseth, A. M., Grønning, L., Remøy, J. T., & Wandall, R. H. (2015). Forskningsprosjekt: Mellom rett og følelse. Strafferettssystemets håndtering av befolkningens rettsfølelse. *Tidsskrift for strafferett*, 15(2), 215–232. <https://doi.org/10.18261/ISSN0809-9537-2015-02-04>
- Frøseth, A. M., Grønning, L., & Wandall, R. H. (2016). *Rettsfølelse i strafferettssystemet: Perspektiver fra teori og praksis*. Gyldendal Juridisk.
- Frøyland, L. R., & Stefansen, K. (2023). Unges utsatthet for digitale seksuelle krenkelser. *Nordisk tidsskrift for ungdomsforskning*.
- Giertsen, H. (1997). Vold. I L. Finstad, & C. Høigaard (red.), *Kriminologi* (s. 178–198). Pax forlag.
- Grucza, R. A., Vuolo, M., Krauss, M. J., Plunk, A. D., Agrawal, A., Chaloupka, F. J., & Bierut, L. J. (2018). Cannabis decriminalization: A study of recent policy change in five U.S. states. *The International Journal on Drug Policy*, 59, 67–75. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2018.06.016>
- Grønning, L., & Jacobsen, J. (2022a). *Karnov lovkommentar: Straffeloven - strl. 2005, note 3 til § 273 ...Med fengsel inntil 6 år straffes...* https://lovdata.no/pro/COMMENT/karnov/2005-05-20-28_d2_k25_p273.n3 (hentet 18. november 2022).
- Grønning, L., & Jacobsen, J. (2022b). *Karnov lovkommentar: Straffeloven - strl. 2005, note 3 til § 282 ...Med fengsel inntil 6 år straffes...* https://lovdata.no/pro/COMMENT/karnov/2005-05-20-28_d2_k25_p282.n3 (hentet 18. november 2022).
- Hellevik, O. (2016). Extreme nonresponse and response bias. *Quality & Quantity*, 50, 1969–1991. <https://doi.org/10.1007/s11135-015-0246-5>
- Hughes, C. E., & Stevens, A. (2012). A resounding success or a disastrous failure: re-examining the interpretation of evidence on the Portuguese decriminalisation of illicit drugs. *Drug and Alcohol Review*, 31(1), 101–113. <https://doi.org/10.1111/j.1465-3362.2011.00383.x>
- Hörnqvist, M. (2021). *The pleasure of punishment*. Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9780429196744>
- Innst. O. nr. 72 (2004–2005). *Innstilling fra justiskomiteen om lov om straff (straffeloven)*. Justiskomiteen. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/odelstinget/2004-2005/inno-200405-072.pdf>
- Innst. 612 L (2020–2021). *Innstilling fra helse- og omsorgskomiteen om Endringer i helse- og omsorgstjenesteloven og straffeloven m.m. (rusreform – opphevelse av*

straffansvar m.m.) og om representantforslag om at rusavhengige ikke skal straffeforfølges. Helse- og omsorgskomiteen. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2020-2021/inns-202021-612l.pdf>

Jacobsen, J. (2017). Utsyn over utviklingstrekk i det strafferettslege reaksjonssystemet. *Kritisk juss*, 43(3), 118–144. <https://doi.org/10.18261/issn.2387-4546-2017-03-02>

Jacobsen, J. (2019). *Valdtektsstraffebudet: Gjeldande rett og spørsmålet om reform*. Fagbokforlaget.

Jacobsen, J. (2022) Norsk straffrettstenking i bryting. I G. Heivoll, & T. E. Fredwall (red.), *Straffens etikk* (s. 25–50). Scandinavian Academic Press.

Jacobsen, J., Husabø, E. J., Grønning, L., & Strandbakken, A. (2020). *Forbrytelser i utvalg: Straffelovhelseens regler om voldsforbrytelser, seksualforbrytelser, formuesforbrytelser og narkotikaforbrytelser*. Fagbokforlaget.

Jacobsen, J., & Skilbrei, M.-L. (2020). Reforming the rape offence in Norwegian criminal law. *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 8(2), 78–94. <https://doi.org/10.15845/bjclcj.v8i2.3240>

Kivivuori, J. (2014). Understanding trends in personal violence: Does cultural sensitivity matter? *Crime and Justice*, 43, 289–340. <https://doi.org/10.1086/677664>

Kriminalomsorgsdirektoratet. (2021a). *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll*. <https://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/4828158.823.uakijkk77ziw/Elektronisk+kontroll+-+Faktaark+-+jan+2021+%28002%29.pdf>

Kriminalomsorgsdirektoratet. (2021b). *Oppsummering volum og utvikling i kriminalomsorgen og straffesakskjeden*. <https://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/4977735.823.bkpasqsaumupuk/Utvikling+og+strømmer+i+kriminalomsorgen+og+straffesakskjeden+2021.pdf>

Kriminalomsorgsdirektoratet (2022). *Føremålet med straffa*. <https://www.kriminalomsorgen.no/?cat=535827>

Kripas (2020). *Voldtektssituasjonen i Norge 2019*. <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2019.pdf>

Lappi-Seppälä, T. (2016). Nordic sentencing. *Crime and Justice*, 45, 17–82. <https://doi.org/10.1086/686040>

Løvgren, M., Høgestøl, A., & Kotsadam, A. (2022). *Nasjonal trygghetsundersøkelse 2020*. NOVA Rapport 2/22. <https://hdl.handle.net/11250/2869495>

Matningsdal, M. (2021). Ubalanse i straffenivå ved seksuallovbrudd. *Lov og rett*, 60(9), 519–520. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3061-2021-09-02>

McGlynn, C., Rackley, E., & Houghton, R. (2017). Beyond ‘revenge porn’: The continuum of image-based sexual abuse. *Feminist Legal Studies*, 25, 25–46. <https://doi.org/10.1007/s10691-017-9343-2>

Melchior, M., Nakamura, A., Bolze, C., Hausfater, F., El Khoury, F., Mary-Krause, M., & Da Silva, M. A. (2019). Does liberalisation of cannabis policy influence levels of use in adolescents and young adults? A systematic review and meta-analysis. *BMJ Open* 2019, 9, e025880. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-025880>

- NOU (2002: 04). *Ny straffelov – Straffelovkommisjonens delutredning VII*. Justis- og politidepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/5c86f1ca015f4547a5a620ee8d80071e/no/pdfs/nou200220020004000dddpdfs.pdf>
- NOU (2019: 26). *Rusreform – fra hjelp til straff*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/78d1c46cd04f42f881e1ad0376c09c2e/no/pdfs/nou201920190026000dddpdfs.pdf>
- NOU (2022: 9). *En åpen og opplyst offentlig samtale — Ytringsfrihetskommisjonens utredning*. Kultur- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/753af2a75c21435795cd21bc86faeb2d/no/pdfs/nou202220220009000dddpdfs.pdf>
- Olaussen, L. P. (2010). *Straffenivået og folks holdninger til straff i Norge*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo.
- Olaussen L. P. (2011). De nordiske rettsbevissthetsundersøkelsene – noen metodekritiske betraktninger. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 98(3), 209–227. <https://doi.org/10.7146/ntfk.v98i3.70113>
- Olaussen, L. P. (2014). Concordance between actual level of punishment and punishments suggested by lay people – but with less use of imprisonment. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice*, 2(1), 69–99. <https://doi.org/10.15845/bjclcj.v2i1.619>
- Olaussen, L. P. (2021). Invalid test of the proximity hypothesis in the Scandinavian panel study of penal attitudes. *European Journal of Criminology*, 18(4), 547–565. <https://doi.org/10.1177/1477370819854183>
- Ot.prp. nr. 33 (2004–2005). *Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (diskrimineringsloven)*. Kommunal- og regionaldepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/5b1893b1c806474daede3a654d683916/no/pdfs/otp200420050033000dddpdfs.pdf>
- Ot.prp. nr. 22 (2008–2009). *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon - slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)*. Justis- og politidepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/10118c83df37474e9c61e86765c7af98/no/pdfs/otp200820090022000dddpdfs.pdf>
- Pratt, J., & Eriksson, A. (2014). *Contrasts in punishment. An explanation of Anglophone excess and Nordic exceptionalism*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203096116>
- Prop. 97 L (2009–2010). *Endringer i straffeloven 1902 mv. (skjerping av straffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd)*. Justis- og politidepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/ede6c283b85d4146be4949dabe83c06b/no/pdfs/prp200920100097000dddpdfs.pdf>
- Prop. 135 L (2010–2011). *Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff)*. Justis- og politidepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/6a695fd6f906408eb9af0e699da16db3/no/pdfs/prp201020110135000dddpdfs.pdf>
- Prop. 92 L (2020–2021). *Endringer i helse- og omsorgstjenesteloven og straffeloven m.m. (rusreform – opphevelse av straffansvar m.m.)*. Helse- og omsorgsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/5e3c52ef8e4b40ba9f471880c5c5c7a2/no/pdfs/prp202020210092000dddpdfs.pdf>

Rasmussen, I., Vennemo, H., Sverdrup, S., & Haavardsholm, O. (2016). *Evaluering av soning med fotlenke*. Vista Analyse. <http://www.vista-analyse.no/no/publikasjoner/evaluering-av-soning-med-fotlenke/>

Riksadvokaten. (2021). *Mål og prioriteringer i straffesaksbehandlingen i 2021*. <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2021/02/Rundskriv-1-2021-M%C3%A5l-og-pri.pdf>

Riksadvokaten. (2022). *Tvangsbruk i mindre alvorlige narkotikasaker*. Riksadvokatens skriftserie 1/2022. <https://www.riksadvokaten.no/document/rapport-om-politiets-tvangsmiddelbruk/>

Roberts, J. V., Stalans, L. J., Indermaur, D., & Hough, M. (2003). *Penal populism and public opinion: Lessons from five countries*. Oxford University Press.

Rogstad, J., & Bjørnset, M. (2021). *Unge i Flyt. Om et livsmestringsprogram for ungdom på 10. trinn*. NOVA Rapport 4/21. <https://hdl.handle.net/11250/2768039>

Ryberg, J. (2006). *Retsfølelsen. En bog om straf og etik*. Roskilde Universitetsforlag.

Ryberg, J., & Roberts, J. V. (red.) (2014). *Popular punishment. On the normative significance of public opinion*. Oxford University Press.

Ryssdal, J. (2007). Den allmenne rettsfølelse. Veiviser eller villeder i strafferetten. *Advokatbladet*, 11, 1–12.

Sandøy, T., & Hauge, R. (2019). Cannabis i lovgivning, rettspraksis og straff. I A. L. Bretteville-Jensen, & J. Bramnes (red.), *Cannabisboka* (s. 33–49). Universitetsforlaget.

Skilbrei, M.-L. (2019). *Kvalitative metoder. Planlegging, gjennomføring og etisk refleksjon*. Fagbokforlaget.

Skjørten, K., Bakketeig, E., Bjørnholt, M., & Mossige, S. (2019). Vold i nære relasjoner: Et felt i bevegelse. I K. Skjørten, E. Bakketeig, M. Bjørnholt, & S. Mossige (red.), *Vold i nære relasjoner: Forståelser, konsekvenser og tiltak* (s. 13–29). Universitetsforlaget.

Smith, P. S. (2005). Moralsk forbedring eller moderne disciplinering? Rehabilitering og fængsler igennem de sidste 200 år. I L. Andersen, P. Duedahl, & L. N. Kallestrup (red.), *De måske udstødte: Historiens marginale eksistenser*. Ålborg Universitetsforlag.

Smith, P. S. (2007). Straf, retsfølelse og reality TV. *Socialpolitik*, nr. 1/07.

Smith, P. S. (2018). Prisoners' families, public opinion, and the state: Punishment and society from a family and human rights perspective. I R. Condry, & P. S. Smith (red.), *Prisons, punishment and the family* (s. 121–136). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198810087.003.0008>

Smith, P. S., & Ugelvik, T. (2017). *Scandinavian penal history, culture and prison practice. Embraced by the welfare state?* Palgrave Macmillan.

Statistisk sentralbyrå. (2020). *Sentralitetsindeks. Oppdatering med 2020-kommuner*. Notat 2020/4. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/attachment/413602?ts=17085d29f50>

Statistisk sentralbyrå. (2022). *Innsatte per 1. januar, nyinnsettelse, løslatelse og fengslingsdager etter type fengsling*. Absolutte tall. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/statistikk/fengslinger>

Stene, R. J. (2020). *Fra overgrep til straff. Statistikk om familievold og lovbrudd mot barn i straffesaksjeden 2010–2017*. Rapport 2020/22. Statistisk sentralbyrå. https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/_attachment/422695?ts=1736c11aec8

Øyen, Ø. (2019). Er gjerningsbeskrivelsen i straffeloven § 282 om mishandling i nære relasjoner hensiktsmessig utformet? *Lov og Rett* 58(9), 525–526. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3061-2019-09-01>

Vedlegg 1 – telefonsurvey

Introduksjon:

Hei, mitt navn er ... og jeg ringer fra Ipsos på oppdrag fra forskningsinstituttet NOVA ved universitetet OsloMet. Vi holder for tiden på med en undersøkelse om holdninger til straff i den norske befolkningen, som inngår i et forskningsprosjekt bestilt av Justis- og beredskapsdepartementet. Intervjuet tar ca. 5 minutter. Svarene vil bli behandlet konfidensielt og aidentifisert. Alle personidentifiserende opplysninger blir slettet senest 3 måneder etter prosjektslutt.

Før vi starter vil jeg informere om at din deltagelse selvsagt er frivillig og at du kan endre mening når du måtte ønske.

Er dette i orden slik at vi kan fortsette intervjuet?

Ønsker du å lese gjennom vår personvernerklæring på forhånd kan denne leses på følgende side [<https://www.ipsos.com/nb-no/personvern-og-datasikkerhet>]

(1) Ja; (2) Nei

Først noen spørsmål om straff generelt sett.

1. Mener du at straffene i Norge stort sett er altfor strenge, litt for strenge, passende, litt for milde eller altfor milde?

1. Altfor strenge; 2. Litt for strenge; 3. Passende; 4. Litt for milde; 5. Altfor milde; 6. Vet ikke [*leses ikke opp*]

2. Hvor enig eller uenig er du i følgende utsagn. Er du ...

1. Helt enig; 2. Ganske enig; 3. Verken enig eller uenig; 4. Ganske uenig; 5. Helt uenig; 6. Vet ikke [*leses ikke opp*]

1. Jeg går generelt inn for lengre fengselsstraffer
2. Innsatte i norske fengsler har det for godt
3. I Norge burde flere få anledning til å sone fengselsstraffen hjemme med bruk av elektronisk fotlenke
4. Det er riktig å la personer som bryter loven gjøre samfunnsnyttig arbeid som erstatning for fengselsstraff, såkalt samfunnsstraff.

3. Når en person begår kriminalitet, må samfunnet reagere. Synes du at reaksjonen først og fremst skal ha som mål å ...

1. Skremme andre fra å begå kriminalitet
2. Hjelp og støtte gjerningspersonen i å ikke begå ny kriminalitet
3. Gjenopprette uretten som gjerningspersonen har begått
4. Hevne seg på gjerningspersonen
5. Vet ikke [*leses ikke opp*]

Nå kommer noen spørsmål om bestemte typer kriminalitet.

4. Hvor enig eller uenig er du i følgende utsagn. Er du ...

1. Helt enig; 2. Ganske enig; 3. Verken enig eller uenig; 4. Ganske uenig; 5. Helt uenig; 6. Vet ikke [*leses ikke opp*]

1. Besittelse av cannabis til eget bruk bør ikke straffes
2. Voldsforbrytelser bør straffes hardere enn det gjøres i Norge i dag

5. Det er ulovlig i Norge å true eller håne noen på bakgrunn av kjennetegn som etnisitet, seksuell orientering og livssyn. Mener du at straffene for slike ytringer stort sett er altfor strenge, litt for strenge, passende, litt for milde eller altfor milde?

1. Altfor strenge; 2. Litt for strenge; 3. Passende; 4. Litt for milde; 5. Altfor milde; 6. Vet ikke [*leses ikke opp*]

6. Mener du at straffene som gis i Norge for voldtekt stort sett er altfor strenge, litt for strenge, passende, litt for milde eller altfor milde?

1. Altfor strenge; 2. Litt for strenge; 3. Passende; 4. Litt for milde; 5. Altfor milde; 6. Vet ikke [*leses ikke opp*]

Vi avslutter nå intervjuet med noen enkle spørsmål om deg selv.

7. Hvor gammel er du?

Alder, skriv inn:

8. Hvilket kjønn er du?

1. Mann; 2. Kvinne; 3. Annet

9. Hvilken utdanning har du?

1. Grunnskole (inntil 10 års skolegang); 2. Videregående skole (inkludert fagskole); 3. Høyere utdanning 1 (Bachelor, ol.); 4. Høyere utdanning 2 (Master, Ph.d. ol.); 5. Er under utdanning; 6. Ønsker ikke å svare

Filter q9=5

10. Du svarte at du er under utdanning. Hvilken av følgende beskriver best den utdanningen du holder på med?

1. Går på grunnskole / videregående skole / fagskole; 2. Studerer mot Bachelorgrad el.; 3. Studerer mot Mastergrad eller høyere; 4. Ønsker ikke å svare

11. Hvilket fylke bor du i?

1. Viken (Østfold, Akershus, Buskerud); 2. Oslo; 3. Innlandet (Hedmark, Oppland); 4. Vestfold og Telemark; 5. Agder (Aust-Agder, Vest-Agder); 6. Rogaland; 7. Vestland (Hordaland, Sogn og Fjordane); 8. Møre og Romsdal; 9. Trøndelag; 10. Nordland; 11. Troms og Finnmark

12. I hvilket land ble moren din født?

1. Norge; 2. Resten av Skandinavia; 3. Europa unntatt Tyrkia; 4. Afrika; 5. Asia med Tyrkia; 6. Nord-Amerika; 7. Sør- og Mellom-Amerika; 8. Oseania; 9. Vet ikke / ønsker ikke å svare [*leses ikke opp*]

13. I hvilket land ble faren din født?

1. Norge; 2. Resten av Skandinavia; 3. Europa unntatt Tyrkia; 4. Afrika; 5. Asia med Tyrkia; 6. Nord-Amerika; 7. Sør- og Mellom-Amerika; 8. Oseania; 9. Vet ikke / ønsker ikke å svare [*leses ikke opp*]

14. I hvilket land ble du født?

1. Norge; 2. Resten av Skandinavia; 3. Europa unntatt Tyrkia; 4. Afrika; 5. Asia med Tyrkia; 6. Nord-Amerika; 7. Sør- og Mellom-Amerika; 8. Oseania; 9. Vet ikke / ønsker ikke å svare [*leses ikke opp*]

15. Stemmer det at ditt postnummer er ...

Bekreft postnr:

Du har nå svart på del 1 av et forskningsprosjekt om befolkningens holdninger til straff i Norge. Politikere sier ofte at det skal være samsvar mellom straffen som gis for lovbrudd og samfunnets syn på handlingene. Samtidig vet vi lite om hva folk mener om dette.

Vi vil gjerne invitere deg til også å svare på del 2 av undersøkelsen, som er et postalt spørreskjema. Du vil da motta et spørreskjema hjem til deg som du fyller ut og sender tilbake i en forhåndsbetalt svarkonvolutt. Det vil ta ca. 15-20 minutter å fylle ut skjemaet. Alle som fyller ut spørreskjemaet er med i trekningen av 5 universalgavekort på 1000 kroner hver.

[INTERVIEWER INSTRUCTION: Ved behov: Minn om konfidensiell behandling, at dataene aidentifiseres og at alle personidentifiserende opplysninger vil bli slettet senest 3 måneder etter prosjektslutt. Velferdsforskningsinstituttet NOVA ved OsloMet er ansvarlig for prosjektet, og det utføres på oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet.]

16. Kan du tenke deg å delta i del 2 av undersøkelsen?

1. Ja; 2. Nei

17. Hva er navnet ditt og postadressen din?

1. Navn; 2. Postadresse

18. Hva er telefonnummeret ditt?

1. Telefonnummer:

Tusen takk for at du deltok i undersøkelsen.

Vedlegg 2 – beskrivelse av straffereaksjoner

Påtaleunndlatelse

Ved påtaleunndlatelse har påtalemyndigheten nok informasjon til å kunne reise en tiltale mot en person for en mindre alvorlig forbrytelse, men velger å ikke gjøre det. Påtaleunndlatelse følges ofte av vilkår om ikke å begå ny kriminalitet i løpet av en prøvetid (vanligvis 2 år) og/eller oppfylle visse vilkår, for eksempel rusbehandling.

Bot

Den som får bot, skal betale et beløp til statskassen. Botens størrelse blir fastsatt etter gjerningspersonens evne til å betale.

Betinget fengselsstraff

Ved betinget fengselsstraff slipper den dømte å gjennomføre straffen i fengsel mot å ikke begå ny kriminalitet i løpet av en prøvetid (vanligvis 2 år). Retten kan også bestemme at den dømte skal oppfylle visse vilkår, for eksempel ta behandling for et rusproblem, ta arbeid eller utdanning eller unngå kontakt med bestemte personer. Om den dømte bryter vilkårene eller begår ny kriminalitet, kan retten bestemme at hele eller deler av straffen skal gjennomføres i fengsel.

Konfliktråd

Påtalemyndigheten kan overføre saker til konfliktrådet om offer og gjerningsperson er enige i dette. Der vil de møte sammen med en megler, og offeret får mulighet til å uttrykke sine følelser rundt lovbruddet. Normalt resulterer meglingen i en avtale hvor gjerningspersonen må gjøre opp for seg, for eksempel ved å betale en erstatning. Konfliktrådet administrerer også saker med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, hvor unge under 18 år slipper fengsel om de følger strenge retningslinjer fra konfliktrådet.

Samfunnsstraff

Ved samfunnsstraff må den dømte gjennomføre ulønnet, samfunnsnyttig arbeid eller andre aktiviteter. Kriminalomsorgen bestemmer nærmere hva arbeidet/aktiviteten skal være ved å utarbeide en gjennomføringsplan og kontrollere at den blir fulgt. Antall timer samfunnsstraff som idømmes skal gjennomføres innen en gitt tidsfrist. Tiden tilsvarer normalt lengden på fengselsstraffen som ellers ville blitt idømt, slik at én dag i fengsel tilsvarer én time samfunnsstraff. Hvis den dømte ikke følger gjennomføringsplanen, kan han/hun måtte gjennomføre straffen i fengsel.

Ubetinget fengselsstraff

Ubetinget fengselsstraff betyr at den dømte må gjennomføre straffen i fengsel. Lengden på straffen kan variere fra 14 dager til mange år, avhengig av hva personen blir dømt for.

Elektronisk fotlenke

En person som er dømt til ubetinget fengsel i opptil seks måneder, kan få tillatelse av Kriminalomsorgen til å gjennomføre straffen hjemme. Den dømte får da satt på en elektronisk fotlenke som ikke kan tas av. Den dømte må oppholde seg i sin bolig, men kan etter avtale være ute på jobb eller arbeid i bestemte tidsrom. Hvis den dømte forlater boligen uten tillatelse går alarmen i en vaktentral, og den dømte blir kontaktet. Hvis den dømte bryter fastsatte regler, skal resten av fengselsstraffen gjennomføres i fengsel.

Behandling og tiltak for gjerningspersonen

Behandlingen og tiltakene har som formål å hjelpe gjerningspersonen til å ikke begå ny kriminalitet. Det kan for eksempel være rusbehandling, kurs i konflikt-håndtering, samt muligheten til å ta utdanning eller være i arbeid.

Økonomisk kompensasjon til offeret

Ved økonomisk kompensasjon må gjerningspersonen betale et beløp til offeret som godtgjøring for den krenkelsen han eller hun har påført offeret. Kompensasjonen er ikke ment som erstatning for ting som er ødelagt, men som godtgjørelse for selve krenkelsen.

Vedlegg 3 – alternativ saksbeskrivelse om hatefulle ytringer

«Linda er medlem av Facebook-gruppen «Bevar kystlandskapet». Gruppen har ca. 25 000 medlemmer. Gruppen er lukket. Det er bare administratorer som kan godkjenne medlemsforespørsler. Gruppens formål er å verne landskapet ved kysten mot inngrep, som for eksempel utbygging av vindmøller, slik at verdifull natur bevares som tur- og rekreasjonsområde.

En kveld ser Linda på en TV-debatt om utbygging av vindmøller i et kystområde som ligger nært der hun bor. Linda er svært engasjert i denne saken, og hun har tidligere postet innlegg på Facebook-gruppen hvor hun går hardt imot utbyggingen.

I TV-debatten deltar blant annet Fredrik, som er 48 år, etnisk norsk og kommer fra Nord-Norge. Han er en profilert stortingspolitiker og er åpent homofil. Fredrik presenterer sine synspunkter på en saklig og overbevisende måte. Etter debatten har et av medlemmene i Facebook-gruppen lagt ut en lenke til programmet, og flere har kommentert Fredrik og hans synspunkter på en negativ måte. Blant annet står det i kommentarfeltet: «Disse jævla homsene skjønner INGEN TING» og «Faens SOPERER ass!». Linda følger opp og kommenterer: «Ja, føkkings HOMOKØDD. Sitter der i Oslo og tror han er så jævla URBAN. Send ham hit så skal vi nok ta rotta på denne rævpuleren!» Enkelte i Facebook-gruppen reagerer på kommentaren, men flere påpeker også at man har ytringsfrihet i Norge.

Linda er 64 år og etnisk norsk.»